

ERNST NURM

LADINA KEELE
GRAMMATIKA

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

ERNST NURM

LADINA KEELE GRAMMATIKA

KOLMAS TRÜKK

28925

NOOR-EESTI KIRJASTUS TARTUS

2-63637

A-130.11

KOLMANDA TRÜKI EESSÕNA.

Käesolev trükk erineb eelmistest peamiselt selle poolest, et aine käsitlel on Haridusministeeriumi Õpperaamatute Komitee soovi kohaselt tarvitatud domineerivalt rahvusvahelist terminoloogiat; ka on parandatud mõned ebatäpsused ja trükivead.

Raamatu korrektuuri lugemise eest tänan mag. R. Kleis'i.

Tallinnas veebruaris 1940.

E. N.

Häälikuõpetus (foneetika).

1. Tähed (littërae).

Ladina alfabeedis on 24 tähte:

A a, B b, C c, D d, E e, F f, G g, H h, I i, K k,
L l, M m, N n, O o, P p, Q q, R r, S s, T t,
U u, V v, X x, Y y, Z z.

Y ja z esinevad ainult vöörsõnus, k ainult sõnades *Kalendae* (lühend. *Kal.*) ja *Kaeso* (lühend. *K.*).

2. Hääldamine.

ae = **ää**: *Caesar, aetas, quaero, aes, laetus.*

oe = **öö**: *poena, Croesus, foedus, proelium.*

Märkus 1. Mõnes sõnas kuulub häälikühendis *ae* või *oe* kumbki häälik eri silpi (a-e, o-e, mitte: ää, öö); harilikult asetatakse kooliraa-matuis neis sõnus *e* kohale kaks punkti: *poëta* (loe: poeta), *coërceo*, *aëneus* (loe: aeeneus).

y (üpsilon) = **ü**: *lyra, Cyrus, Lydia.*

sua = **sva**: *persuades, suavis.*

sue = **sve**: *assuefacio, Suebi.*

ngu vokaali **ees** = **ngv**: *lingua, sanguis.*

i=j sõna algul vokaali **ees** ja sõna keskel vokaalide vahel: *iam, eius, Gaius*. Samuti hääldatakse vokaalielelset **i-d** ka liitsõnus (põhisõna algul): *adiungo, coniecit.*

Märkus 2. Keskajal kirjutatigi sääraseil juhtumeil **j**: *jam, ejus, adjungo.*

B, d ja g on helilised häälikud (nagu saksa ja inglise keeles), kuna eesti keeles *b, d ja g* tähistavad helituid häälikuid.

C-d hääldati antiikajal *k-na*; see hääldamine esineb praegugi mõnes riigis (näit. Soomes ja Rootsis). Harilikult aga hääldatakse *c-d* eesvokaalide (*e, i, y, ae, oe*) ees *ts-na*: *Caesar* (loe: Tsääsar), *Cicero, coepi, Cyrus*; muil juhtumel aga *k-na*: *campus* (loe: kampus), *vacca, fructus, lac*.

ch = *hh* (tugev *h*): *pulcher, Antiochus, schola* (loe: shola), *chorus*.

ph = *f*: *philosophia, Philippus, nympha*.

qu = *kv*: *aqua, relinquo, quod, quando, qui*.

ti täishääliku ees = *tsi*: *actio, amicitia*. Kuid *ti* hääldatakse alati *ti-na*:

1) ühendeis *sti, tti ja xti*: *bestia, Attius, mixtio*;

2) kreeka nimedes ja kreeka keelest laenatud sõnades: *Boeotia, tiara, Miltiades*;

3) kui *t-le* järgnev *i* on pikk: *totius* (loe: totiius).

3. Liithäälikud.

Diftonge on ladina keeles neli: *ae, oe, au, eu* (häälda: *eu*, mitte: *öi*).

Märkus. Antiikajal hääldati *ae* ja *oe* diftongidena, mitte liithäälikutena (*ää, öö*) nagu nüüdisajal.

Kaksikkonsonante on kaks; *x* (= *ks*) ja *z* (= *dz*).

4. Vältus (kvantiteet).

Oma vältuselt on vokaalid pikad ja lühikesed. Kirjas märgitakse nii pikki kui ka lühikesi vokaale ühekordse tähega. Õpiraamatuis asetatakse pikkade vokaalide kohale pikk kriips — (*senātus, mūtāre, nōn*) ja lühikeste vokaalide kohale kaar ~ (*hābēt, lēgērēm, fūgā*). Hääldamisel tuleb vokaal

lide pikkust kindlasti silmas pidada: *cūr* (loe: kuur), *mārē* (loe: mare), *scribīt* (loe: skriibit).

Märkus 1. Mõned sõnad erinevad ainult vokaalide poolest, nii et ebatäpne hääldamine võib põhjustada valesti mõistmist. Näit. *pōpulus* (rahvas) ja *pōpulus* (pappel), *vēnīmus* (tuleme) ja *vēnīmus* (oleme tulnud), *mālus* (halb) ja *mālus* (õunapuud), *sōlum* (maapind) ja *sōlum* (ainult).

Silp võib olla oma vältuselt pikk (*syllāba longa*) või lühike (*syllāba brēvis*). Silp on pikk või lühike kas loomu poolest (*natūrā*) või seisu poolest (*positiōne*).

Silp on loomu poolest lühike, kui tema vokaal on lühike: *fū-gē-rēt*, *tō-gā*. Silp on loomu poolest pikk, kui selles esineb pikk vokaal või diftong: *cae-dō*, *clā-mā*, *au-dī*, *poe-nae*, *mō-rēs*.

Seisu poolest on silp lühike, kui tema vokaalile järgneb teine vokaal või *h*: *co-ēr-ce-o*, *ve-ho*, *cli-pe-us*, *ha-bu-i*. Seisu poolest pikk on silp, mille vokaalile järgneb kaks või enam konsonanti, kaksikkonsonant (*x*, *z*) või *i*, mida hääldatakse *j*-na (vt. § 2): *om-nes in-tel-le-xi*, *e-ius*, *ex-tre-mus*.

Märkus 2. Kui vokaalile järgneb „tummast“ häälikust (*b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *c*, *f*) ja sulahäälikust (*l*, *r*) koosnev häälikühend (*mūta cum liquīdā*), siis on silp erandlikult lühike; ainult värsis võib säärane silp ka pikk olla. Näit. *vo-lū-cris*, *te-nē-brae*.

Märkus 3. Silpi, mille vokaalile järgneb *ch*, *ph*, *rh* või *th*, ei loeta pikaks seisu poolest: *phī-lo-sō-phus*.

5. Rõhk (*accentus*).

Kahesilbilistel sõnadel on rõhk alati esimesel silbil: *māter*, *mēus*, *sībi*, *quīa*.

Kolme- ja enamasilbilistel sõnadel on rõhk eelviimsel silbil, kui see silp on pikk: *natūra*, *supērbus*, *neglēxi*, *Pompēius*; on aga sõna eelviimne silp lühike, siis asetseb rõhk kolmandal silbil lõpust arvates, hoolimata sellest, kas see silp on pikk või lühike: *cōrpōra*, *ēveho*, *Itālia*, *prae-sīdium*.

Märkus. Kui sõnale on liitunud liide *-que*, *-ne* või *-ve*, siis asub rõhk liite-eelsel silbil: *deabūsque*, *meministīne*, *omniāque*, *Romānāque*.

6. Sõnade jaotamine silpidesse.

Üksik konsonant vokaalide vahel kuulub järgnevasse silpi: *ă-mā-re, co-rō-na*.

Kui vokaalide vahel on kaks või enam konsonanti, siis kuuluvad järgnevasse silpi ainult need konsonandid, millega võib ladina keeles sõna alata: *pă-tres, ma-gi-stri, ce-lē-bris*; kuid *vic-tor, can-tus, scrip-si*.

Liitsõnu jaotatakse silpidesse liitunud osade järgi: *post-ea, red-eo, sed-ītio*.

Vormiõpetus (morfoloogia).

I. Käändsõnad (noomenid).

7. Substantiivide sugu (g ě n u s).

Ladina keeles on kolm sugu:

meessugu — *genus masculinum* (lühend.: *m.*),

naissugu — „ *femininum* („ *f.*),

kesksugu — „ *neutrum* („ *n.*).

Sõnade sugu määratakse harilikult singulari nominatiivi lõpu järgi, mõnikord ka sõnade tähenduse järgi, mille kohta on maksvad järgmised juhised:

M e e s s u g u on meeste ja jõgede nimed: *agricōla* (põllumees), *rex* (kuningas), *Tigris*, *Tibĕris*.

N a i s s u g u on naiste ja puude nimed: *sōrōr* (õde), *māĕr* (ema), *quercus* (tamm), *mālus* (õunapuu).

K e s k s u g u on kõik käändumatud substantiivid (*substantiva indeclinabilia*): *mānĕ* (hommik), *fās* (loomulik õigus, lubatu). Ka on kesksugu iga sõna või terve lause, mida tarvitatakse substantiivina: *ut fināle*, *ultimum vāle*.

Mõned isikut tähendavad substantiivid võivad olla nii mees- kui ka naissugu, olenevalt sellest, kas nad tähendavad mees- või naisisikut; sääraseid substantiive nimetatakse *substantiva communia* ehk *commūnis gĕnĕris* — ühist sugu (lühend.: *c.*): *cīvis* (kodanik), *dux* (juht), *cōmĕs* (kaaslane).

8. Käänded (c ā s u s).

Ladina käändsõnadel on kuus käänet:

Nōmīnātiuus — vastab eesti nimetavale (kes? mis?).

*Gēnītiuus*¹⁾ — vastab eesti omastavale (kelle? mille?).

Dātiuus — vastab eesti alaleütlevale (kellele? millele?).

Accūsātiuus — objekti kääne; vastab eesti osastavale, omastavale või nimetavale (keda? mida? sageli ka: kelle? mille? või: kes? mis?).

Ablātiuus — vastab enamasti eesti kaasaütlevale (kellega? millega?).

Vōcātiuus — tarvitatakse ainult ütte käändena (kes? mis?).

9. Deklinatsioonid.

Käenamistüüpide järgi jaotatakse käändsõnad 5 deklinatsiooni, mille tunnusteks on singulari genitiivi lõpud.

Kõigis deklinatsioonides on:

1. vocativus nominatiivi sarnane, välja arvatud 2. deklinatsiooni *us*-lõpuliste voc. sing. (vt. § 13);
2. dat. ja abl. plur. sarnased;
3. kesksugu sõnade nomin., accus. ja vocat. sarnased.

Märkus. Vanemal ajal oli ladina keeles ainult üks deklinatsioon, millest on aja jooksul käändelõppude ja tüve lõppvokaali kokkusulamise tagajärjel tekkinud 5 deklinatsiooni. Sõna põhitüvi on kergesti leitav, kui eraldada pluurali genitiivi lõpp.

Põhitüvi	Käändelõpp	Tüve lõpphäälik	Deklinatsioon
silva	rum	a	I
horto	rum	o	II
leon	um	konsonant	III
avi	um		
fructu	um		
die	rum		
		u	IV
		e	V

¹⁾ ka *genetiivus*.

10. Esimene deklinatsioon.

(a-deklinatsioon)

Tüüpsõna: *silv-ă*, *silv-ae*, *f.* (mets).

Singularis		Pluralis
N. V.	<i>silv-ă</i>	<i>silv-ae</i>
G.	<i>silv-ae</i>	<i>silv-ārum</i>
D.	<i>silv-ae</i>	<i>silv-īs</i>
Acc.	<i>silv-ām</i>	<i>silv-ās</i>
Abl.	<i>silv-ā</i>	<i>silv-īs</i>

11. Esimese deklinatsiooni erandlikud vormid.

1. Sõnadel *dea* (jumalanna) ja *filia* (tütar) on dat. ja abl. plur. hariliku lõpu *-īs* kõrval ka *-ābus*, mida tarvitatakse siis, kui tahetakse teha vahet mees- ja naisolendite vahel¹⁾: *de deīs deābusque* (jumalatest ja jumalannadest), *filīs et filiābus* (poegadele ja tütardele ~ poegade ja tütardega).

2. Sõnast *fāmilia* (perekond) tarvitatakse gen. sing. lõpu *-ae* kõrval ka muistset lõppu *-ās*, kuid ainult ühenduses eelnevate sõnadega *pātēr* (isa) ja *mātēr* (ema): *pātēr fāmīlias*, *mātēr fāmīlias*.

3. Gen. plur. on luules mõnikord lõpuga *-um*: *caelicōlum* (taevaelanikkude), *Dardanīdum*.

12. Esimese deklinatsiooni sõnade sugu.

Esimese deklinatsiooni sõnad on üldiselt naissugu. Siiski on mõned sõnad meessugu oma tähenduse poolest (vt. § 7); *nauta* (merimees), *poēta* (poet), *Sequāna* (jõe nimi).

13. Teine deklinatsioon.

(o-deklinatsioon)

Tüüpsõnad: *hort-ūs*, *hort-ī*, *m.* (aed);

¹⁾ sest ka sõnust *deus* (jumal) ja *filius* (poeg) on dat. ja abl. plur. *deīs* ja *filīs* (vt. § 13).

campus
equus
arctus
fluvius
servus

mihi
agere
vir

puēr, puer-ī, m. (poiss);
bell-ūm, bell-ī, n. (sõda).

caelum
templum
bellum

	Singularis			Pluralis		
N.	hort-ūs	puēr	bell-ūm	hort-ī	puer-ī	bell-ā
G.	hort-ī	puer-ī	bell-ī	hort-ōrum	puer-ōrum	bell-ōrum
D.	hort-ō	puer-ō	bell-ō	hort-īs	puer-īs	bell-īs
Acc.	hort-ūm	puer-ūm	bell-ūm	hort-ōs	puer-ōs	bell-ā
Abl.	hort-ō	puer-ō	bell-ō	hort-īs	puer-īs	bell-īs
V.	hort-ē	puēr	bell-ūm	hort-ī	puer-ī	bell-ā

Nagu *puer* deklioneerub ka sõna *vir* (mees): g. *virī*, d. *virō* jne.

Mõnel *er-lõpulisel* sõnal esineb *r-i* ees *e* kõigis käändeis (nagu *puer*), enamikul aga esineb *e* ainult nom. ja voc. sing.: *libēr* (raamat), g. *librī*, d. *librō* jne.

14. Teise deklinatsiooni erandlikud vormid.

1. Pärisnimedel lõpuga *-ius* on voc. sing. lõpul *-ie* asemel *-ī*: *Ovīdius* — v. *Ovīdī*, *Gaius* — v. *Gai*, *Pompeius*, — v. *Pompei*. Sõnadel *filius* (poeg) ja *meus* (minu) on voc. sing. *filī* ja *mī*.

*2. Sõnal *deus* (jumal) on voc. sing. *deus*, nom. ja voc. plur. *deī* ehk *dī*, dat. ja abl. plur. *deīs* ehk *dīs*, gen. plur. *deōrum* ehk *deum* (viimane harvemini).

*3. Sõnal *lōcus* (koht) on pluuralis kaks kuju: *lōcā* (maakohad) ja *lōcī* (kohad raamatus).

4. Sõnadel lõpuga *-ius* ja *-ium* on gen. sing. sageli *īi* asemel üks *ī*; *Ovīdius* — g. *Ovīdī*, *nēgōtium* (tegevus, töö) — g. *nēgōtī*.

15. Teise deklinatsiooni sõnade sugu.

Sõnad lõpuga *-us* ja *-ēr* on meessugu, *um-lõpulisel* kesksugu.

E r a n d l i k u l t on naissugu järgmised *us-lõpulised* sõnad:

1. saarte, maade, linnade ja puude nimed: *Dēlus, Aegyptus, Corinthus, mālus* (õunapuu);

2. *hūmus, i. f.* (maa).

K e s k s u g u on *vulgus, i. n.* (lihtrahvas, alamrahvas).

16. Esimese ja teise deklinatsiooni adjektiivid.

Suur osa adjektiive käändub I ja II deklinatsiooni järgi, ja nimelt: meessugu (-*ūs, -ēr*) ja kesksugu (-*ūm*) II deklinatsiooni järgi, naissugu (-*ā*) I deklinatsiooni järgi.

Tüüpsõnad: *bōn-ūs, bōn-ā, bōn-ūm* (hea);

nīgēr, nīgr-ā, nīgr-ūm (must).

Singularis				Pluralis		
N.	bōnūs	bōnā	bōnūm	bonī	bonae	bonā
G.	bonī	bonae	bonī	bonōrum	bonārum	bonōrum
D.	bonō	bonae	bonō	bonīs	bonīs	bonīs
Acc.	bonūm	bonām	bonūm	bonōs	bonās	bonā
Abl.	bonō	bonā	bonō	bonīs	bonīs	bonīs
V.	bonē	bonā	bonūm	bonī	bonae	bonā

Singularis				Pluralis		
N.V.	nīgēr	nīgrā	nīgrūm	nigrī	nigrae	nigrā
G.	nigrī	nigrae	nigrī	nigrōrum	nigrārum	nigrōrum
D.	nigrō	nigrae	nigrō	nigrīs	nigrīs	nigrīs
Acc.	nigrūm	nigrām	nigrūm	nigrōs	nigrās	nigrā
Abl.	nigrō	nigrā	nigrō	nigrīs	nigrīs	nigrīs

Nagu *er-lõpulistel* substantiividel (vt. § 13) nii ka enami- kul adjektiividest esineb *r-i* ees *e* ainult meessoos nom. ja voc. sing. (nagu *nīger*), mõnel adjektiivil aga püsib *e* kõigis vormi- des: *libēr, libēra, libērum* (vaba) — g. *libēri, libērae, libēri* — d. *libērō, libērae, libērō* jne.

Kolmas deklinatsioon.
(Konsonandiline ja *i*-deklinatsioon)

17. Substantiivid.

A. Konsonanttüvelised.

Tüüpsõnad : *leo, leõn-is, m. (lõvi);*
cõlõr, cõlõr-is, m. (värv);
aetās, aetāt-is, f. (iga, ajajärk);
nõmēn, nõmīn-is, n. (nimi).

Singularis				
N.V.	leo	cõlõr	aetās	nõmēn
G.	leõn-is	colõr-is	aetāt-is	nõmīn-is
D.	leõn-i	colõr-i	aetāt-i	nõmīn-i
Acc.	leõn-ēm	colõr-ēm	aetāt-ēm	nōmen
Abl.	leõn-ē	colõr-ē	aetāt-ē	nõmīn-ē
Pluralis				
N.V.	leõn-ēs	colõr-ēs	aetāt-ēs	nõmīn-a
G.	leõn-ūm	colõr-ūm	aetāt-ūm	nõmīn-um
D.	leõn-ībūs	colõr-ībūs	aetāt-ībūs	nõmīn-ībūs
Acc.	leõn-ēs	colõr-ēs	aetāt-ēs	nõmīn-ā
Abl.	leõn-ībūs	colõr-ībūs	aetāt-ībūs	nõmīn-ībūs

Kesksugu sõnadel on: 1) nagu varem mainitud (vt. § 9), nom., acc. ja voc. sarnased; 2) nom., acc. ja voc. plur. lõpp -ā (vrd. II dekl. *um*-lõpul.).

B. *i*-tüvelised.

1. Gen. plur. lõpuks on -ium (mitte -um):

a) *es-* ja *is*-lõpulistel, mille nom. ja gen. sing. on võrdne arv silpe (*parisyllāba*): *nūbēs, nūbis, f. (pilv); āvis, āvis, (lind);*

b) sōnadel, mille tüve lõpul on kaks või enam konsonanti: *pars, partis, f.* (osa, jagu); *arx, arcis, f.* (loss, kants).

Singularis				
N.V.	nūbēs	āvis	pars	arx
G.	nūb-īs	āv-īs	part-īs	arc-īs
D.	nūb-ī	āv-ī	part-ī	arc-ī
Acc.	nūb-ēm	āv-ēm	part-ēm	arc-ēm
Abl.	nūb-ē	āv-ē	part-ē	arc-ē
Pluralis				
N.V.	nūb-ēs	āv-ēs	part-ēs	arc-ēs
G.	nūb-īum	āv-īum	part-īum	arc-īum
D.	nūb-ībūs	āv-ībūs	part-ībūs	arc-ībūs
Acc.	nūb-ēs	āv-ēs	part-ēs	arc-ēs
Abl.	nūb-ībūs	āv-ībūs	part-ībūs	arc-ībūs

Erandina on gen. plur. -um (mitte -ium) sōnadel: *pātēr, patris, m.* (isa) — g. pl. *patrum*; *mātēr, matris, f.* (ema) — g. pl. *matrum*; *frātēr, fratris, m.* (vend) — g. pl. *fratrum*; *iūvēnis, is, m.* (noormees) — g. pl. *iūvēnum*; *cānis, is, c.* (koer) — g. pl. *cānum*.

2. Kesksugu sōnadel lõpuga -ē, -āl või -ār on abl. sing. ī, nom., acc. ja voc. plur. -iā ja gen. plur. -iūm (mitte: -e, a, -um): *mārē, māris, n.* (meri); *ānimāl, ānimālis, n.* (loom, elajas); *calcār, calcāris, n.* (kannus).

Singularis			
N. V.	mārē	ānimāl	calcār
G.	mār-īs	animāl-īs	calcār-īs
D.	mār-ī	animāl-ī	calcār-ī
Acc.	mārē	animāl	calcār
Abl.	mār-ī	animāl-ī	calcār-ī

Pluralis			
N.V.	mār-īā	animāl-īā	calcār-īā
G.	mār-iūm	animāl-iūm	calcār-iūm
D.	mār-ībūs	animāl-ībūs	calcār-ībūs
Acc.	mār-īā	animāl-īā	calcār-īā
Abl.	mār-ībūs	animāl-ībūs	calcār-ībūs

Märkus. Meessugu *-al* ja *ar-lõpulistel* (gen. sing. *-ālis*, *-āris*) substantiividel on abl. sing. *-ē*: *Caesār*, *āris* — abl. sg. *Caesārē*; *Hannibāl*, *ālis* — abl. sg. *Hannibālē*; *sāl*, *sālis*, m. (sool) — abl. sg. *sālē*.

18. Erijuhtumid.

1. Acc. sing. lõpp *-im* ja abl. sing. lõpp *-ī* on järgmisil sõnul:

a) linnade ja jõgede nimedel lõpuga *-is* parisylläba; *Tībēris* — acc. *Tībērim*, abl. *Tībērī*; *Neāpōlis* — acc. *Neāpōlim*, abl. *Neāpōlī*;

b) sõnadel: *sītis*, is, f. (janu); *puppis*, is, f. (ahter); *turris*, is, f. (torn); *fēbris*, is, f. (palavik); *sēcāris*, is, f. (kirves): *sītim*, *sītī*; *puppim*, *puppī* jne.

Märkus. Sõnal *ignis*, is, m. (tuli) on abl. sing. harilikult *ignī*: *ferrō ignīque* (tule ja mõõgaga).

2. Acc. plur. võib lõpu *-ēs* kõrval olla ka *-īs* kõigil III deklinatsiooni sõnul, millel gen. plur. lõpuks on *-ium*: *angustōs finis* (kitsaid piire), *partis* (osi) = *partēs*.

3. Sõnad *bōs*, m. (pull) ja *vīs*, f. (jõud) deklioneeruvad järgmiselt:

bōs, *bōvis*, *bōvi*, *bōvem*, *bōve*; *bōves*, *bōum*, *bābus*, *bōves*, *bābus*;

vīs, —, —¹⁾, *vim*, *vī*, *vīrēs*, *vīrium*, *vīribus*, *vīres*, *vīribus*.

19. Kolmanda deklinatsiooni sõnade sugu.

I. Sõnad lõpuga *-o*, *-or*, *-os*, *-er* ja *-es* imparisylläba (gen. sg. rohkem silpe kui nom.) on meessugu: *sermo*, *ōnis* (kõne-

¹⁾ Gen. ja dat. sg. puuduvad. Säärast sõna (millel mõned käänded puuduvad) nimetatakse *substantivum defectivum cāsibus*.

lus); *āmōr, ōris* (armastus); *flōs, flōris* (lill); *carcer, ēris* (vangla); *pēs, pēdis* (jalg).

E r a n d i d: 1) -o: *cāro, carnis, f.* (liha).

N a i s s u g u on -do, -go ja -io lõpuga sõnad: *fortitūdo, algu*
dīnis, f. (vahvus, vaprus); *ōrigo, gīnis f.* (algupära. tekkimine); *orig*
lēgio, iōnis, f. (leegion). Kuid *ordo, ordinis, m.* (rida, kord,
seisus) on meessugu.

2) -or: *arbōr, ōris f.* (puu);

marmōr, ōris, n. (marmor);

aequōr, ōris, n. (tasandik, lagendik, meri);

cōr, cordis, n. (süda).

3) -os: *dōs, dōtis, f.* (kaasavara);

ōs, ōris, n. (suu, nägu);

ōs, ossis, n. (luu, kont).

4) -er: *itēr, itinēris, n.* (tee, teekond);

vēr, vēris, n. (kevad);

cādāver, ēris, n. (laip, korjus, raisk).

5) -es: *quiēs, ētis, f.* (rahu, puhkus);

mercēs, ēdis, f. (tasu);

sēgēs, ētis, f. (külv, nurm);

āes, āeris, n. (vask).

II. Sõnad lõpuga -as, -is, -aus, -x, -es (parisyllāba) ja -s
(konsonandi järel) on **n a i s s u g u**: *civītās, ātis* (riik, kogukond,
kodanikkond); *āvis, is* (lind); *laus, laudis* (kiitus); *arx, arcis*
(loss, kants); *nūbēs, is* (pilv); *pars, partis* (osa, jagu).

E r a n d i d: 1) -as: *vās, vāsis, n.*; pl. *vāsā, vasōrum*
(riist, nõu, vaas).

2) -is. Kõik sõnad lõpuga -cis, -nis ja -guis on meessugu:
pis̄cis, is, m. (kala); *ignis, is, m.* (tuli); *sanguis, īnis, m.* (veri).

Peale selle on meessugu veel järgmised sõnad:

axis, is, m. (telg);

collis, is, m. (küngas, kink);

lāpis, īdis, m. (kivi);

ēnsis, is, m. (mõõk);

mēnsis, is, m. (kuu);

orbis, is, m. (ring);

pulvis, ēris, m. (tolm).

3) -x. Meessugu on kõik *ex-lõpulised* sõnad, välja arvatud *lex, lēgis, f.* (seadus). Näit.: *grex, grēgis, m.* (kari); *vertex, īcis, m.* (tipp, latv, keeris, tuulispask).

- 4) -s: *mōns, ntis, m.* (mägi);
pōns, ntis, m. (sild);
fōns, ntis, m. (allikas, läte);
dēns, ntis, m. (hammas).

*monsiun
g.pl.*

III. Sõnad lõpuga *-ma, -e, -c, -l, -n, -t, -ar, -ur* ja *-us* on *kesksugu*¹⁾: *poēma, mātis* (poeem); *māre, māris* (meri); *lāc, lactis* (piim); *ānimāl, ālis* (loom); *nōmen, īnis* (nimi); *cāput, cāpītis* (pea); *calcār, āris* (kannus); *rōbūr, ōris* (jõud, tamm); *gēnūs, ēris* (sugu).

Erandid: 1) -l: *sōl, sōlis, m.* (päike);
sāl, sālis, m. (sool).

2) -us: *lēpūs, ōris, m.* (jānes);
tellus, āris, f. (maa).

Naissugu on ka kõik *us-lõpulised* sõnad, mille gen. sg. lõpul on *-ūtis* või *-ūdis* (kesksugu sõnade gen. sg. lõpul on *-ris*): *virtus, ūtis, f.* (voorus, mehisus); *pālus, ūdis, f.* (soo).

20. Kolmanda deklinatsiooni adjektiivid.

Kolmandasse deklinatsiooni kuuluvad adjektiivid deklioneeruvad üldiselt nagu substantiividki, kusjuures abl. sing. on neil lõpp *-ī*, gen. plur. lõpp *-ium* ja kesksoo nom., acc. ja voc. plur. lõpp *-ia* (nagu *-e, -al* ja *-ar* lõpuga substantiividel, vt. § 17, B, 2).

Kolmanda deklinatsiooni adjektiivid jagunevad kolme rühma: kolmelõpulised (sing. nominatiivis igal sool eri lõpp: *-er, -is, -e*), kahelõpulised (mees- ja naissool ühine lõpp *-is*, kesksool lõpp *-e*) ja ühelõpulised (kõigil kolmel sool nom. sing. ühise lõpuga).

I. Kolmelõpulised adjektiivid.

Tüüpsõna: *ācēr, ācrīs, ācrē* (terav, äge).

¹⁾ Salmiku kujul: *-ma, -e, -c*;
-l, -n, -t;
-ar, -ur, -us —
sunt neutrīus (on kesksugu).

Singularis				Pluralis	
	m.	f.	n.	m., f.	n.
N.V.	acēr	acr-īs	acr-ě	acr-ēs	acr-iā
G.		acr-īs			acr-iūm
D.		acr-i			acr-ībūs
Acc.	acr-ēm		acr-ě	acr-ēs	acr-iā
Abl.		acr-i			acr-ībūs

II. Kahelõpulised adjektiivid.

Tüüpsõna: *brēvis*, *brēvē* (lühike).

Singularis			Pluralis	
	m., f.	n.	m., f.	n.
N.V.	brēvis	brēvē	brēvēs	brēviā
G.		brēvis		brēviūm
D.		brēvī		brēvībūs
Acc.	brēvēm	brēvē	brēvēs	brēviā
Abl.		brēvī		brēvībūs

III. Ühelõpulised adjektiivid.

Tüüpsõna: *audax*, *audācis* (julge).

Singularis			Pluralis	
	m., f.	n.	m., f.	n.
N.V.		audax	audācēs	audāciā
G.		audācis		audāciūm
D.		audācī		audācībūs
Acc.	audācēm	audax	audācēs	audāciā
Abl.		audācī		audācībūs

Märkus. Substantiividena tarvitatavad III dekl. adjektiivid deklinēruvad nagu harilikud adjektiivid: *fāmiāris*, *is*, *c.* (sõber) — abl. sg. *fāmiāri*, g. pl. *fāmiārium*; *trirēmis*, *is*, *f.* (kolme aerureaga laev) — abl. sg. *trirēmi*, g. pl. *trirēmium*. Siia kuuluvad ka kõik kuude nimed (juurdemõeldav sõna *mēnsis*): *Aprīlis*, *is*, *m.* — abl. sg. *Aprili*; *November*, *bris*, *m.* — abl. sg. *Novembri*.

21. Erandlikult deklioneeruvad adjektiivid.

1. Abl. sing. -*ě* (mitte -*i*) ja gen. plur. -*um* (mitte -*ium*) on järgmistel adjektiividel: *dīves*, *dīvītis* (rikas); *pauper*, *ēris* (vaene); *vētus*, *vētēris* (vana); *princeps*, *cīpis* (esimene, pea-); *particeps*, *cīpis* (osavõttev): *divīte*, *divītum*; *vetēre*, *vetērum* jne. Adjektiivil *vētus* on kesksoo nom., acc. ja voc. plur. lõpp -*ā* (mitte -*ia*): *vetēra*.

2. Oleviku partitsiip (-*ns* lõpuga) deklioneerub atribuudina nagu adjektiiv: *oratiōne ardentī* (sütitava kõnega). Kuid konstruktsioonis *ablativus absolutus* (vt. § 99) on tal abl. sg. lõpuks -*e* (mitte -*i*): *dōmō ardente* (maja põledes).

22. Neljas deklinatsioon.

(u-deklinatsioon)

Tüüpsõnad: *fruct-ūs*, *fruct-ūs*, *m.* (vili);
gēn-ū, *gēn-ūs*, *n.* (põlv).

Singularis		
N.V.	fruct-ūs	gēn-ū
G.	fruct-ūs	gēn-ūs
D.	fruct-ūī	gēn-ū
Acc.	fruct-ūm	gēn-ū
Abl.	fruct-ū	gēn-ū
Pluralis		
N.V.	fruct-ūs	gēn-ūā
G.	fruct-ūūm	gēn-ūūm
D.	fruct-ībūs	gēn-ībūs
Acc.	fruct-ūs	gēn-ūā
Abl.	fruct-ībūs	gēn-ībūs

23. Neljanda deklinatsiooni erandlikud vormid.

1. Sõnal *dōmūs*, *ūs*, *f.* (maja) on abl. sing. *dōmō* ja acc. plur. *dōmōs* (vahel ka *dōmūs*), muud käänded reeglipäraselt IV deklinatsiooni järgi.

2. Kahesilbilistel *-cus* lõpuga sõnadel on dat. ja abl. plur. *-ūbus*: *lācūs, ūs, m.* (järv) — dat. ja abl. pl. *lacūbus*.

24. Neljanda deklinatsiooni sõnade sugu.

Sõnad lõpuga *-us* on meessugu, *u*-lõpulised kesksugu.

Erandlikult on naissugu: *dōmus, us, f.* (maja); *mānus, f.* (käsi, salk, jõuk); (*Idūs, uum¹*), *f.* (iidid)²); *porticus, us, f.* (sammaskäik).

25. Viies deklinatsioon.

(*e*-deklinatsioon)

Tüüpsõnad: *r-ēs, r-ēī, f.* (asi);
di-ēs, di-ēī, m. (päev).

	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
N.V.	<i>r-ēs</i>	<i>r-ēs</i>	<i>di-ēs</i>	<i>di-ēs</i>
G.	<i>r-ēī</i>	<i>r-ērūm</i>	<i>di-ēī</i>	<i>di-ērūm</i>
D.	<i>r-ēī</i>	<i>r-ēbūs</i>	<i>di-ēī</i>	<i>di-ēbūs</i>
Acc.	<i>r-ēm</i>	<i>r-ēs</i>	<i>di-ēm</i>	<i>di-ēs</i>
Abl.	<i>r-ē</i>	<i>r-ēbūs</i>	<i>di-ē</i>	<i>di-ēbūs</i>

Gen. ja dat. sing. lõpp *ēī* on pika *ē*-ga *i* järel, muil juhtumel on *ē* lühike: *diēs, diēi*; aga *fidēs, fidēi, f.* (usaldus, truudus).

Märkus. Täielik pluural on ainult sõnadel *dies* ja *res*.

26. Viienda deklinatsiooni sõnade sugu.

Viienda deklinatsiooni sõnad on üldiselt naissugu. Ainult *dies* ja *mēridies, ēī, m.* (keskpäev) on meessugu.

Märkus. *Dies* tähenduses: tähtpäev, määratud päev — on naissugu. Näit. *diē tertiō* (kolmandal päeval), aga: *diē constitūtā* (määratud päeval).

¹) Esineb ainult pluuralis. Sääraseid sõnu nimetatakse *plur. tantum*.

²) 13. või 15. päev kuus (vt. Lisa II).

27. Adjektiivide kompareerimine.

Adjektiividel on kolm võrdlusastet (*grādus compārātiōnis*): algvõrre (*gr. pōsītīvus*), keskvõrre (*gr. compārātīvus*) ja ülivõrre (*gr. sūperlātīvus*).

Komparatiivi lõpuks on *-iõr* (m., f.) ja *-iūs* (n.), superlatiivi lõpuks on *-issīmus*, *-issīma*, *-issīmum*; need lõpud liituvad positiivi tüvele.

Pōsītīvus	Compārātīvus	Superlātīvus
<i>longus, a, um</i> (pikk)	<i>longior, ius</i> (pikem)	<i>longissīmus, a, um</i> (pikim, väga pikk)
<i>brēvis, e</i> (lühike)	<i>brēvior, ius</i> (lühem)	<i>brēvissīmus, a, um</i> (lühim, väga lühike)
<i>fēlix, icis</i> (õnnelik)	<i>fēlicior, ius</i> (õnnelikum)	<i>fēlicissīmus, a, um</i> (õnnelikem, väga õnnelik)

Superlatiiv deklioneerub nagu harilik *us*-, *a*-, *um*-lõpuline adjektiiv (vt. § 16); komparatiiv deklioneerub nagu kolmanda deklinatsiooni konsonanttüveline substantiiv (s. o. abl. sg. *-e*, g. pl. *-um*, kesksoo nom., acc. ja voc. pl. *-a*).

Singularis			Pluralis	
N.V.	brēviõr	brēviūs	breviõres	breviõra
G.	breviõris		breviõrum	
D.	breviõri		breviõribus	
Acc.	breviõrem	brēvius	breviores	breviõra
Abl.	breviõre		breviõribus	

Märkus. Šonadel *plūres*, *plūra* (paljud, rohkemad) ja *complūres*, *cemplūra* (paljud, mõned) on gen. plur. lõpuga *-ium*: *plūrium*, *complūrium*.

28. Erandlikud võrdlusastmed.

1. *er-lõpulistel adjektiividel on superlatiiv lõpuga -rīmus, mis liitub meessoos nominatiivile (-er-rīmus):* *liber, ģra, ģrum (vaba) — libģrior, ius — liberrīmus, a, um; pulcher, ra, rum (ilus) — pulchrior, ius — pulcherrīmus, a, um; pauper, ģris (vaene) — paupģrior, ius — pauperrīmus, a, um.*

2. Kuuel *īlis-lõpulisel adjektiivil on superlatiiv lõpuga -līmus: fācilis, e (kerge, hōlpus); diffīcilis, e (raske); sīmīlis, e (sarnane); dissīmīlis, e (mitte-sarnane); grācilis, e (graatsiline, sale, kena); hūmīlis, e (madal). Superlat.: facillīmus, a, um; difficillīmus, a, um; simillīmus, a, um jne. Kuid: ātilis, e (kasulik) — superl. utilissīmus, a, um.*

3. Adjektiividel lõpuga *-dīcus, -fīcus, -vōlus* astub komparatiivi ja superlatiivi kujundamisel tüve ja võrdlusastme lõpu vahele silp *-ent- (-ent-ior, -ent-issīmus):* *mālģdīcus, a, um (laimav) — maledicentior, ius — maledicentissīmus, a, um; magnīfīcus, a, um (suurepärane, tore) — magnificentior, ius — magnificentissīmus, a, um; bģnģvōlus, a, um (heasoovlik, heatahtlik) — benevolentior, ius — benevolentissīmus, a, um.*

4. Adjektiivid, mille tüvi lõpeb hāāldamisel v o k a a l i g a, kujundavad komparatiivi ja superlatiivi sõnade māģis (rohkem, enam) ja maxīmģ (kōige enam, vāga) abil: *pīus, a, um (vaga, pūha) — māģis pīus, a, um — maxīme pīus, a, um; arduus, a, um (jārsk, kōrge) — māģis arduus — maxīme arduus.*

Kuid: *antīquus, a, um (muistne) — antīquior, ius — antiqussīmus, a, um (tüvi lõpeb hāāldamisel konsonandiga).*

5. Eritüvelised võrdlusastmed:

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
bōnus, a, um (hea)	mģlior, ius	optīmus, a, um
mālus, a, um (halb)	pģior, pģius	pessīmus, a, um
magnus, a, um (suur)	māior, māius	māxīmus, a, um
parvus, a, um (vāike)	mīnor, mīnus	mīnīmus, a, um
multi, ae, a (paljud)	plāres, plāra	plārīmi, ae, a
propinquus, a, um (lāhedane)	prōpior, prōpīus	proxīmus, a, um

29. Numeraalid.

Nūmērālia	Pōhiarvud Cardinālia (mitu? kui palju?)	Jārgarvud Ordinālia (mitmes?)	Jaotus- arvud Distribūtīva (mitmekaupta?)	Māārsōnalised arvud Adverbia (mitu korda?)
1 I	ūnus, a, um (ūks)	prīmus, a, um (esimene)	singūli, ae, a (ūhekaupa)	sēmēl (ūks kord)
2 II	dūō, ae, ō	secundusehk alter	binī, ae, a	bīs
3 III	trēs, tria	tertius	terni jne.	tēr
4 IV	quattūōr	quārtus	quāterni	quātēr
5 V	quinque	quīntus	quīni	quīnquīēs
6 VI	sēx	sextus	sēni	sexiēs
7 VII	septēm	septīmus	septēni	septiēs
8 VIII	octō	octāvus	octōni	octiēs
9 IX	nōvēm	nōnus	nōvēni	nōviēs
10 X	dēcēm	dēcīmus	dēni	dēcīēs
11 XI	ūndēcīm	undēcīmus	undēni	undēcīēs
12 XII	duōdēcīm	duōdēcīmus	duōdēni	duōdēcīēs
13 XIII	trēdēcīm	tertius dēcīmus	terni dēni	ter dēcīēs
14 XIV	quattuordēcīm	quārtus dēcīmus	quāterni dēni	quāter dēcīēs
15 XV	quīndēcīm	quīntus dēcīmus	quīni dēni	quīnquīēs deciēs
16 XVI	sēdēcīm	sēxtus dēcīmus	sēni dēni	sexiēs deciēs
17 XVII	septēndēcīm	septīmus dēcīmus	septēni dēni	septiēs deciēs
18 XVIII	duōdēviginti	duodēvicēsīmus	duōdēvicēni	duōdēviciēs
19 XIX	ūndēviginti	ūndēvicēsīmas	ūndēvicēni	ūndēviciēs
20 XX	vīginti	vicēsīmus	vicēni	viciēs
30 XXX	trīgintā	tricēsīmus	tricēni	trīciēs
40 XL	quādrāgintā	quādrāgēsīmus	quādrāgēni	quādrāgiēs
50 L	quīnquāgintā	quīnquāgēsīmus	quīnquāgēni	quīnquāgiēs
60 LX	sexāgintā	sexāgēsīmus	sexāgēni	sexāgiēs
70 LXX	septuāgintā	septuāgēsīmus	septuāgēni	septuāgiēs
80 LXXX	octōgintā	octōgēsīmus	octōgēni	octōgiēs
90 XC	nōnāgintā	nōnāgēsīmus	nōnāgēni	nōnāgiēs
100 C	centum	centēsīmus	centēni	centiēs
200 CC	dūcenti, ae, a	dūcentēsīmus	ducēni	ducentiēs
300 CCC	trēcēni jne.	trēcēntēsīmus	trēcēni	trecentiēs
400 CD	quādringenti	quādringētēsī- [mus	quādringēni	quādringentiēs
500 D (I ₅)	quīngenti	quīngētēsīmus	quīngēni	quīngentiēs
600 DC	sēscenti	sēscentēsīmus	sēscentēni	sēscentiēs
700 DCC	septingenti	septingētēsīmus	septingēni	septingentiēs
800 DCCC	octingenti	octingētēsīmus	octingēni	octingentiēs
900 CM	nōngenti	nōngētēsīmus	nōngēni	nōngentiēs
1000 M ehk CI ₅	millē	millēsīmus	singūla milia	milliēs
2000 MM	duo milia	bīs millēsīmus	bina milia	bīs milliēs
1.000000 ☒ ehk ccccljccj	dēcīēs centēna milia	dēcīēs centiēs millēsīmus	dēcīēs centēna milia	dēcīēs centiēs milliēs

30. Liitarvud.

Numeralia	Cardinalia	Ordinalia	Distributiva	Adverbia
21 XXI	ūnus et viginti ehk viginti ūnus	ūnus et vicēsīmus ehk vicēsīmus primus	singūli et vicēni ehk vicēni singūli	sēmēl et viciēs ehk viciēs sēmēl
22 XXII	duo et viginti ehk viginti duo	alter et vicēsīmus ehk vicēsīmus alter	bīni et vicēni ehk vicēni bīni	bis et viciēs ehk viciēs bis
28 XXVIII	duodetrīginta	duodetricēsīmus	duodetricēni	duodetriciēs
29 XXIX	undetrīginta	undetricēsīmus	undetricēni	undetriciēs
1165 MCLXV	mille centum sexaginta quinque	millēsīmus centē- sīmus sexagēsīmus quintus	singūla milia centēni sexagēni quīni	milliēs centiēs sexāgiēs quinqūiēs

31. Numeraalide deklīneerimine.

Põhiarvudest deklīneeruvad: *unus*, *duo*, *tres*, kõik sajad peale *centum* ja *milia*. Muud põhiarvud ei deklīneeru.

N.	ūnus	ūnā	ūnum	duō	duae	duō ¹⁾
G.		ūnīus		duōrum	duārum	duōrum
D.		ūnī		duōbus	duābus	duōbus
Acc.	ūnum	ūnam	ūnum	duōs (duō)	duās	duō
Abl.	ūnō	ūnā	ūnō	duōbus	duābus	duōbus
Nom.	Acc.	trēs	tria		mīlia	
G.		trium			mīlium	
D. Abl.		tribus			mīlibus	

Sõnal *unus* on ka pluural: *uni*, *unae*, *una* jne.

Ducenti, *trecenti* ja teised sajad deklīneeruvad nagu I ja II deklinatsiooni adjektiivid (muidugi ainult pluuralis).

¹⁾ Nagu *duo* deklīneerub ka *ambo*, *ambae*, *ambo* (mõlemad).

Numeralia ordinalia ja *distributiva* deklioneeruvad nagu I ja II deklinatsiooni adjektiivid.

32. Numeraalide tarvitamine.

1. Numeraalid kongruueeruvad nagu adjektiivatribuudid oma põhisõnaga käändes, soos ja arvus: *duae puellae* (kaks tütarlast), *tribus nāvibus* (kolmele laevale), *prima nox* (esimene öö), *bīni cōnsūles* (kahe konsuli kaupa). Ainult numeraali *mīlia* (plur. sõnast *mille*) tarvitatakse substantiivina ja tema juurde kuuluv substantiiv seisab alati pluurali genitiivis: *duo mīlia mīlītum* (2000 sõdurit), *cum duōbus mīlibus mīlītum* (2000 sõduriga).

2. Küsimusele: mitmes? vastab ladina keeles alati järg-
arv: *annō millēsīmō nōngentēsīmō quadragēsīmō* (aastal 1940).

Pronoomenid.

33. Isikulised asesõnad (*prōnōmīna persōnālia*). Enesekohane asesõna (*prōnōmen reflexivum*).

Singularis			
N.	ēgō (mina)	tū (sina)	—
G.	meī (minu)	tui (sinu)	sui (enese, enda, endi)
D.	mīhi (mulle)	tībī (sulle)	sībī (enesele, endale, endile)
Acc.	mē (mind)	tē (sind)	sē (ennast, end, endid)
Abl.	mē (minuga)	tē (sinuga)	sē (enesega, endaga, endiga)
Pluralis			
N.	nōs (meie)	vōs (teie)	
G.	nostrī (meie)	vestrī (teie)	
	nostrum (meist, meie)	vestrum (teist, teie seast) ¹⁾	
D.	nōbīs (meile) [seast) ¹⁾	vōbīs (teile)	
Acc.	nōs (meid)	vōs (teid)	
Abl.	nōbīs (meiega)	vōbīs (teiega)	

¹⁾ Gen. partitivus (vt. § 69).

Enesekohast asesõna tarvitatakse ladina keeles (nagu saksa keeleski) ainult ühenduses 3. isikut tähendava subjektiga; kui aga lauses subjektiks on 1. või 2. isik, siis tarvitatakse vastavaid vorme isikulistest asesõnadest: *laudo mē* (ma kiidan ennast), *laudās tē* (sa kiidad ennast), *laudat sē* (ta kiidab ennast), *laudāmus nōs*, *laudātis vōs*, *laudant sē*.

Märkus 1. Puuduva 3. isiku asesõna asemel tarvitatakse näitavat asesõna *is*, *ea*, *id* (vt. § 35).

Märkus 2. Isikul. ja enesekoh. asesõnad liituvad prepositsiooniga *cum* üheks sõnaks: *mēcum* (minuga), *tēcum*, *sēcum*, *nōbīscum*, *vōbīscum*.

Märkus 3. Enesekohast asesõna tarvitatakse nii singulari kui ka pluraali tähenduses: *laudat se*, *laudant se*.

34. Omastavad asesõnad (*prōnōmīna possessīva*).

*Meus*¹⁾, *a*, *um* (minu, vrd. ingl. *my*, saksa *mein*); *tuus*, *a*, *um* (sinu); *suus*, *a*, *um* (oma); *noster*, *tra*, *trum* (meie); *vester*, *tra*, *trum* (teie).

Omastavad asesõnad deklioneeruvad nagu I ja II deklinatsiooni adjektiivid.

Nagu enesekohast asesõna (vt. § 33) tarvitatakse ka omastavat asesõna *suus*, *a*, *um* ainult ühenduses 3. isikut tähendava subjektiga (vrd. ingl. ja saksa *k.*): *āmo patrem meum* (ma armastan oma isa), *āmas patrem tuum* (sa armastad oma isa), *āmat patrem suum* (ta armastab oma isa), *āmāmus patrem nostrum* (me armastame oma isa), *āmātis patrem vestrum* (te armastate oma isa), *āmant patrem suum* (nad armastavad oma isa). *Omnia mea mēcum porto*. (Kõike oma varandust kannan enesega ühes.)

35. Näitavad asesõnad (*prōnōmīna demonstrātīva*).

Hic, *haec*, *hoc* (see); *istē*, *istā*, *istūd* (too); *illē*, *illā*, *illūd* (see, too); *is*, *ea*, *id* (see, tema); *idēm*, *eādēm*, *idēm* (seesama, sama); *ipsē*, *ipsā*, *ipsūm* (ise).

¹⁾ Voc. sing. *mī* (vt. § 14, p. 1).

a) *Hic, haec, hoc.*

Singularis				Pluralis		
N.	hic	haec	hoc	hī	hae	haec
G.		huius		hōrum	hārum	hōrum
D.		huic			hīs	
Acc.	hunc	hanc	hoc	hōs	hās	haec
Abl.	hōc	hāc	hōc		hīs	

b) *Is, ea, id.*

Singularis				Pluralis		
N.	īs	eā	īd	ei (ii)	eae	eā
G.		eius		eōrum	eārum	eōrum
D.		eī			eīs (iis)	
Acc.	eūm	eām	īd	eōs	eās	eā
Abl.	eō	eā	eō		eīs (iis)	

c) *Idem, eadem, idem.*

Singularis				Pluralis		
N.	idem,	eādem,	īdem	iīdem ¹⁾ ,	eaedem,	eādem
				(eīdem)		
G.		eiusdem		eōrundem,	eārundem,	eōrun-
						dem
D.		eīdem			eīsdem (iīsdem) ¹⁾	
Acc.	eundem,	eandem,	īdem	eōsdem,	eāsdem,	eādem
Abl.	eōdem,	eādem,	eōdem		eīsdem (iīsdem) ¹⁾	

¹⁾ *Idem, iīsdem* asemel on tarvitusel ka *īdem, īsdem*.

d) Ille, illa, illud; iste, ista, istud; ipse, a, um. m. f.

Singularis				Pluralis		
N.	illē	illā	illūd	illi	illae	illā
G.		illius		illōrum	illārum	illōrum
D.		illi			illis	
Acc.	illūm	illām	illūd	illōs	illās	illā
Abl.	illō	illā	illō		illis	

Märkus 1. Lauserõhulises asendis võib pronoomeni *hic* s-lõpu listele vormidele liituda silp *-ce*: *huiusce* (just selle, nimelt selle), *hisce* jt. Vormid lõpphäälikuga *-c* ongi tekkinud selle silbi (*-ce* lühendunud *c*-ks) liitumise teel (*hunc* = *hum* + *c* jne.). Ka *illud* ja *istud* asemel võivad esineda *illuc* ja *istuc*.

Märkus 2. Nagu *ille*, *iste* ja *ipse* (gen. sing. *-ius*, dat. sing. *-ī*) deklioneeruvad ka: *sōlus*, *a*, *um* (ainus); *tōtus*, *a*, *um* (kogu, terve); *ullus*, *a*, *um* (mingi, mõni); *nullus*, *a*, *um* (ei keegi, ei ükski, mitte mingi); *ūtēr*, *tra*, *utrum* (kumb); *neuter*, *tra*, *trum* (ei kumbki); *alter*, *ēra*, *ērum* (üks kahest, teine); *ālius*, *a*, *ud* (teine, üks mitmest); *uterque*, *utrāque*, *utrumque* (kumbki). Näit. gen. *sōlius*, *tōtius*; dat. *sōlī*, *tōtī*.

36. Siduvad asesõnad (prōnōmīna rēlātīva).

Quī, quae, quōd (kes, mis, missugune).

Singularis				Pluralis		
N.	quī	quae	quōd	quī	quae	quae
G.		cuius		quōrum	quārum	quōrum
D.		cui			quībus	
Acc.	quēm	quām	quōd	quōs	quās	quae
Abl.	quō	quā	quō		quībus	

Märkus. *Cum quō*, *cum quā*, *cum quībus* asemel esineb sageli *quōcum*, *quācum*, *quībuscum* (vrd. § 33, märk. 2).

37. Kūsivad asesõnad (prōnōmīna interrōgātīva).

Quis? (kes?) *quid?* (mis?) *quī, quae, quōd?* (missugune?)
ūtēr, ūtra, ūtrum? (kumb?)

N.	quīs? (kes)	quīd? (mis?)
G.	cuius	
D.	cui	
Acc.	quēm	quīd
Abl.	quō	

Uter käänamise kohta vt. § 35, märk. 2.

38. Umbmäärased asesõnad (prōnōmīna indēfīnīta).

Substantiivsed	Adjektiivsed
<i>ālīquīs, alīquid</i> } (keegi, <i>quīs, quīd</i> ¹⁾ } miski)	<i>ālīquī, ālīquā, ālīquōd</i> } (mingi) <i>quī, quā, (quae), quōd</i> ¹⁾ }
<i>quisquam, quicquam</i> (keegi, miski)	<i>ullus, a, um</i> (mingi)
<i>quisque, quidque</i> (igaüks)	<i>quisque, quaeque, quodque</i> (iga)
<i>quīdam, quaedam, quīddam</i> (keegi, miski)	<i>quīdam, quaedam, quoddam</i> (mõni, mingi)

Need pronoomenid deklīneeruvad nagu *qui* ja *quis*, mille ette või järele liitub *ālī-*, *-quam*, *-dam* või *-que*: gen. *ālīcuius, cuiusdam*: dat. *ālīcui, cuiādam*. Ainult pronomenist *ālīquōd* on nom. ja acc. plur. *ālīquā* (samuti ka pronoomenist *quōd*, kui see esineb *ālīquōd* asemel). Pronoomenist *quīdam* on acc. sing.

¹⁾ *Quis, qui* tarvitatakse *ālīquīs, ālīqui* asemel pärast sõnu: *sī* (kui), *nīsī* (kui ei), *nē* (et ei) ja *nūm* (kas tõesti? ega?): *sī quīs* (kui keegi).

quendam, quandam, quiddam (quoddam); gen. plur. quōrundam, quārundam, quōrundam (vrd. asesōna idem deklin. § 35, c).

Nēmo (ei keegi), g. nullius, d. nēmīni, acc. nēmīnem, abl. nullō.

Nihl (ei miski), g. nullius rei, d. nulli rei, acc. nihil, abl. nullā rē.

Nullus, a, um (ei ükski, ei mingi); ullus, a, um (mingi, mõni); neuter, tra, trum (ei kumbki) — deklinceerimise kohta vt. § 35, märk. 2.

II. Verbid.

39. Verbi vormid.

Verbil on järgmised vormid.

1. Kaks tegumoodi (*gēnēra*):

actīvum (tegevik): *laudō* (kiidan),

passīvum (tehtavik): *laudōr* (mind kiidetakse).

Märkus. Tuleb silmas pidada, et lad. passiiv on isikuline, subjekt seisab nominatiivis: *laudor* (mind kiidetakse), *puer punītur* (poissi karistatakse). Vt. § 61.

2. Kolm kõneviisi (*mōdi*):

indīcātīvus (kindel kõneviis): *laudō* (kiidan),

coniunctīvus (tingiv kõneviis)¹⁾: *laudēm* (kiidaksin),

impērātīvus (käskiv kõneviis): *laudā* (kiida).

3. Kuus ajavormi (*tempōra*):

praesens (olevik): *laudō* (kiidan),

imperfectum (lihtminevik): *laudābam* (kiitsin, olin kiitmas),

perfectum (täisminevik): *laudāvi* (olen kiitnud, kiitsin),

plusquamperfectum (enneminevik): *laudāvēram* (olin kiitnud),

fūtūrum I (I tulevik): *laudābo* (kiidan tulevikus),

¹⁾ Ka kaudne kõneviis; vt. lähemalt süntaksis.

fūtūrum II ehk *exactum* (II tulevik): *laudāvēro* (kiidan tulevikus).

Märkus. Ajavormide tarvitamise kohta vt. § 103—111.

4. Kolm pööret ehk isikut (*persōnae*): esimene, teine ja kolmas: *laudō* (kiidan), *laudās* (kiidad), *laudāt* (kiidab).

5. Kaks arvu (*nūmēri*): *singŭlāris* (ainsus) ja *plurālis* (mitmus): *laudō* (kiidan), *laudāmus* (kiidame).

6. *Nōmīnālia* (käändelised vormid):

infīnītīvus (tegevusnimi): *laudāre* (kiitma),

partīcīpiūm (kesksōna): *laudans* (kiitev),

gerundium (teonimi): *laudandi* (kiitmise),

gerundivum (gerundiiv): *laudandus* (see, keda tuleb kiita),

supīnum (supiin): *laudātum* (et kiita, kiitma).

*lõikumist tähendavate verbide
juures puhtal kujul*

40. Põhivormid.

Et verbi õigesti pöörata, peab teadma tema põhivorme (sõnastikes harilikult antud). Need on: *praesens indicatīvi actīvi*, *perfectum indicatīvi actīvi*, *supīnum* ja *infīnītīvus praesentis actīvi*. Näit. *laudō*, *laudāvi*, *laudātum*, *laudāre*.

Praesens ja *infīnītīvus* on sama tüvega; sellest kujundatakse: *praesens*, *imperfectum* ja *futurum I indicatīvi* ja *coniunctīvi* (nii aktiivis kui ka passiivis), *imperatīvus*, *participium praesentis actīvi*, *gerundivum*, *gerundium* ja *infīnītīvus praesentis passīvi*.

Perfectum on aluseks järgmistele vormidele: *perfectum*, *plusquamperfectum* ja *futurum II actīvi* (*indicatīvi* ja *coniunctīvi*) ja *infīnītīvus perfectī actīvi*.

Supīnum i tüvest kujundatakse (peale *supīnum II*) *participium futuri actīvi* ja *participium perfecti passīvi*; viimane on omakorda liitvormide esimeseks osaks, seega on *supīnum* aluseks kõigile liitvormidele.

41. S ū m, f ū ī, e s s ě (olema).

Indicativus		Coniunctivus	
Praesens			
Sing. 1. sūm (ma olen)	Pl. 1. sūmūs	Sing. sīm (ma oleksin)	Pl. sīmus
2. ēs	2. estīs	sis	sītis
3. est	3. sunt	sīt	sint
Imperfectum			
Sing. 1. ēram (ma olin)	Pl. 1. erāmus	Sing. essēm (ma oleksin olnud)	Pl. essēmus
2. erās	2. erātis	essēs	essētis
3. erāt	3. erant	essēt	essent
Futurum I ehk simplex			
Sing. 1. ērō (ma olen tulevikus)	Pl. 1. erīmus	(Puudub)	
2. erīs	2. erītis		
3. erīt	3. erunt		
Perfectum			
Sing. 1. fūī (ma olen olnud)	Pl. 1. fuīmus	Sing. fūērīm (ma oleksin olnud)	Pl. fuērīmus
2. fuistī	2. fuistis	fuērīs	fuērītis
3. fuīt	3. fuērunt	fuērīt	fuērint
Plusquamperfectum			
Sing. 1. fūērām (ma olin olnud)	Pl. 1. fuērā- [mus	Sing. fūissēm (ma oleksin olnud)	Pl. fuissēmus
2. fuērās	2. fuērātis	fuissēs	fuissētis
3. fuērāt	3. fuērant	fuissēt	fuissent

Futurum II ehk exactum		
Sing. 1. fūērō Pl. fuērīmus (ma olen tulevikus)		* (Puudub)
2. fuērīs fuērītis		
3. fuērīt fuērint		
Imperativus		
Praesens		Futurum
Sing. 2. ěs (ole) Pl. 2- estě (olge)		Sing. 2. estō (sa pead olema, ole) 3. estō (ta peab olema, olgu) Pl. 2. estōtě (te peate ole- ma, olge) 3. suntō (nad peavad olema, olgu).
Participium		Infinitivus
Praes. (puudub) Perf. (puudub) Fut. fūtūrus, a, um (tulev)		Praes. essě (olema, olla) Perf. fūissě Füt. fütūrum, am, um esse ehk fõre

Märkus. Coniunct. imperj. võib essem asemel olla ka förem, föres jne.

Nagu *sum* konjugeeruvad ka liitverbid (*verba compoſita*):

adsum, adfui ehk *affui, adesse* (kohal, juures olema; aitama);
absum, āfui, abesse (ära olema, puuduma);
dēsum, dēfui, decesse (puudu olema, puuduma);
intersum, interfui, iuteresse (osa võtma; nõuab dat.);
obsum, obfui, obesse (kahju tooma, vastu olema);

praesum, praefui, praeesse (eesotsas seisma, ülemaks olema; nõuab dat.);

prōsum, prōfui, prōdesse (kasu tooma, poolt olema);

supersum, superfui, superesse (alles jääma, üle olema).

Verbidel *absum* ja *praesum* on ka partic. praes.: *absens, ntis* (äraolev, puuduv); *praesens, ntis* (juuresolev, käesolev).

Sõnal *prōsum* (tekkinud prepositioonist *prod+sum*) esineb *prod-* vokaali ees, konsonandi ees aga *pro-*: *prōsum, prōdes, prōdest, prōsūmus, prōdestis, prōsunt; prōdēram; prōdēro; prōdesse; prōsim; prōdessem*.

42. Konjugatsioonid.

Verbid jagunevad nelja konjugatsiooni. Liigituse aluseks on infinitiivi lõpu (-re) eelne vokaal: I konjugatsioonis -ā-, II konjug. -ē-, III konjug. -ē¹⁾), IV konjug. -ī-.

Konjugatsioon	Praes indic. act.	Perf. ind. act.	Supinum	Infinitivus	Tähendus
I	laud-ō	laudāv-ī	laudāt-um	laudā-re	kiitma
II	dēlē-ō	dēlēv-ī	dēlēt-um	dēlē-re	hävõtama
III	lēg-ō	lēg-ī	lect-um	lēg-ē-re	lugema
IV	audī-ō	audīv-ī	audīt-um	audī-re	kuulma

Konjugatsioonid erinevad ainult preesensi ning infinitiivi tüvest kujunduvate vormide poolest, kuna perfectum'i ja supinum'i tüvest kujunduvad vormid kõigis konjugatsioonides ühesuguselt.

Märkus. Sõnastikes antakse neljanda põhivormi (infin. praes. act.) asemel harilikult vastava konjugatsiooni number: *lēgo, lēgi, lectum*, 3 (s. o. *lēgēre*). Esimeses konjugatsioonis on perf. ind. act. tavaliselt lõpuga -āvi, supinum — lõpuga -ātum; neljandas konjugatsioonis on need põhivormid lõppudega -īvi ja -ītum. Tavalisest mitte-erinevaid põhivorme (s. o. lõppudega -āvi, -ātum; -īvi, -ītum) sõnastikes ei esitatagi: *laudo*, 1 = *laudo*, -āvi, -ātum, -āre; *audio*, 4 = *audio*, -īvi, -ītum, -īre.

1) Pole tüve lõppvokaal, vaid vahehäälik.

43. Verbi vormide tabel.
Activum

INDICATIVUS				
Praesens	laud-ō (kiidan)	dēlē-ō (hävitan)	lęg-ō (loen)	audī-ō (kuulen)
	laudā-s laudā-t laudā-mus laudā-tis lauda-nt	dēlē-s -ē-t -ē-mus -ē-tis -e-nt	lęg-ī-s -ī-t -ī-mus -ī-tis -u-nt	audī-s -ī-t -ī-mus -ī-tis -ī-u-nt
Imperfectum	laudā-bā-m (kiitsin, lauda-bā-s olin lauda-bā-t kiitmas)	dēlē-bā-m (hävitasin, -bā-s olin hävi- -bā-t tamas)	lęg-ē-bā-m (lugesin, -bā-s olin -bā-t lugemas)	audī-ē-bā-m (kuulsin, -bā-s olin kuul- -bā-t mas)
	laudā-bā-mus laudā-bā-tis lauda-ba-nt	-bā-mus -bā-tis -ba-nt	-bā-mus -bā-tis -ba-nt	-bā-mus -bā-tis -ba-nt
Futurum I	laudā-bō (kiidan tu- lauda-bī-s levikus)	dēlē-bō (hävitan -bī-s tulevikus)	lęg-ā-m (loen tule- lęg-ē-s vikus)	audī-ā-m (kuulen tu- -ē-s levikus)
	laudā-bī-t lauda-bī-mus laudā-bī-tis lauda-bu-nt	-bī-t -bī-mus -bī-tis -bu-nt	lęg-ē-t lęg-ē-mus lęg-ē-tis lęg-e-nt	-ē-t -ē-mus -ē-tis -e-nt

Perfectum	laudāv-ī (olen kiitnud) laudāv-isti laudāv-īt laudāv-īmus laudāv-istis laudāv-ērunt	dēlv-ī (olen hāvit- nud) -isti -īt -īmus -istis -ērunt	lēg-ī (olen lugenud) -isti -īt -īmus -istis -ērunt	audīv-ī (olen kuulnud) -isti -īt -īmus -istis -ērunt
Plusquamperf.	laudāv-ērām (olin laudāv-ērās kiitnud) laudāv-ērāt laudāv-ērāmus laudāv-ērātis laudāv-ērant	dēlv-ērām (olin hā- vitanud) -ērās -ērāt -ērāmus -ērātis -ērant	lēg-ērām (olin luge- nud) -ērās -ērāt -ērāmus -ērātis -ērant	audīv-ērām (olin kuul- nud) -ērās -ērāt -ērāmus -ērātis -ērant
Futurum II	laudāv-ērō (kiidan tu- laudāv-ērīs levikus) laudāv-ērīt laudāv-ērīmus laudāv-ērītis laudāv-ērīnt	dēlv-ērō (hāvitan -ērīs tulevikus) -ērīt -ērīmus -ērītis -ērīnt	lēg-ērō (loen tulevi- kus) -ērīs -ērīt -ērīmus -ērītis -ērīnt	audīv-ērō (kuulen tu- -ērīs levikus) -ērīt -ērīmus -ērītis -ērīnt
I M P E R A T I V U S				
Præs.	laudā (kiida) laudā-te	dēl-ē (hāvita) -ē-te	lēg-ē (loe) -ī-te	audi (kuule) -ī-te
Futur.	laudā-tō (sa pead kiitma) laudā-tō laudā-tōte lauda-ntō	dēl-ē-tō (sa pead hā- vitama- -ē-tō -ē-tōte -ē-ntō	lēg-ī-tō (sa pead lu- gema) -ī-tō -ī-tōte -u-ntō	audi-tō (sa pead kuulma) -ī-tō -ī-tōte -ī-u-ntō

Passivum INDICATIVUS

Praesens	laud-õ-r (mind kiide- takse) laudā-rīs laudā-tūr laudā-mūr laudā-mīnī lauda-ntūr	dēlē-õ-r (mind hävita- takse) -ē-rīs -ē-tūr -ē-mūr -ē-mīnī -e-ntūr	lëg-õ-r (mind loetakse) -ë-rīs -i-tūr -i-mūr -i-mīnī -u-ntūr	audi-õ-r (mind kuul- dakse) -i-rīs -i-tūr -i-mūr -i-mīnī -i-u-ntūr
Imperfectum	laudā-bā-r (mind kii- deti) laudā-bā-rīs laudā-bā-tūr laudā-bā-mūr laudā-bā-mīnī laudā-ba-ntūr	dēlē-bā-r (mind hävi- tati) -bā-rīs -bā-tur -bā-mur -bā-mīni -ba-ntur	lëgē-bā-r (mind loeti) -bā-rīs -bā-tur -bā-mur -bā-mīni -ba-ntur	audi-ē-bā-r (m. kuuldi) -bā-rīs -bā-tur -bā-mur -ba-mīni -ba-ntur
Futurum I	laudā-bõ-r (m. kiide- takse) laudā-bē-rīs laudā-bī-tūr laudā-bī-mūr laudā-bī-mīnī laudā-bu-ntūr	dēlē-bõ-r (m. hävita- takse) -bē-rīs -bī-tur -bī-mur -bī-mīni -bu-ntur	lëg-ä-r (m. loetakse tulevikus) leg-ē-rīs leg-ē-tur leg-ē-mur leg-ē-mīni leg-e-ntur	audi-ä-r (m. kuuldakse tulevikus) -ē-rīs -ē-tur -ē-mur -ē-mīni -e-ntur

vol

mover, moveri, movere, moveri

Perfectum	laudāt-us sūm (a, um) ēs est laudāt-i sūmus (ae, a) estis sunt	dēlēt-us sum jne. (mind on hävitatud, olen hävitatud)	lect-us sum jne. (mind on loetud, olen loetud)	audīt-us sum jne. (mind on kuulnud, olen kuulnud)
	laudāt-us ērām (mind oli kiidetud, olin kiie- detud) laudāt-i ērāmus (ae, a) ērātis ērānt	dēlēt-us ēram jne. (mind oli hävitatud, olin hävitatud)	lec-tus ēram jne. (mind oli loetud, olin loetud)	audīt-us ēram jne. (mind oli kuulnud, olin kuulnud)
	laudāt-us ērō (mind kiie- detakse tulevikus) ērit laudāt-i ērimus (ae, a) ērītis ērunt	dēlēt-us ēro jne. (mind hävitatakse tulevikus)	lect-us ēro jne. (mind loetakse tule- vikus)	audīt-us ēro jne. (mind kuulatakse tulevikus)
Imperativus't ei tarvita				

Activum

CONIUNCTIVUS

	CONIUNCTIVUS			
	laud-ē-m (kiidaksin)	dēlē-ā-m (hävitaksin)	lēg-ā-m (loeksin)	audī-ā-m (kuuleksin)
Præsens	laud-ēs laud-ēt laud-ē-mus laud-ē-tis laud-e-nt	dele-ās dele-āt dele-ā-mus dele-ā-tis dele-a-nt	-ā-s -āt -ā-mus -ā-tis -a-nt	-ā-s -āt -ā-mus -ā-tis -a-nt
Imperfectum	laudā-rē-m (oleksin kiitnud) laudā-rē-s laudā-rēt laudā-rē-mus laudā-rē-tis laudā-rē-nt	dēlē-rē-m (oleksin hävitanud) -rē-s -rēt -rē-mus -rē-tis -re-nt	lēg-rē-m (oleksin lugenud) -rē-s -rēt -rē-mus -rē-tis -re-nt	audī-rē-m (oleksin kuulnud) -rē-s -rēt -rē-mus -rē-tis -re-nt
Perfectum	laudāv-ērīm (oleksin kiitnud) laudāv-ērīs laudāv-ērīt laudāv-ērīmus laudāv-ērītis laudāv-ērīnt	dēlēv-ērīm (oleksin hävitanud) -ērīs -ērīt -ērīmus -ērītis -ērīnt	lēg-ērīm (oleksin lugenud) -ērīs -ērīt -ērīmus -ērītis -ērīnt	audīv-ērīm (oleksin kuulnud) -ērīs -ērīt -ērīmus -ērītis -ērīnt
Plusquamperf.	laudāv-issēm (oleksin kiitnud) laudāv-issēs laudāv-issēt laudāv-issēmus laudāv-issētis laudāv-issēnt	dēlēv-issēm (oleksin hävitanud) -issēs -issēt -issēmus -issētis -issent	lēg-issēm (oleksin lugenud) -issēs -issēt -issēmus -issētis -issent	audīv-issēm (oleksin kuulnud) -issēs -issēt -issēmus -issētis -issent

INFINITIVUS

Praes.	laudā-rē (kiitma, kiita)	dēlē-rē (hävitama, hävitada)	lēj-ē-rē (lugema, lugeda)	audī-rē (kuulma, kuulda)
Perfect.	laudāv-issē	dēlēv-issē	lēj-issē	audīv-issē
Futur.	laudāt-ūrum, am, um esse	dēlēt-ūrum, am, um esse	lect-ūrum, am, um esse	audīt-ūrum, am, um esse

PARTICIPIUM

Praes.	lauda-ns, ntis (kiitev, kiites)	dēle-ns, ntis (hävitav, hävitades)	lēj-e-ns, ntis (lugev, lugedes)	audī-e-ns, ntis (kuulev, kuuldes)
Perfect.	—	—	—	—
Futur.	laudāt-ūrus, a, um (kiita sooviv, kavatsev)	dēlēt-ūrus, a, um (hävitada sooviv, kavatsev)	lect-ūrus, a, um, (lugeda sooviv, kavatsev)	audīt-ūrus, a, um (kuulda sooviv, kavatsev)

SUPINUM

I	laudāt-um (et kiita, kiitma)	dēlēt-um (et hävitada, hävitama)	lect-um (et lugeda, lugema)	audīt-um (et kuulda, kuulma)
II	laudāt-ū (kiita)	dēlēt-ū (hävitada)	lect-ū (lugeda)	audīt-ū (kuulda)

Passivum

CONIUNCTIVUS

Praesens	CONIUNCTIVUS			
	laud-ēr (mind kiide-taks)	dēlē-ār (mind hävita-taks)	lęg-ār (mind loetaks)	audi-ār (mind kuul-daks)
	laud-ē-ris	dele-ā-ris	-ā-ris	-ā-ris
	laud-ē-tūr	dele-ā-tur	-ā-tur	-ā-tur
	laud-ē-mūr	dele-ā-mur	-ā-mur	-ā-mur
	laud-ē-mīni	dele-ā-mīni	-ā-mīni	-ā-mīni
	laud-e-ntūr	dele-ā-ntur	-a-ntur	-a-ntur
Imperfectum	CONIUNCTIVUS			
	laudā-rē-r (mind oleks lauda-rē-ris kiidetud)	dēlē-rē-r (mind oleks -rē-ris hävitatud)	lęg-rē-r (mind oleks -rē-ris loetud)	audi-rē-r (mind oleks -rē-ris kuulud)
	lauda-rē-tūr	-rē-tur	-rē-tur	-rē-tur
	lauda-rē-mūr	-rē-mur	-rē-mur	-rē-mur
	lauda-rē-mīni	-rē-mīni	-rē-mīni	-rē-mīni
	laudā-re-ntūr	-re-ntur	-re-ntur	-re-ntur
Perfectum	CONIUNCTIVUS			
	laudātus sim (m. oleks (a, um) sis kiidetud)	dēlētus sim jne. (mind oleks hävitatud)	lectus sim jne. (mind oleks loetud)	audītus sim jne. (mind oleks kuulud)
	laudāti simus			
	(ae, a) sitis			
	sint			
Plusquamperft.	CONIUNCTIVUS			
	laudātus essēm (mind a, um) essēs oleks essēt kiide-	dēlētus essēm jne. (mind oleks hävitatud)	lectus essēm jne. (mind oleks loetud)	audītus essēm jne. (mind oleks kuulud)
	laudāti essēmus tud)			
	(ae, a) essētis			
	essent			

INFINITIVUS

Praes.	laudā-rī (kiidetama)	dēlē-rī (hävitatama)	lēg-ī (loetama)	audi-rī (kuuldama)
Perfect.	laudāt-um, am, um esse	dēlē-t-um, am, um esse	lect-um, am, um esse	audīt-um, am, um esse
Futur.	laudāt-um iri	dēlē-t-um iri	lect-um iri	audīt-um iri

PARTICIPIUM

Praes.	—	—	—	—
Perfect.	laudāt-us, a, um (kiidetud)	dēlē-t-us, a, um (hävitatud)	lect-us, a, um (loetud)	audīt-us, a, um (kuuldud)
Gerundivum	lauda-ndus, a, um (see, keda ~ mida tuleb kiita)	dēle-ndus, a, um (see, keda ~ mida tuleb hävitada)	lēg-e-ndus, a, um (see, mida tuleb lugeda)	audi-e-ndus, a, um (see, keda ~ mida tuleb kuulda)

GERUNDIUM

G.	lauda-ndī (kiitmise)	dēle-ndī (hävitamise)	lēg-e-ndī (lugemise)	audi-e-ndī (kuulmise)
D.	laudandō	delendō	legendō	audiendō
Acc.	laudandūm	delendūm	legendūm	audiendūm
Abl.	laudandō	delendō	legendō	audiendō

44. Kolmanda konjugatsiooni io - lõpulised verbid.

Mõned III konjugatsiooni verbid (praesens *-io* lõpuga) konjugeeruvad praesentis ja praesentis tüvest kujunduvais vormides nagu IV konjugatsiooni verbid, erinedes viimastest ainult selle poolest, et neil on *i* alati lühike ja et sõna lõpul ja *r*-i ees esineb *i* asemel *ē*.

Tüüpsõna: *cāpiō, cēpi, captum, cāpēre* (võtma).

A c t i v u m			P a s s i v u m	
	Indicat.	Coniunct.	Indicat.	Coniunct.
Praesens	1. cāp-i-ō	cāp-i-ā-m	cāp-i-or	cāp-i-ā-r
	2. cāp-i-s	cāp-i-ā-s	cāp-ē-ris	cāp-i-ā-ris
	3. cāp-i-t	jne.	cāp-i-tur	jne.
	1. cāp-i-mus		cāp-i-mur	
	2. cāp-i-tis		cāp-i-mini	
	3. cāp-i-u-nt		cāp-i-u-ntur	
Imperfect.	cāp-i-ē-bā-m	cāp-ē-rē-m	cāp-i-ē-bā-r	cāp-ē-rē-r
	cāp-i-ē-bā-s jne.	cāp-ē-rē-s jne.	cāp-i-ē-bā-ris jne.	cāp-ē-rē-ris jne.
Futurum I	cāp-i-ā-m	(Puudub)	cāp-i-ā-r	(Puudub)
	cāp-i-ē-s jne.		cāp-i-ē-ris jne.	
Perfectum	cēp-i	cēp-ērīm	captus sūm	captus sīm
	-isti ...	-ērīs ...	„ ēs	„ sis
	-ērunt	-ērint	jne.	jne.
Plusquam-perfect.	cēp-ērām	cēp-issēm	captus ērām	captus essēm
	-ērās ...	-issēs ...	„ ērās	„ essēs
	-ērant	-issent	jne.	jne.
Futurum II	cēp-ērō	(Puudub)	captus ērō	(Puudub)
	-ērīs ...		„ ērīs	
	-ērint		jne.	

Activum		Passivum	
Imperativus			
Praesens		Futurum	(Ei tarvitata)
Sing. 2.	căp-ě	căp-i-tō	
3.		căp-i-tō	
Pl. 2.	căp-i-te	căp-i-tōte	
3.		căp-i-u-ntō	
Infinitivus			
Praes.	căpěre	căpi	captum, am, um esse captum iri
Perf.	cēpisse		
Fut.	captūrum, am, um esse		
Participium			
Praes.	căp-i-ens, ntis	—	captus, a, um Gerund. cap-ĩ-e-ndus, a, um
Perf.	—		
Fut.	captūrus, a, um		

45. Verba dēpōnentia.

Verbe, millel on passiivi vormid, kuid aktiivi tähendus, nimetatakse *verba dēpōnentia*.

Aktiivist on neil: *participium praesentis*, *participium futuri*, *infinitivus futuri*, *gerundium* ja *supinum*. Tuleb silmas pidada, et *verbum deponens*'il on kõik vormid aktiivi tähendusega (ka *participium perfecti*, mis harilikel verbel on passiivi tähendusega¹⁾; vrd. *laudātus* — kiidetud, kuid *hortātus* — julgustanud), ainult *gerundivum* on passiivi tähendusega (*hortandus* — see, keda tuleb julgustada). *Verba deponentia* omavad ka imperatiivi (vt. allpool), mida teistel verbidel passiivi vormis ei tarvitata.

Tüüpsõna: *hortor*, *hortātus sum*, *hortārī* (julgustama, manitsema, õhutama).

¹⁾ Mõnel *v. deponens*'il on part. perf. nii aktiivi kui ka passiivi tähendusega; näit. *partītus* (jaganud, jagatud), *pōpŭlātus* (laastanud, laastatud).

Indicativus	Coniunctivus
Praesens	
hort-ǫ-r (julgustan) hortā-ris hortā-tur hortā-mur hortā-mīni horta-ntur	hortē-r (julgustaksin) hortē-ris hortē-tur hortē-mur hortē-mīni horte-ntur
Imperfectum	
hortā-bǣ-r (julgustasin) hortā-bā-ris hortā bā-tur hortā-bā-mur hortā-bā-mīni hortā-ba-ntur	hortā-rē-r (oleksin julgus- tanud) hortā-rē-ris hortā-rē-tur hortā-rē-mur hortā-rē-mīni hortā-re-ntur
Futurum I	
hortā-bǫ-r (julgustan tu- hortā-bē-ris levikus) hortā-bī-tur hortā-bī-mur hortā-bī-mīni hortā-bu-ntur	(Puudub)
Perfectum	
hortātus, a, um sūm (olen julgustanud) hortāti, ae, a sūmus jne.	hortātus, a, um sīm (oleksin julgustanud) hortāti, ae, a sīmus jne.

Indicativus	Coniunctivus
Plusquamperfectum	
hortātus, a, um ērām (olin julgustanud) hortāti, ae, a ērāmus jne.	hortātus, a, um essēm (oleksin julgustanud) hortāti, ae, a essēmus jne.
Futurum II	
hortātus, a, um ēro (julgustan tulevikus) hortāti, ae, a ērīmus jne.	(Puudub)
Imperativus	Supinum
Sing. 2. hortā - rē (julgusta)	I. hortātum (et julgustada, julgustama)
Plur. 2. hortā - mīnī (julgustage)	II. hortātū (julgustada)
Participium	Infinitivus
Praes. hortāns, ntis (julgustav) Perf. hortātus, a, um (jul- gustanud) Fut. hortātūrus, a, um (see, kes julgustab tulevikus)	hortārī (julgustama) hortātum, am, um esse hortātūrum, am, um esse
Gerundium	Gerundivum
Gen. hortandī (julgustamise)	hortandus, a, um (see keda tuleb julgustada)

Teisi näiteid:

Vēreor, vēritus sum, vērēri (kartma); imperat. *vērēre, vērēmīni*.

Lōquor, lōcūtus sum, lōqui (rääkima, kõnelema); imperat. *lōquēre, lōquīmini*.

Pātor, passus sum, pāti (kannatama, lubama); imperat. *pātēre, patīmini*.

Partior, partitus sum, partiri (jagama); imperat. *partire, partīmini*.

46. Verba sēmīdēpōnentia.

Mõnel verbil pöördub osa vorme aktiivis, osa vorme passiivis, kuid kõik nad on aktiivi tähendusega; sääraseid verbe nimetatakse *verba sēmīdēpōnentia*. Need on:

audeo, ausus sum, audēre (julgema);

gaudeo, gāvīsus sum, gaudēre (rõõmutsema; nõuab *abl.*);

sōleo, sōlītus sum, sōlēre (tavatsema, viisiks olema, harjunud olema);

confido, confisus sum, confidēre (usaldama);

revertor, perf. reverti, inf. reverti (tagasi tulema, tagasi pöörduma).

Nagu antud põhivormidest näha, on neljal esimesel verbil preesensi ning infinitiivi tüvest kujunduvad vormid (praesens, imperfectum ja futurum I) aktiivis, supinum'i tüvest kujunduvad vormid (perfectum, plusquamperfectum ja futurum II) aga passiivis; viimane verb (*revertor*) konjugeerub vastupidiselt (praes. passiivis, perf. aktiivis).

Märkus. Verba *semidepon-te* ja mõne *v. depon. partic. perf.* võib sageli tõlkida *des*-vormi abil: *gāvīsus* (rõõmutsedes).

47. Verbide lühendatud vormid.

1. Perfektis ja tema tüvest kujunduvais vormides võivad välja langeda: *-vi-* *s-i* ees ja *-ve-* *r-i* ees; näit. *laudasti* = *laudavisti*, *audisse* = *audīvisse*, *laudārun*t = *laudavērunt*, *delēram* = *delēvēram*.

Märkus. Verbidel, mille perfekt on lõpuga *-īvi*, langeb välja *-ve-* asemel ainult *-v-*: *audiēram* = *audīvēram*.

2. Perf. ind. act. plur. 3. pöörde lõpuks võib olla *-ērunt* asemel *-ēre*: *laudavēre* = *laudavērunt*, *audivēre* = *audivērunt*.

3. Passiivis võib sing. 2. pöörde lõpuks olla *-ris* asemel *-re*: *laudabāre* = *laudabāris*, *abutēre* = *abutēris* (tarvitad kurjasti tulevikus), *verēbēre* = *verēbēris* (kardad tulevikus).

4. Neljal III konjugatsiooni verbil on imperativus praes. sing. lõputa: *dīc* (ütle), *dūc* (juhi, vii), *fāc* (tee), *fēr¹* (too, kanna). Imperatiivi muud vormid — peale *fero¹* — kujunduvad korrapäraselt: *dīcite*, *dīcītōte*, *dīcunto*; *dūcite* jne.

48. Coniugatio periphrastica.

I. **Coniugatio periphrastica actīvi** kujundatakse *participium fut. act.* abil, millele liidetakse mingi vorm verbist *sum*, *fui*, *esse*. *Coniug. periphr. act.* väljendab soovi, tahtmist, kavatsust, valmisolekut (aktiivses mõttes).

Näit. *laudatūrus sum* (soovin, tahan, kavatsen kiita; olen valmis kiitma), *laudatūrus ēram* (tahtsin, kavatsesin kiita) jne.

II. **Coniugatio periphrastica passīvi** kujundatakse *gerundivum*'i abil, millele liidetakse mingi vorm verbist *sum*, *fui*, *esse*. *Coniug. periphr. pass.* väljendab tarvidust, vajadust passiivses mõttes (mida tuleb teha, peab tehtama).

Näit. *laudandus sum* (mind tuleb, on tarvis kiita; mind peab kiidetama); *laudandus ēram* (mind tuli, oli tarvis kiita) jne.

¹) vt. § 50.

<i>Coniugatio periphrastica</i>	
<i>activi</i>	<i>passivi</i>
Praes. laudatūrus sum, sim es, sis est, sit jne.	laudandus sum, sim es, sis est, sit jne.
Imperf. laudatūrus eram, essem	laudandus eram, essem
Fut. I. laudatūrus ero	laudandus ero
Perf. laudatūrus fui, fuërim	laudandus fui, fuërim
Plusq. laudatūrus fuëram, fuissem	laudandus fuëram, fuissem
Fut. II. laudatūrus fuëro	laudandus fuëro
<i>Infinitivus</i>	
Praes. laudatūrum, am, um esse	laudandum, am, um esse
Perf. laudatūrum, am, um fuisse	laudandum, am, um fuisse
Fut. laudatūrum, am, um före	laudandum, am, um före

Coniugatio periphrastica activi tarvitatakse ainult isikuliselt.

Coniugatio periphrastica passivi tarvitatakse isikuliselt, kui lauses on subjekt; see subjekt (nomin.) tõlgitakse eesti keelde objektina: *discipūlo libri legendi sunt* (koolipoisil tuleb lugeda raamatuid, koolipoiss peab lugema raamatuid), *urbs mihi expugnanda est* (mul tuleb vallutada linn, ma pean vallutama linna).

Coniugatio periphrastica passivi tarvitatakse umbisikuliselt, kui lauses pole subjekti (eestikeelses lauses pole objekti). Gerundivum on sel korral sing. kesksoo vormis ja verb *esse*

sing. 3. pöördes: *legendum est* (tuleb lugeda), *mihi scribendum est* (mul tuleb kirjutada, ma pean kirjutama).

Märkus. Nagu ülalesitatud näiteist nähtub, seisab *coniug. periphr. pass.* korral isiku nimetus daativis (vrd. eesti k.: mul tuleb kirjutada, koolipoisil tuleb lugeda).

Verba anomāla (erandlikud verbid).

49. Possum, pōtui, posse (võima).

Possum on tekkinud: *pōt + sum*. Preesensi tüvest kujunduvais vormides konjugeerub ta nagu *sum*; ainult *s-i* ees muutub *t s*-iks: *possūmus* (= *pōt + sūmus*), *possim* (= *pōt + sim*). Perfekti tüvest kujunduvad vormid konjugeeruvad korrapäraselt (*pōtuēram*, *pōtuēro* jne.).

Indicativus		Coniunctivus	
Praesens			
pos-sum	pos-sūmus	pos-sīm	pos-sīmus
pōt-es	pōt-estis	pos-sīs	pos-sītis
pōt-est	pos-sunt	pos-sīt	pos-sint
Imperfectum			
pōt-ēram	pot-ērāmus	pos-sēm	pos-sēmus
pot-ēras	pot-ērātis	pos-sēs	pos-sētis
pot-ērat	pot-ērant	pos-sēt	pos-sent
Futurum I			
pōt-ēro	pot-ērīmus	(Puudub)	
pot-ēris	pot-ērītis		
pot-ērit	pot-ērunt		

Indicativus		Coniunctivus	
Perfectum			
põtui	potuimus	põtuërim	potuerimus
potuisti	potuistis	potuëris	potueritis
potuit	potuērunt	potuërit	potuërint
Plusquamperfectum			
põtuëram	potuērāmus	põtuissem	potuissēmus
potuëras	potuērātis	potuisses	potuissētis
potuërat	potuērant	potuisset	potuissent
Futurum II			
põtuëro	potuērīmus	(Puudub)	
potuëris	potuērītis		
potuërit	potuērint		
Infinitivus			
Praesens		posse	
Perfectum		põtuisse	
Participium m'id puuduvad.			

50. Fëro, tñli, lātum, ferre (kandma).

Fëro konjugeerub üldiselt kolmanda konjugatsiooni järgi, ainult mõnes preesensi ja selle tüvest kujundub vormis puudub vokaal.

A c t i v u m		P a s s i v u m	
Indicat.	Coniunct.	Indicat.	Coniunct.
P r a e s e n s			
fēr-o fer-s fer-t fēr-ī-mus fer-tis fēr-u-nt	fērām fērās jne. 	fēr-or fer-ris fer-tur fēr-ī-mur fēr-ī-mīni fēr-u-ntur	fērār fērāris jne.
I m p e r f e c t u m			
fērēbām bās jne.	ferrēm ferrēs ferrēt ferrēmus ferrētis ferrent	fērēbār bāris jne.	ferrēr ferrēris ferrētur ferrēmur ferrēmīni ferrentur
F u t u r u m I			
fērām ēs ēt ēmus ētis ent	 (Puudub)	fērār ēris ētur ēmur ēmīni entur	 (Puudub)
P e r f e c t u m			
tūli isti jne.	tūlērim ēris jne.	lātus, a, um sum es jne.	lātus, a, um sim sis jne.

A c t i v u m		P a s s i v u m	
Indicat.	Coniunct.	Indicat.	Coniunct.
P l u s q u a m p e r f e c t u m			
tŭlĕram ĕras jne.	tŭlissem isses jne.	lātus, a, um ĕram ĕras jne.	lātus, a, um essem esses jne.
F u t u r u m II			
tŭlĕro ĕris jne.	(Puudub)	lātus, a, um ĕro ĕris jne.	(Puudub)
I m p e r a t i v u s			
P r a e s e n s		F u t u r u m	
Sing. 2 fĕr Pl. 2. fer-te		Sing. 2. fer-tō 3. fer-tō Pl. 2. fer-tōte 3. fer-u-ntō	
P a r t i c i p i u m			
Praes. fĕrens, ntis Perf. — Fut. lātŭrus, a, um		— lātus, am, um Gerund. fĕrendus, a, um	
I n f i n i t i v u s			
Praes. ferre Perf. tŭlisſe Fut. lātŭrum, am, um esse		ferri lātum, am, um esse lātum iri	

Verba compōsita:

*Affēro, attūli, allatum*¹⁾, *afferre* (juurde kandma, tooma);
aufēro, abstūli, ablātum, auferre (ära kandma, viima);
confēro, contūli, collātum, conferre (kokku kandma, koguma, võrdlema);

diffēro, distūli, dilātum, differre (laiali kandma, lahutama, edasi lükkama);

diffēro, —, —, differre (erinema);

effēro, extūli, elātum, efferre (välja kandma, välja viima);

infēro, intūli, illātum, inferre (sisse kandma; *inferre bellum alicui* — kellegagi sõda alustama);

offēro, obtūli, oblatum, offerre (ette kandma, ette panema, esitama);

praefēro, praetūli, praelātum, praeferre (ees kandma, eelistama, paremaks pidama);

rēfēro, rettūli, relātum, referre (tagasi kandma, teatama);

transfēro, transtūli, translātum, transferre (üle kandma).

51. Vōlo, vōlui, velle (tahtma);

nōlo, nōlui, nolle (mitte tahtma);

mālo, mālui, malle (enam tahtma, eelistama).

Indicativus			Coniunctivus		
Praesens					
vōlo	nōlo	mālo	vēlīm	nōlīm	mālīm
vis	nōn vis	māvis	vēlīs	nōlīs	mālīs
vult	nōn vult	māvult	vēlīt	nōlīt	mālīt
vōlūmus	nōlūmus	mālūmus	vēlimus	nōlimus	mālimus
vultis	nōn vultis	māvultis	vēlītis	nōlītis	mālītis
vōlunt	nōlunt	mālunt	vēlīnt	nōlīnt	mālīnt

¹⁾ *affero* < *adfero, attuli* < *adtuli, allatum* < *adlatum*: *d* on sarnastunud järgneva *f, t, l-ga*; säärast nähtust nimetatakse assimilatsiooniks (sarnastumiseks).

Indicativus			Coniunctivus		
Imperfectum					
völēbām	nölēbām	mālēbām	vellēm	nollēm	mallēm
volebās	nolebās	malebās	vellēs	nollēs	mallēs
volebāt	nolebāt	malebāt	vellēt	nollēt	mallēt
volebāmus	nolebāmus	malebāmus	vellēmus	nollēmus	mallēmus
volebātis	nolebātis	malebātis	vellētis	nollētis	mallētis
volebant	nolebant	malebant	vellent	nollent	mallent
Futurum I					
völām,	nölām,	mālām	(Puudub)		
volēs,	nolēs,	malēs			
volēt	nolēt	malēt			
jne.	jne.	jne.			
Perfectum					
völui	nölui	mālui	völuërim	nöluërim	māluërim
isti	isti	isti	ëris	ëris	ëris
jne.	jne.	jne.	jne.	jne.	jne.
Plusquamperfectum					
völuëram	nöluëram	māluëram	völuissem	nöluissem	māluissem
ëras	ëras	ëras	isses	isses	isses
jne.	jne.	jne.	jne.	jne.	jne.
Futurum II					
völuëro	nöluëro	māluëro	(Puudub)		
völuëris	nöluëris	māluëris			
jne.	jne.	jne.			
Partic. Praes. (völens, nölens)					
Infinit. velle, völuisse; nolle, nöluisse; malle, māluisse					
Imperat. nōli, nōlite; nōlitō, nōlitōte, nōluntō					

52. Eo, ii, itum, ire (minema).

Indicativus		Coniunctivus		
P r a e s e n s				
ěo, is, it imus, itis, ěunt		ěām, ěās, ěāt ěāmus, ěātis, ěant		
I m p e r f e c t u m				
ibām, ibās, ibāt ibāmus, ibātis, ibant		irēm, irēs, irēt irēmus, irētis, irent		
F u t u r u m I				
ibo, ibis, ibit ibīmus, ibītis, ibunt		(Puudub)		
P e r f e c t u m				
īī, isti, iit iīmus, istis, iērunt		iěřim, iěřis, iěřit iěřīmus, iěřītis, iěřint		
P l u s q u a m p e r f e c t u m				
iěřam, iěřas, iěřat iěřāmus, iěřātis, iěřant		issem, isses, isset issēmus, issētis, issent		
F u t u r u m II				
iěřo, iěřis, iěřit iěřīmus, iěřītis, iěřint		(Puudub)		
I n f i n i t. ire; isse; itūrum, am, um esse				
P a r t i c.	Praes, iens, gen. euntis	I m p e r a t.	Praes. 2. i	Fut. 2. itō
	Perf. —		2. ite	3. itō
	Fut. itūrus, a, um			2. itōte
	eundum est (tuleb minna)			3. ěuntō
G e r u n d i u m eundi, eundo, eundum, eundo				

Passiivi tarvitatakse ainult umbisikuliselt (vastab sel korral täielikult eesti keele umbisikulisele tegumoele; vt. § 55, p. 2): *itur* (minnakse), *ĕatur* (mindagu), *ibatur* (mindi, käidi), *eundum est* (tuleb minna) jne. Mõnel transitiivsel *verbum compōsitum*'il on täielik passiiv: *praeterĕor* (minust möödutakse), *praeteriris*, *praeteritur* jne.; *flūmen transītur* (jõest minnakse üle).

Märkus 1. Tuleb tähele panna, et *s-i* ees liitub *ii* pikaks *ī-ks*.

Märkus 2. Ühendis *ie* ei hääldata *i-d j-na*, sest *i* ja *e* kuuluvad eri silpidesse.

Verba compōsita:

Abĕo, ābīi, abītum, abīre (ära minema);
āċĕo, adīi, adītum, adīre (juurde minema, tulema);
exĕo, exīi, exītum, exīre (välja minema, väljuma);
īnĕo, inīi, inītum, inīre (sisse minema, sisse astuma);
intĕrĕo, īi, itum, īre (hukkuma);
pĕrĕo, perīi, perītūrus, perīre (hukkuma);
praetĕrĕo, īi, itum, īre (mööda minema, mööduma);
prōċĕo, prodīi, prodītum, prodīre (ette astuma);
rĕċĕo, redīi, redītum, redīre (tagasi minema, tagasi tulema);
sūbĕo, subīi, subītum, subīre (alla minema, enese peale võtma);
trānsĕo, transīi, transītum, transīre (üle minema, läbi minema, ületama, läbima).

53. **Fīo, factus sum, fiĕri** (1) saama, sündima;
 2) = pass. verbist **fācio, fĕci, factum**, 3 — tehtama)

Indicativus		Coniunctivus	
Praesens			
fio	firmus	fiam	fiāmus
fis	fitis	fias	fiātis
fīt	fiunt	fiat	fiant
Imperfectum			
fiēbam		fiērem	fiērēmus
fiēbas		fiēres	fiērētis
fiēbat jne.		fiēret	fiērent

Indicativus		Coniunctivus
Futurum I		
fiam	fiēmus	(Puudub)
fies	fiētis	
fiet	fient	
Perfectum		
factus, a, um sum	factus sim	
es	sis	
jne.	jne.	
Plusquamperfectum		
factus eram	factus essem	
ēras jne.	esses jne.	
Futurum II		
factus ēro	(Puudub)	
ēris jne.		
Imperativus		
fi, fite		
Participium		Infinitivus
Praes.	—	fiēri
Perf.	factus, a, um	factum, am, um esse
Fut.	futūrus, a, um	factum īri (ehk futūrum, am, um esse; ehk fōre)
Gerundivum faciendus, a, um		

Verba compōsita (liitunud verbiga *fācio*) kohta tuleb märkida, et ainult need on passiivis *fio*-kujulised, millel tüve vokaal *ā* on säilinud: *patefācio*, *patefēci*, *patefactum*, 3 (avama); pass. *patefio*, *patefactus sum*, *patefīēri*. Kui aga liitverbis tüve vokaal *ā* on muutunud *ī*-ks, siis on passiiv *fīcior*-kujuline: *interficio*, *interfēci*, *interfectum*, 3 (tapma, surmama); pass. *interfīcior*, *interfectus sum*, *interfīci*.

54. *Verba dēfectīva* (puudulikud verbid).

Verba dēfectīva on sääraseid verbid, millel osa vorme puudub.

1. *Coepī* (algasin), *mēmīnī* (mäletan), *ōdī* (vihkan). Neil kolmel verbil on ainult perfectum ja selle tüvest kujunduvad vormid, pealeselle veel: imperat. *mementō*, *mementōte* (mäleta, mäletage); partic. perf. pass. *coeptus*, *a*, *um* (alatud); partic. fut. act. *coeptūrus*, *a*, *um* (alata kavatsev) ja *ōsūrus*, *a*, *um* (see, kes on valmis vihkama, kes tulevikus vihkab).

Indicativus.

Perf.	<i>coepi</i> , <i>isti</i> , <i>it jne.</i> ;	<i>mēmīni</i> , <i>isti</i> , <i>it jne.</i> ;
Plusq.	<i>coepēram</i> , <i>as</i> , <i>at jne.</i> ;	<i>mēmīnēram</i> , <i>as</i> , <i>at jne.</i> ;
Fut. II	<i>coepēro</i> , <i>is</i> , <i>it jne.</i> ;	<i>mēmīnēro</i> , <i>is</i> , <i>it jne.</i> ;
	<i>ōdi</i> , <i>isti</i> , <i>it jne.</i>	
	<i>ōdēram</i> , <i>as</i> , <i>at jne.</i>	
	<i>ōdēro</i> , <i>is</i> , <i>it jne.</i>	

Coniunctivus.

Perf.	<i>coepērim</i> , <i>is</i> , <i>it jne.</i> ;	<i>mēmīnērim</i> , <i>is</i> , <i>it jne.</i> ;
Plusq.	<i>coepissem</i> , <i>es</i> , <i>et jne.</i> ;	<i>mēmīnissem</i> , <i>es</i> , <i>et jne.</i>
	<i>ōdērim</i> , <i>is</i> , <i>it jne.</i>	
	<i>ōdissem</i> , <i>es</i> , <i>et jne.</i>	

Imperativus *mēmementō*, *mēmementōte*.

Infin. perf.	<i>coepisse</i> ; <i>mēmīnisse</i> ; <i>ōdisse</i> .
Part. perf.	<i>coeptus</i> , <i>a</i> , <i>um</i> .
Part. fut.	<i>coeptūrus</i> , <i>a</i> , <i>um</i> ; <i>ōsūrus</i> , <i>a</i> , <i>um</i> .

2. *Inquam*¹⁾ (ütlen):

Ind. praes. *inquam, inquis, inquit,*
— — *inquiunt.*

Ind. perf. *inquit.*

Fut. I *inquiēs, inquiēt.*

3. *Aio* (ütlen, tõendan):

Ind. praes. *aio, ais, ait,*
— — *aiunt.*

Ind. imperf. *aiēbam, aiēbas, aiēbat,*
aiēbāmus, aiēbātis, aiēbant.

Ind. perf. *ait.*

4. *Salvē* (tere), *salvēte, salvēre*; (*h*)*āve* (tere, head
tervist), (*h*)*avēte, (h)avēre.*

55. *Verba impersonalia* (umbisikulised verbid).

1. *Verba impersonalia* esinevad ainult singulari 3. pöördes ja infinitiivis: *tōnat, tōnūit, āre* (müristab); *licet, licūit, ēre* (võib, on lubatud); *constat, constītit, constāre* (on teada); *oportet, oportuit, ēre* (peab, tuleb) jt.

2. Umbisikulises tähenduses tarvitatakse verbide passiivi singulari 3. pöõret (täielik vaste eesti keele umbisikulisele tegumoele; vrd. ka § 61): *bēnē vīvitur* (elatakse hästi), *ventum est* (tuldi), *nuntiātum est* (teadustati).

¹⁾ Tarvitatakse ainult otsese kõne esimeste sõnade järel.

III. Abisõnad (partiklid).

Adverbid.

56. Adverbide kujundamine.

Adverbid on kas a) eritüvelised: *mox* (varsti), *semper* (alati); b) kivilenud käändevormid: *partim* (osalt), *forte* (juhuslikult); c) liitsõnalised *intër-ea* (vahepeal), *scīlicet* (= *scīre līcet*, s. o., s. t.); või d) tuletatud adjektiividest sellekohaste lõppude abil: *fortīter* (vahvasti), *altē* (kõrgelt).

I ja II deklinatsiooni adjektiividest (-us, -a, -um; -er, -a, -um) tuletatakse adverbide lõpu -ē liitmise teel sõna tüve külge: *lībēr*, *ēra*, *ērum* (vaba) — *lībērē* (vabalt); *longus*, *a*, *um* (pikk) — *longē* (pikalt, kaugelt, kaugel).

III deklinatsiooni adjektiividest tuletatakse adverbide lõpu -itēr liitmise teel tüve külge, välja arvatud ns-lõpulised adjektiivid, milledest tuletatud adverbide lõpuks on -ēr: *cēler*, *ēris*, *ēre* (kiire) — *cēlērītēr* (kiiresti); *fortis*, *e* (vahva) — *fortītēr* (vahvasti); kuid *sāpiens*, *ntis* (tark) — *sāpientēr* (targasti).

57. Erandlikult kujundatud adverbid.

1. Adverbina tarvitatakse mõnikord kesksoo *acc. sing.*: *fācīlē* (kergeasti, hõlpsasti), *nōn fācīlē* (raskesti), *multum* (palju), *nōn multum* ehk *pārum* (vähese), *tantum* (niipalju), *ceṭērūm* (muide, muuseas), *nīmīum* (liiga), *plerumque* (enamasti, enamalt jaolt), *partim* (osalt).

2. Adverbina tarvitatakse ka *abl. sing.*: *falsō* (valesti, ekslikult), *rārō* (harva), *tūtō* (hädahutult), *sūbītō* (äkitselt), *mēritō* (ärateenitult), *sērō* (hilja), *cītō* (ruttu, kiiresti), *secrētō* (eraldi, salaja), *forte* (juhuslikult).

3. Erandlikult kujundatud on veel järgmised adverbid: *audacter* (julgesti, vaprasti), *ālīter* (teisiti), *bēnē* (hästi).

58. Adverbide kompareerimine.

Adjektiividest tuletatud adverbidel on võrdlusastmed. Adverbi komparatiivina tarvitatakse vastava adjektiivi komparatiivi kesksugu, kuna adverbi superlatiiv tuletatakse vastava adjektiivi superlatiivist lõpu *-us* asendamise teel *-ega* (s. t. üldreegli järgi):

Põsitiivus	Compārātivus	Superlativus
<i>Longē</i> (kaugel)	<i>longius</i> (kaugemal)	<i>longissimē</i> (kõige kaugemal, väga kaugel)
<i>Pulchrē</i> (ilusasti)	<i>pulchrius</i> (ilusamini)	<i>pulcherrimē</i> (ilusaimini, väga ilusasti)
<i>Fortitēr</i> (vahvasti)	<i>fortius</i> (vahvamini)	<i>fortissimē</i> (kõige vahvamini, väga vahvasti)
<i>Fācilē</i> (kergesti)	<i>fācilius</i> (kergemini)	<i>fācillimē</i> (kergeimini, väga kergesti)
<i>Bēnē</i> (hästi)	<i>mēlius</i> (paremini)	<i>optimē</i> (parimini, väga hästi)
<i>Mālē</i> (halvasti)	<i>peius</i> (halvemini)	<i>pessimē</i> (halvimini, väga halvasti)

Komparatiiv ja superlatiiv on ka adverbidel *diū*, *saepē* ja *prōpē*:

diū (kaua), *diūtius* (kauemini), *diūtissime* (kõige kauemini, väga kaua);

saepē (tihti, sagedasti), *saepius* (sagedamini), *saepissime* (kõige sagedamini);

prōpē (ligidal, lähedal), *prōpius* (lähemal), *proxime* (kõige lähemal).

Erandlikult kujundavad võrdlusastmeid järgmised adverbid:

multum (palju), comp. *plūs*, sup. *plūrimum*;

magnōpēre (väga), comp. *māgīs*, sup. *maximē*.

59. Prepositsioonid.

Prepositsioonid nõuavad ladina keeles kas akusatiivi või ablatiivi.

Ablatiivi nõuavad järgmised prepositsioonid:

*ā*¹⁾ ehk *āb* (poolt, juurest; vrd. saksa von), *ē*¹⁾ ehk *ex* (seest; vrd. saksa aus), *dē* (pealt, üle, kohta), *cum* (ühes, kaasas), *sīnē* (ilma), *prō* (ees, eest, asemel), *prae* (tõttu, pärast, võrreldes, eest).

Prepositsioonid *in* (sees, peal; sisse, peale) ja *sub* (all, alla) nõuavad ablatiivi küsimusele: kus? (sees, peal; all) ja akusatiivi küsimusele: kuhu? (sisse, peale; alla).

Kõik muud prepositsioonid nõuavad akusatiivi.

Need on: *ād* (juurde, äärde, ligi, kuni, juures), *adversus* (vastu), *antē* (ees, enne), *āpūd* (juures), *circā* ja *circum* (ümber), *cīs* ja *citrā* (siinpool), *contrā* (vastu), *ergā* (vastu — sõbralikus mõttes), *extrā* (väljaspool), *intēr* (vahel, keskel, seas, jooksul), *intrā* (seespool), *ōb* (pärast, tõttu), *pēr* (läbi, jooksul, nimel), *post* (pärast, taga, peale), *praetēr* (mööda, peale, vastu), *prōpē* (lähedal, ligidal), *proptēr* (pärast, põhjusel, tõttu), *sēcundum* (mööda, kaudu, kohaselt, järgi), *sūper* ja *suprā* (peal, kohal), *trāns* ja *ūltrā* (üle, sealpool).

Märkus. Ablatiive *causā* ja *grātiā* (pärast, tõttu, põhjusel) võib pidada postpositsioonideks (tagasõnadeks); neid ühendatakse genitiiviga (vt. § 88, märk. 3).

60. Konjunksioonid.

Konjunksioonid on kaht liiki: 1) rinnastavad (*coniunctiōnes coordinantes*): *et* (ja), *-que* (ning), *ētiā* (ka, isegi) jt.; 2) alistavad (*coniunctiōnes subordinantes*): *ut*, *cum*, *nē* jt.

Alistavad sidesõnad (*coniunctiōnes subordinantes*):

1. a) **Cum tempörāle** (kui) — tarvitatakse temporaallause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 117, p. 2).

¹⁾ Ainult konsonandi ees (välja arvatud *h*).

b) **Cum itērātivum** (iga kord kui) — tarvitatakse temporaallause algul; väljendab korduvat tegevust; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 117, p. 3).

c) **Cum inversum** (kui äkitselt, kui korraga) — tarvitatakse temporaallause algul; väljendab äkilist, ootamatut muutust sündmustikus; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 117, p. 4).

d) **Cum explicātivum** ehk **coincīdens** (sellega et) — väljendab pea- ja kõrvalause tegevuse sisulist samasust, identsust; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 117, p. 5).

e) **Cum histōricum** (kui) — tarvitatakse temporaallause algul ajalooliste sündmuste esitamisel; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 117, p. 1).

f) **Cum causāle** (sest et, sellepärast et) — tarvitatakse kausaallause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 120).

g) **Cum concessivum** (ehk küll, kuigi, sellest hoolimata et) — tarvitatakse kontsessiivlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 123).

h) **Cum adversātivum** (kuna) väljendab vastuseadet, vastuolu; ühendatakse konjunktiiviga.

2. a) **Ut compārātivum** (nagu) — tarvitatakse komparatiivlause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 115).

b) **Ut tempörāle** (niipea kui, kui) — tarvitatakse temporaallause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 119).

c) **Ut fināle** (selleks et, et) — tarvitatakse finaallause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 113).

d) **Ut consēcūtivum** (nii et, nõnda et, et) — tarvitatakse konsekutiivlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 114).

e) **Ut obiectivum** (et) — tarvitatakse objekt-lause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 112, p. 1 ja 2).

f) **Ut concessivum** (ehk küll, kuigi) — tarvitatakse kontsessiivlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 123).

g) **Ut explicativum** (et, nimelt et) — selgitab lähemalt alistava lause mõtet; ühendatakse konjunktiiviga.

3. a) **Nē fināle** (selleks et ei, et mitte) — tarvitatakse finaallause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 113).

b) **Nē obiectivum** (et ei, et mitte) — tarvitatakse objektlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 112).

4. a) **Quod causāle** (sest et, sellepärast et) — tarvitatakse kausaallause algul; ühendatakse harilikult indikatiiviga (vt. § 120).

b) **Quod explicativum** (see asjaolu, et; see, et; et) — ühendatakse indikatiiviga (vt. § 120, märk. 2).

5. a) **Quīn** (et) — tarvitatakse pärast eitavaid kahtlust tähendavaid väljendeid; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 112, p. 4).

b) **Quīn** (et mitte) — tarvitatakse pärast eitavaid *verba impediendi*; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 112, p. 3, märk. 1).

c) **Quīn** (nii et ei, ilma et ei) — väljendab tagajärge; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 114).

d) **Quīn** = *quīnōn* — tarvitatakse tagajärge väljendava atribuutlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 124, märk. 3).

6. **Dum, quoad** (seni kui, sel ajal kui, kuni) — tarvitatakse temporaallause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 118).

7. **Antequā, priusquā** (enne kui) — tarvitatakse temporaallause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 118).

8. **Sī** (kui), **nīsi** (kui ei), **sīn** (kui aga) — tarvitatakse konditsionaallause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 121).

9. **Quamquā, etsi, tāmetsi** (ehk küll, kuigi) — tarvitatakse kontsessiivlause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 123).

10. **Quamvis** (ehk küll, kui ka, olgugi et) — tarvitatakse kontsessiivlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 123).

11. **Etiamsi** (kuigi, olgugi et) — tarvitatakse kontsessiivlause algul; ühendatakse indikatiivi ja konjunktiiviga (vt. § 123).

12. **Postquam** (pärast seda kui) — tarvitatakse temporaallause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 119).

13. **Ubi, ūbi primum, ūt primum, sīmūlatque, sīmūlac** (niipea kui) tarvitatakse temporaallause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 119).

14. **Quia, quōniam** (sest et, sellepärast et) — tarvitatakse kausaallause algul; ühendatakse indikatiiviga (vt. § 120).

15. **Dum, mōdo, dum mōdo** (kui aga, et aga ainult) — tarvitatakse konditsionaal-soovlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 122).

16. **Quāsi, tamquā, tanquā** (just nagu, just kui) — tarvitatakse konditsionaal-komparatiivlause algul; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 115, märk. 1).

17. **Quōmīnus** (et ei) — tarvitatakse pärast *verba impēdiendi*; ühendatakse konjunktiiviga (vt. § 112, p. 3).

Lauseõpetus (süntaks).

I. Lauseliikmed ja nende kongruents.

61. Subjekt.

Subjekt esineb ladina keeles alati **nominatiivis**. Eesti keelde tõlkides tuleb tarvitada kas **nimeta v a t** (täisalust) või **osastava t** (osaalust).

Näit. *Puer lēgit.* (**P**oiss loeb.) *Nēmo dōmi est.* (**K**edagi pole kodu.)

Isikuline asesõna subjektina harilikult puudub (sest verbi pöördelõpud näitavad küllalt selgesti, mitmendast isikust juttu on). Näit. *Scribo.* (Mina kirjutan.) *Lēgistis.* (Teie lugesite.) *Ambūlabāmus.* (Meie jalutasime.) *Vēnī, vidī, vicī.* (Tulin, nägin, võitsin.)

Isikulist asesõna tarvitatakse subjektina ainult siis, kui temale langeb lauserõhk. Näit. *Sī vōs vālētis, bēne est; ēgo vāleo.* (Kui teie olete terved, on hea; mina olen terve.) *Ego lābōro, tū ambūlas.* (Mina teen tööd, sina jalutad.)

Märkus 1. Adjektiivid võivad esineda subjektina (substantiivi tähenduses):

a) meessoopluralis, kuna singularis tuleb lisada sõna *vīr, hōmo* jms.; näit. *doctī* (õpetatud mehed, õpetlased), aga *hōmo doctus* (õpetlane); *Romānī* (roomlased), aga *hōmo Romānus sum* (olen roomlane);

b) kesksopluralis, kui adjektiiv on tarvitatud üldises tähenduses või väljendab määramatut hulka (eesti keeles tarvitatakse säärasel korral singulari)¹; näit. *futūrā* (tulevik), *omniā praeclārā rārā* (kõik kaunis on haruldane).

¹ Ka akusatiivis esineb säärane adjektiiv pluuralis; näit. *omniā meā mēcum porto* (kogu oma varandust kannan endaga kaasas). Muis käändeis aga lisatakse — selguse huvides — vastav kääne sõnast *res*; näit. *mēmōria omniū m r ērum* (mälestus kõigest), *dīco de h ā c r ē* (kõnelen sellest).

Tuleb eriti silmas pida, et ladina keeles on passiivne lause üldiselt isikuline, s. o. lauses on subjekt nominatiivis, kuna eesti keeles sääraseis lauseis subjekt puudub ja ladina keele subjekt tõlgitakse objektina.

Näit. *Ego laudor.* (Mind kiidetakse.) *Tu mōnēris.* (Sind manitsetakse.) *Discipulus pūnītur.* (Õpilast karistatakse.) *Caeci dūcuntur.* (Pimedaid juhatakse.) *Liber lēgēbatur.* (Raamatut loeti.) *Legāti missi sunt.* (Saadikud ehk saadikuid saadeti.) *Hostis victus est.* (Vaenlane on võidetud.)

Lauses puudub subjekt:

a) kui predikaadiks on impersonaalne verb (*verbum impersonāle*): *ningit* (sajab lund), *oportet* (peab, tuleb) jt.;

b) kui predikaadiks on umbisikulises tähenduses tarvitatud passiivne verb singulari 3. pöördes (vt. § 55, p. 2), mis on väga sarnane eesti keele umbisikulise tegumoega.

Näit. *Parētur.* (Kuulatakse sõna, alistatakse.) *Nuntiātum est.* (Teatati.) *Diu pugnātum est.* (Võideldi kaua.) *Itum est in viscēra terrae.* (Mindi maa sisemusse.) *Vivitur ex raptō.* (Elatakse röövimisest.)

Märkus 2. Umbisikulises tähenduses esinevad mõnikord ka verbid aktiivi pluur. 3. pöördes: *dīcunt* (räägitakse, kõneldakse), *fērunt* (jutustatakse), *tum primum sūbiēre dōmūs* (siis asuti esimest korda majadesse).

62. Predikaat ja predikatiiv.

Predikaat ja predikatiiv kongrueeruvad subjektiga käändes, soos, arvus ja pöördes.

Näit. *Ego discō, vōs cantātis.* (Mina õpin, teie laulate.) *Puer pūnītus est, puellae laudātae sunt.* (Poissi karistati, tütarlapsi kiideti.) *Usus magister est optimus.* (Kogemus on parim õpetaja.) *Histōria est magistra vitae.* (Ajalugu on elu õpetaja.) *Discipuli sunt diligētissimī.* (Õpi-

lased on väga hoolsad.) *Patria Cicerōni erat cārissima.* (Isamaa oli Cicerole kõige kallim.)

Kui subjektiks on käändumatu sõna, siis esineb adjektiivne predikatiiv singulari keskssoos.

Näit. *Errare humanum est.* (Eksida on inimlik.)

Kui lauses on mitu subjekti — isikute nimetused —, siis on predikaat ja predikatiiv harilikult pluuralis; kui seejuures subjektid on mitmest soost, siis on predikatiiv meessoos.

Näit. *Pater et mater mortui sunt.* (Isa ja ema on surnud.) *Philemon et Baucis in arbōres mutati sunt.* (Philemon ja Baucis muutusid puudeks.) *Ego et Cicero vālēmus.* (Mina ja Cicero oleme terved.)

Märkus 1. Sääraseis lauseis võib predikaat esineda ka singularis. Näit. *Ibi Orgetorigis filia atque unus e filiis captus est.* (Seal vangistati Orgetorix'i tütar ja üks poegadest.)

Kui lauses on mitu subjekti — eluta asjad, abstraktsed või kogumõisted —, siis kongruuerub predikaat harilikult lähima subjektiga.

Näit. *Senātus pōpulusque Romānus decrevit.* (Rooma senat ja rahvas otsustasid.) *In me omnium vestrum ora atque oculi sunt conversi.* (Minu poole on pööratud teie kõikide näod ja silmad.) *Pōpuli provinciaeque libēratae sunt.* (Rahvad ja provintsid on vabastatud.)

Märkus 2. Kui subjektiks on pronoomen, predikatiiviks aga substantiiv, siis kongruuerub subjekt predikatiiviga (vastupidine kongruueerumine!). Näit. *Haec mea culpa est.* (See on minu süü) *Haec sunt verae divitiae.* (See on õige rikkus.)

Märkus 3. Ladina keeles tarvitatakse predikatiivi (nominatiivis) palju suuremas ulatuses kui eesti keeles. Mitmel puhul vastab ladina k. predikatiiv eesti k. predikatiiv-adverbiäälile (öeldistäide-määrusele) ja tõlgitakse saava (ka oleva) käändega. Selle kohta vt. lähemalt § 64 (*nominativus duplex*).

63. Atribuut.

Adjektiivne atribuut kongruuerub oma põhisõnaga (täiendava sõnaga) käändes, soos ja arvus. Adjektiivne

atribuut asetseb harilikult oma põhisõna taga. Näit. *vir magnus* (suur mees), *classis magna* (suur laevastik), *templum magnum* (suur tempel), *urbium magnarum* (suurte linnade), *hortus magnus* (suuri aedu), *rosee florenti* (õitsevale roosile), *oppidi conditi* (asutatud linna).

Kui atribuut kuulub mitme substantiivi juurde, siis ta kongrueerub lähimaga.

Näit. *Agri omnes et maria* ~ *agri et maria omnia* ~ *omnes agri et maria* ~ *agri omnes et maria omnia*¹⁾ (kõik maad ja mered).

Märkus. Adjektiivne atribuut asetseb, nagu ülal öeldud, harilikult oma põhisõna taga. Põhisõna ees asetsevad:

a) numeraalid: *tres urbes* (kolm linna);

b) sõnad *primus*, *ultimus*, *postrēmus*, *extrēmus*, *summus*, *infimus*, *mēdius* — kui nad väljendavad oma põhisõna osa ja tõlgi, takse eesti keelde substantiivina (põhisõnataga on neil adjektiivne tähendus). Näit. *in summo monte* (mäe tipul) — *in monte summo* (kõige kõrgemal mäel), *mēdia urbs* (linna keskoht) — *urbs mēdia* (keskmise linn), *in extrēmo ponte* (silla otsas) — *in ponte extrēmo* (äärmisel sillal), *primo vire* (kevade algul).

Objekt — vt. § 78.

II. Käänete tarvitamine.

64. Nominativus.

Nominatiivi tarvitatakse kas subjektina (*nom. subiectivus*) või predikatiivina (*nom. praedicativus*), ka apositsioonina. Nende kohta vt. § 61 ja 62.

Kahekordne nominatiiv — *nominativus duplex* — (*nom. subiectivus* + *nom. praedicativus*) esineb:

1) verbide juures *sum*, *fui*, *esse* (olema); *fio*, *factus sum*, *fiēri* (saama); *māneo*, *mānsi*, *mānsus*, 2 (jääma); *vīdeor*, *vīsus sum*, *vīdēri* (näima);

¹⁾ Sõnal *omnes* (*omnia*) lasub lauserõhk (seepärast korratud).

2) järgmiste passiivi vormis esinevate verbide juures¹⁾: *vōcor, dīcor, nōminor, appellor* (nimetatakse, kutsutakse); *pūtor, iūdīcor, existīmor, hābeor* (peetakse, arvatakse, loetakse); *fīo* (tehakse); *creor, ēlīgor* (valitakse).

Märkus. Samad verbid ühendatakse aktiivis kahe akusa-tiiviga (*acc. duplex*). Vt. § 79, p. 1.

Eesti keelde tõlkimisel saab üks nominatiiv — *nom. subiectivus* — subjektiks (passiivses lauses objektiks), teine aga — *nom. praedicativus* — predikatiiviks või predikatiiv-adverbiaaliks (öeldistäide-määruseks) saavas (vahel ka olevas) käändes.

Näit. *Sum felix felixque mănēbo.* (Ma olen õnnelik ja jään ka õnnelikuks ehk püsin õnnelikuna.) *Rōmulus rex factus est.* (Romulus sai kuningaks.) *Apud Helvetios nobilissimus fuit Orgetōrix.* (Helveetslaste juures oli kõige suursugusem Orgetorix.) *Galli ipsōrum linguā Celtāe appellantur.* (Gallisid nimetatakse nende endi keeles keltideks.) *Cicēro a pōpūlo Romāno cōnsul creātus est.* (Cicero valiti Rooma rahva poolt konsuliks.) *Pāter Castīci a senātu pōpūli Romāni āmicus appellātus ērat.* (Casticus'e isa oli nimetatud senati poolt rooma rahva sõbraks.)

65. Gēnītīvus.

Genitiiv esineb peamiselt noomeni (substantiivi, adjektiivi, pronoomeni, ka numeraali), harvemini verbi laiendina.

Substantiivne atribuut on ladina keeles harilikult genitiivis; eesti keelde tõlkimisel tuleb sageli tarvitada mõnd muud käänet, mõnikord koos prepositsiooni või postpositsiooniga.

Näit. *bellum Helvetiōrum* (sõda helveetslastega), *cāra pātris* (isa eest hoolitsemine).

¹⁾ Verbide põhivormid on antud § 79, p. 1.

66. a) Genitīvus subiectīvus.

Gen. subiectīvus väljendab isikut (või eset), kellest tegevus lähtub. Põhisõnaks oleva substantiivi muutmisel verbiks saaks *gen. subiectīvus* lause subjektiks. *Gen. subiectīvus* tõlgitakse eesti keelde alati omastava käände abil.

Näit. *tīmor pōpūli* (rahva hirm, kartus), s. t. *pōpūlus tīmet* (rahvas kardab); *āmor pātris* (isa armastus), s. t. *pāter āmat* (isa armastab); *strēpītus armōrum* (sõjariistade kōlin), s. t. *arma strēpunt* (sõjariistad kōlisevad); *senātūs consultum* (senati otsus); *sermōnes hōmīnum* (inimeste kõnelused, jutud); *altitūdo flūmīnis* (jõe sügavus).

67. b) Genitīvus obiectīvus.

Gen. obiectīvus väljendab isikut või eset, millele tegevus on sihitud. Põhisõnaks oleva substantiivi muutmisel pöördõnaks saaks *gen. obiectīvus* objektiks. *Gen. obiectīvus* tõlgitakse eesti keelde kas omastava käände abil (on harilikult liitsõna esimeseks osaks, nn. täiendsõnaks) või mõne muu käände abil, ka koos prepositsiooni või postpositsiooniga.

Näit. *tīmor pōpūli* (hirm, kartus rahva eest), s. t. *pōpūlum tīmeo* (kardan rahvast); *āmor pātris* (isaarmastus, armastus isa vastu), s. t. *pātrei āmāmus* (armastame isa); *custos urbis* (linna kaitsja); *spēs victōriae* (lootus võidu peale, võidulootus); *spēs vincendi* (võitmise lootus); *patientia fāmīs et frīgōris* (nälja ja külma kannatamine, võime kannatada nälga ja külma); *victōria hostium* (võit vaenlaste üle.).

Gen. obiectīvus esineb ka mõnede adjektiivide juures, nagu *cūpīdus* (himuline), *mēmōr* (mäletav), *perītus* (vilunud, kogenud), *imperītus* (mittevilunud), *plēnus* (täis), *cōnsciūs* (kaasteadja, teadja, teadlik), *partīceps* (osavõtja) jt.

Näit. *cōnsciūs iniūriae* (ülekohtu kassteadja), *plēnus errōrum* (täis vigu), *bellandi cūpīdus* (sõjahimuline), *rei militāris perītissīmus* (väga suur sõjaasjanduse tundja).

Gen. obiect. tarvitatakse mõnede tundeid väljendavate impersonaalsete verbide (verba impersonalia) juures: mīsēret, —, 2 (kahju olema, kaasa tundma); pūdet, pūduit, 2 (häbenema); paenītet, uit, 2 (kahetsema) jt. Isiku nimetus esineb akusatiivis (vt. § 78), tunde põhjuse nimetus — genitiivis.

Näit. *Paenītet me huius facti.* (Ma kahetsen seda tegu.)
Pūdet nōs lēvītātis. (Meil on häbi oma kergemeelsuse pärast. ~ Me häbeneme oma kergemeelsust.)

Gen. obiectivus esineb *verba mēmōriae* juures: *mēmīni, isse* (meeles pidama, mäletama); *oblīviscor, oblītus sum, 3* (unustama); *rēmīniscor, —, 3* (meelde tuletama).

Näit. *Divico Caesārem mõnuit, ut rēmīniscērētur prīstīnae virtūtis Helvetiōrum.* (Divico manitses Caesarit, et ta tuletaks meelde helveetslaste endist vahvust.) *Oblīviscēre caedis atque incendiōrum.* (Unusta tapmine ja tulikahjud.) *Memento mei.* (Mäleta mind. ~ Pea mind meeles.)

68. c) Genitīvus possessīvus.

Gen. possessīvus väljendab isikut, kelle päralt või omandus miski on või saab. Tõlgitakse eesti keelde omas-tava käände abil (millele mõnikord lisatakse sõnad: oma, päralt, omandus). *Gen. possessīvus* esineb: a) atribuudina, b) verbide *esse* (olema) või *fiēri* (saama) juures.

Näit. *dōmus pātris* (isa maja), *dōmus est pātris* (maja on isa oma, maja kuulub isale), *dōmus fit pātris* (maja saab isa omaks.)

Ühenduses verbiga *est* (fuit, ērit) esineb *gen. possessīvus* ka tähenduses: on omane, kohus, ülesanne.

Näit. *Discipūli est discēre.* (Õpilase kohuseks, ülesandeks on õppida.) *Cuiusvis hōmīnis est errāre, nullius nisi insipientis in errōre persēvērāre.* (Igale inimesele on omane eksida, kuid ainult rumalale on omane eksimuse juurde jonnakalt kindlaks jääda.)

69. d) Genitīvus partitīvus.

Gen. partitīvus (ehk *tōtius*) tarvitatakse ühe või mitme eseme väljatõstmiseks paljude teiste või kogu seast. Ta vastab küsimustele: kelle (mille) seast? kelle (mille) hulgast? kellest? millest? ja tõlgitakse eesti keelde seestütlevaga või omastavaga ühes postpositsioonidega: seast, hulgast, mõnikord ka osastava (partitiivi) abil. *Gen. partit.* esineb kesks- ja ülivõrde, järgarvude, pronoomenite ja mõõtu või hulka väljendavate substantiivide, adjektiivide ja adverbide juures.

Näit. *Gallia est omnis divisa in partēs trēs, quarum unam incolunt Belgae.* (Kogu Gallia jaguneb kolmeks osaks, millest üht asustavad belglased.) *Videant cōsules, nē quid rēs pūblica detrimenti cāpiat!* (Valvaku konsulid, et riik ei saaks midagi kahjust ehk mingit kahju!) *Hōrum omnium fortissimī sunt Belgae.* (Neist kõigist kõige vahvamad on belglased.) *Caesar magnam partem eōrum concidit.* (Caesar surmas suure osa nendest.) *Nōtat et designat ōcūlis ad caedem unumquemque nostrum.* (Ta tähistab ning määrab silmadega tapmiseks igaühte meist.) *Quid nōvi?* (Mis uudist?) *Tantum iūris.* (Niipalju õigust.) *Primus omnium.* (Esimene kõigist.) *Maior fratrum.* (Vanem vendadest.)

70. e) Genitīvus quālītātis.

Gen. quālītātis väljendab omadust, eriti aga mõõtu, kaalu, suurust, eluiga jne. Ta vastab küsimustele: missugune? kui suur? kui vana? kui raske? jne. ja on alati ühendatud arvsõnalise (ka omadussõnalise) atribuudiga. *Gen. quālītātis* esineb harilikult atribuudina, mõnikord ka predikatiivina.

Näit. *Puer dēcem annōrum.* (Kümneaastane poiss.) *Fossa quīndēcim pēdum.* (15-jalaline kraav ehk 15 jalga sügav kraav.) *Classis ducentārum nāvium longārum fuit.* (Laevastik koosnes 200 sõjalaevast.) *Hōmīnes ordinis senātorii.* (Senaatoriseisusesse kuuluvad inimesed.)

Märkus. Arvsõnalise atribuudi puhul tarvitatakse ainult *gen. quālītātis*, omadussõnalise atribuudi puhul võib esineda *gen. kõrval* ka *abl. quālītātis* (vt. § 92).

71. f) Genitīvus criminis.

Gen. criminis tarvitatakse süü- või kuriteo väljendamiseks verbide juures: süüdistama (*accūso*, 1; *arguo*, ui, *ūtum*, 3); süüdi mõistma (*damno*, 1; *condemno*, 1); vabaks, õigeks mõistma (*absolvo*, solvi, *solūtum* 3; *libēro*, 1). Tõlgitakse eesti keelde harilikult seesütleva abil.

Näit. *Iam me ipse inertiae nequitiaeque condemno.* (Ma mõistan juba ise ennast süüdi loiduses ja kõlbmatuses.) *Themistocles proditiōnis accūsatus est.* (Themistoklest süüdistati äraandmises.)

72. g) Genitīvus prēti.

Gen. prēti tarvitatakse lugupidamise, väärtuse, hindamise astme väljendamiseks verbide juures: hindama, austama, lugu pidama (*aestimo*, 1; *pūto*, 1; *dūco*, *duxi*, *ductum*, 3; *fācio*, *fēci*, *factum*, 3); maksuma, tähendama (*sum*, *fui*, *esse*; *fio*, *factus sum*, *fīeri*). Ta vastab küsimustele: kui kõrgelt? kuidas? missugusel määral? ja esineb järgmiste sõnadena:

magnī (kõrgelt, palju); *plūris* (kõrgemalt, rohkem); *plūrimī* (kõige kõrgemalt, kõige rohkem); *permagnī*, *maxīmī* (väga kõrgelt, väga palju);

parvī (madalalt, vähe); *mīnōris* (madalamalt, vähem); *mīnimī* (väga madalalt, kõige vähem);

tantī (nii kõrgelt, nii palju), *tantīdem* (niisama palju, niisama kõrgelt), *quantī* (kui kõrgelt, kui palju).

Näit. *Demosthēnem magni fācio.* (Ma hindan Demosthēnest kõrgelt.) *Quanti quisque āliōs fācit, tanti fit ab āliis.* (Kui kõrgelt keegi hindab teisi, nii kõrgelt hinnatakse ka teda teiste poolt.)

Märkus. Hinda otseses tähenduses, rahas väljendab *abl. prēti* (vt. § 91).

D ā t i v u s .

73. a) D a t i v u s c o m m ō d i j a i n c o m m ō d i .

Dat. commōdi väljendab isikut (või asja), kelle (mille) k a s u k s midagi sünnib; *dat. incommōdi* väljendab isikut (või asja), kelle (mille) k a h j u k s midagi sünnib. Nad vastavad eesti keeles daativ-adverbiaalile (kaudsele sihi-tismäärusele); *dat. commōdi* ja *incommōdi* tõlgitakse harilikult alaleütlevaga, *dat. incommōdi* ka alaltütlevaga.

Näit. *Dat. commōdi*: *Nōn sibi sōlī hōmo nātus est, sed pātriae et suīs.* (Mitte ainult enesele pole inimene sündinud, vaid isamaale ja omastele.) *Orgetōrix Dumnōrigi Aeduō filiam suam in mātīmōnium dat.* (Orgetorix annab oma tütre äädulasele Dumnorix'ile naiseks.) *Nōs sātīs fācēre rei publīcae vīdēmur.* (Meile näib, et me teeme küllalt riigi heaks.) *Nōn schōlae, sed vītāe discimus.* (Me ei õpi mitte kooli, vaid elu jaoks.) — *Dat. incommōdi*: *Hunc mihi timōrem ēripe.* (Võta mult see hirm. ehk Vabasta mind sellest hirmust.) *Dēsinant insīdiāri dōmi suae cōnsūli.* (Lakaku nad valmistamast salasepitsusi konsuli vastu ehk varitsemast konsulit tema majas.)

Dat. commōdi (või *incommōdi*) tarvitatakse järgmiste verbide juures: *sātīsfacio, fēci, factum*, 3 (tasuma, rahuldust andma, hüvitama); *insīdior*, 1 (varitsema, luurama, salaplaane sepitsema); *prospicio, spexi, spectrum*, 3 ja *provideo, vīdi, vīsum*, 2 (hoolitsema); *consūlo, sūlui, sultum*, 3 (hoolt kandma, hoolitsema); *cāveo, cāvi, cautum*, 2 (kellelegi julgeolekut võimaldama); *parco, pēperci, parsum* ehk *parcītum*, 3 (armu andma, halastama, säästma)); *nūbo, nupsi, nuptum*, 3 (mehele minema); *fāveo, fāvi, fautum*, 2 (heatahtlik olema, edendama, soodustama) jt.

Näit. *Dumnorix fāvēbat Helvetiis.* (Dumnorix oli heatahtlik helveetslastele.) *Mihi insīdiātus es.* (Sa varitsesid mind ehk valmistasid minu vastu salaplaane.) *Terentia Cicerōni nupsit.* (Terentia läks Cicerole mehele ehk naitus Ciceroga.) *Tempōri parce!* (Säästa aega!) *Cōsul est, qui consūlit pātriae.* (Konsul on see, kes hoolitseb isamaa eest.)

Märkus. Mõned esitatud verbidest nõuavad ka akusatiivi, kuid teises tähenduses (vt. § 78), ja nimelt: *prospicio* ja *provideo* (ette nägema, ette valmistama, end varustama), *consulo* (nõu pidama, nõu küsima), *caveo* (hoiduma). Näit. *Nōn iūbeo, sed si me consulis, suādeo.* (Ma ei käsi, kuid kui mult nõu küsid, siis soovitan) *Cāve cānem!* (Hoidu koera eest!)

74. b) Dativus finālis.

Dat. finālis väljendab eesmärki, otstarvet (otstarbemäärus), vastates küsimustele: milleks? misjaoks? mistarvis? Tõlgitakse eesti keelde harilikult saava käändega.

Enamasti on *dat. finālis*'ega ühendatud *dat. commōdi* või *incommōdi*, moodustades *dat. duplex*'i (kahekordne daativ); üks daativ (*dat. commōdi* või *incommōdi*) väljendab isikut, vastates küsimusele: kellele? — teine daativ (*dat. finālis*) väljendab otstarvet, vastates küsimusele: milleks? *Dat. duplex* esineb verbide juures: *sum, fui, esse* (olema); *do, dēdi, dātum, 1* (pidama, arvama); *mitto, misi, missum, 3* (saatma); *relinquo, liqui, lictum, 3* (jätma); *vēnio, vēni, ventum, 4* (tulema) jts.

Näit. *Id Gallis magnō ad pugnam erat impedimentō.* (See asjaolu oli gallidele võitluses suureks takistuseks.) *Boii et Tulingi nōvissimis praesidiō ērant.* (Boilased ja tulinglased olid järeleväele kaitseks.) *Caesar quinque cohortēs castris praesidiō reliquit.* (Caesar jättis viis kohorti laagritele kaitseks.) *Aedui Caesāri equitātum auxiliō misērānt.* (Äädu-lased olid saatnud ratsaväe Caesarile appi.)

75. c) Dativus possessivus.

Dat. possessivus tarvitatakse verbi *esse* juures isiku (või asja) väljendamiseks, kellel (millel) midagi on. Tõlgitakse eesti keelde alalütlevaga.

Näit. *Pātri est dōmus.* (Isal on maja.) *Sunt nōbis amīci.* (Meil on sõpru.) *Frātri est liber.* (Vennal on raamat.)

Märkus. Tuleb lahus hoida *dat.* ja *gen. possessivus* (vt. § 68). *Gen. possessivus* vastab küsimusele: kelle? ja tõlgitakse omastavaga; *dat. possessivus* aga vastab küsimusele: kellel? ja tõlgitakse alalütlevaga. Näit. *liber frātris* (venna raamat) ja *frātri est liber* (vennal on raamat).

76. d) Dativus adverbialina verbide ja adjektiivide juures.

I. Daativi tarvitatakse adverbialina paljude verbide juures (nagu eesti keeleski); näit. *cēdo, cessi, cessum, 3* (järele andma, möönma); *dō, dēdi, dātum, 1* (andma); *nuntio, 1* (teatama); *mando, 1* (ülesandeks tegema); *respondeo, ndi, nsum, 2* (vastama) jt.

Näit. *Ea rēs est Helvetiis per indicium enuntiata.* (See sündmus sai helveetslastele teatavaks salakaebuse läbi.) *Caesar legātis respondit.* (Caesar vastas saadikuile.)

Eesti keelest erinevalt tarvitatakse daativi järgmiste verbide juures:

crēdo, dīdi, dītum, 3 (uskuma, usaldama);

persuādeo, suāsi, suāsum, 2 (tungivalt soovitama, veenma);

stūdeo, ui, —, 2 (tegelema, harrastama, taotlema);

grātūlor, 1 (õnnitlema);

supplicō, 1 (paluma);

mēdeor, —, 2 (arstima);

invideo, vidi, vīsum, 2 (kadeutama);

mālēdico, xi, ctum, 3 (laimama, sõimama).

Näit. *Orgetōrix Helvetiis persuāsit, ut de finibus suis exirent.* (Orgetorix veenis helveetslasi oma maalt välja minema.) *Dumnōrix nōvīs rēbus stūdebat.* (Dumnorix oli uuendushimuline ~ plaanitses riigipööret.) *Mīhi crēde.* (Usu mind.) *Tōtius fērē Galliae legāti Caesāri grātūlāti sunt.* (Peagu kogu Gallia saadikud õnnitlesid Caesarit.)

Märkus. Tuleb silmas pidada, et passiivis võib neid verbe tarvitada ainult umbisikuliselt. Näit. *Dīvītibus invīdētur.* (Rikkaid kadeustatakse.)

Daavitiga ühendatakse mitmed *verba compōsīta*, mis väljendavad asjade lähedust, seost, kasu, kahju (vastavod lihtverbid on enamasti teissuguse rektsiooniga): *appropinquo, 1* (läheneda); *inferre bellum* (sõda alustama); *sūscīpio, cēpi, ceptum, 3* (enda peale võtma); *ādīcio, iēcī, iectum, 3* (juurde viskama, juurde lisama, lisandama) jt. Daativinõua-

vad harilikult prepositsioonidega ob- ja prae- liitunud verbid, samuti verbi *sum, fui, esse verba compōsita*, nagu: *praeficio, fēci, fectum, 3* (ülemaks määrama, etteotsa seadma); *occurro, curri, cursum 3* (vastu jooksmas, vastu tulemas); *praefēro, tūli, lātum, 3* (ees kandma, eelistama); *praeesse* (eesotsas olema, juhatama); *interesse* (osa võtma); *adesse* (osa võtma, kaasa aitama) jt.

Näit. *Omñibus druīdibus praeest ūnus, qui summam inter eōs hābet auctōritatem.* (Kõikide druiidide eesotsas seisab üks, kellel on nende seas kõige suurem mõjuvõim.) *Caesar ei m ū n i t i ō n i, q u a m f ē c ē r a t, T. L a b i ē n u m l e g ā t u m p r a e f ē c i t.* (Caesar määras legaati Titus Labienus'e selle kindlustuse ülemaks, mille ta oli ehitanud.) *Ea pars civitātis Helvetiae insignem calamitatem p ō p ũ l ō R o m ā n ō i n t ũ l ē r a t.* (See helveetsia rahva osa oli tekitanud rooma rahvale tunduvat kahju.) *Nōn deest rei p ū b l i c a e c o n s i l i u m h u i u s o r d i n i s.* (Riigil ei puudu selle seisuse arvamus.)

II. Daativiga ühendatakse ka mõned adjektiivid, nagu: *fīnītīmus, a, um* (piiriäärne, naabruses olev); *proxīmus, a, um* (lähim); *cārus, a, um* (armas, kallis); *ūtīlis, e* (kasulik); *inūtīlis, e* (kasutu) jt. Seda daativi tõlgitakse eesti keelde harilikult alaleütlevaga.

Näit. *Belgae proxīmi sunt Germānis.* (Belglased on kõige lähemad germaanlastele.) *Pātriae solum omñibus cārum est.* (Isamaa pind on kõigile armas.)

77. e) Datīvus auctōrīs.

Dat. auctōris esineb mõnikord passiivses lauses tegija isiku väljendamiseks, *ab + abl.* asemel (vt. § 78).

Näit. *Omnes consulārēs tibi persaepe ad caedem constitūti furūnt.* (Kõik endised konsulid olid sinu poolt ülitihsti surmamiseks määratud.)

Daativi tarvitatakse alati *coniugatio periphrastica passivi* juures (vt. § 48).

Accūsātīvus.

78. a) Accusatīvus obiectīvus.

Akusatiiv on eeskätt objekti kääne; teda tarvitatakse transitiivsete (sihiliste) verbide juures asja või olendi määramiseks, millele või kellele verbi tegevus on otseselt sihitud. *Acc. obiectīvus* tõlgitakse eesti keelde objekti käänetega, s. o. osastava, osastava või nimetava abil.

Näit. *Lēgēbam lībrum.* (Lugesin raamatut.) *Dabo tibi lībrum.* (Ma annan sulle raamatu.) *Da mihi lībrum.* (Anna mulle raamat ehk raamatut.)

Aktiivse lause passiivseks muutumisel saab objekt (*acc. obiectīvus*) subjektiks, siirdudes nominatiivi, kuna aktiivse lause subjekt läheb passiivses lauses ablatiivi, mis ühendatakse prepositsiooniga *ab* (*a*), kui subjektiks oli isiku nimetus (elus olend).

Näit. *Act.: Rom ũlus Romam condīdit.* (Romulus asutas Rooma.) *Pass.: Roma a Rom ũlō condīta est.* (Room on asutatud Romuluse poolt.) *Act.: Lābor vincit omnia.* (Töö võidab kõik.) *Pass.: Lābōre omnia vincuntur.* (Kõik võidetakse tööga.)

Mõned eesti keele intransitiivsed verbid on ladina keeles transitiivsed (s. o. nõuavad akusatiivi), nagu:

cāveo, cāvi, cautum, 2 (hoiduma, ettevaatlik olema);
consŭlo, sŭlui, sultum, 3 (nõu küsima, nõu pidama);
sēquor, sēcŭtus sum, 3 (järgnema);
fŭgio, fŭgi, fŭgitum, 3 (põgenema, pagema);
cāro, 1 (hoolitsema, hoolt kandma);
dēficio, fēcī, fectum, 3 (puuduma, mitte jätkuma);
ŭlciscor, ŭltus sum, 3 (kätte maksma).

Näit. *Cāve cānem!* (Hoidu koera eest!) *Virēs me dēficiunt.* (Mul puuduvad jõud.) *Fŭgēre hostem, lābōrem.* (Põgenema vaenlase, töö eest.) *Sēqui dŭcem.* (Järgnema vaenlasele.) *Ulcisci pātre.* (Isa eest kätte maksma.)

Akusatiivi tarvitatakse ka mõne impersonaalse verbi juures, nagu: *me dēcet, cuit, 2* (mulle on sünnis, sobiv, kohane); *me dēdēcet, cuit, 2* (mulle on ebasünnis, ebakohane); *me iūvat, iūvit, 1* (mulle meeldib); *me pūdet, uit, 2* (mul on häbi); *me paenitet, uit, 2* (mul on kahju, kahetsen) jt.

Näit. *Dēcet puerōs modestōs esse.* (Poistele on sünnis olla tagasihoidlik.) *Or ātōrem dēdēcet irasci.* (Kõnemehele pole sünnis vihastuda.)

Paljud intransitiivsed verbid, iseäranis liikumist tähendavad, muutuvad prepositsioonidega liitumisel (*verba compōsita*) transitiivseiks. Siia kuuluvad kõigepealt eessõnadega *circum, praeter* ja *trāns* liitunud verbid ja rida teisi.

Näit. *circumvēnīre hostēs* (vaenlasi ümber piirama), *praeterīre hortōs* (aedadest mööduma), *trānsīre flūmen* (jõesst üle minema), *ingrēdi itēr* (teed alustama), *inīre magistrātum* (ametisse astuma), *obīre mortem* (surema). *Illā nīmīs antīquā praetereō.* (Ma möödun noist liiga vanust asjust.)

79. b) Accusativus duplex.

1. Verbide juures:

nimetama (*vōco, 1; dīco, dīxi, dictum, 3; nōmīno, 1; ap-pello, 1*);

pidama, lugema (*pūto, 1; dūco, dūxi, ductum, 3; iūdīco, 1; existīmo, 1; hābeo, bui, bītum, 2*);

tegema (*fācio, fēcī, factum, 3; effīcio, fēcī, fectum, 3; reddo, dīdi, dītum, 3*);

valima (*creo, 1; ēlīgo, ēlēgi, electum, 3*);

ennast näitama (*se praestāre; me praebeo, bui, bītum, 2*);

jätma (*rēlinquo, liqui, lictum, 3*);

saatma (*mitto, mīsī, missum, 3*) jts.

tarvitatakse kaht akusatiivi (*acc. duplex*); üks neist (*acc. obiectivus*) vastab küsimusele: keda? mida? (kelle? mille?) ja tõlgitakse eesti keelde objektina, teine aga (*acc. praedicativus*) vastab küsimusele: kelleks? milleks? missuguseks? (kellena? millena? missugusena?) ja tõlgitakse eesti keelde predikatiiv-adverbiaalina (öeldistäide-määрусena).

Näit. *Te beātum fācio* ehk *effīcio* ehk *reddo*. (Teen sind õnnelikuks.) *Cicerōnem pōpūlus Romānus consūlem creāvīt.*

(Rooma rahvas valis Cicero konsuliks.) *Ennius poetās sanctōs appellat.* (Ennius nimetab poeete pühadeks.) *Helvetii legātōs ad eum mittunt nobilissimōs civitātis.* (Helveetslased saadavad tema juurde saadikutena riigi kõige suursugusemaid mehi.) *Omnes consulāres partem istam subselliōrum in anem relīquērunt.* (Kõik endised konsulid jätsid selle osa pinke tühjaks.) *Nēmo vōs mālōs pūtat.* (Keegi ei pea teid halbadeks.)

Märkus 1. Passiivses lauses tarvitatakse nende verbide juures kaht nominatiivi (*nom. duplex*). Vt. § 64.

2. Kaht akusatiivi tarvitatakse ka verbide juures:

dōceo, cui, ctum, 2 (õpetama kellele mida);

cēlo, 1 (varjama kelle eest mida);

trādūco, dūxi, ductum, 3 }

traicio, iēcī, iectum, 3 } (üle viima).

trānsporto, 1

Näit. *Philosōphia nōs multās rēs dōcuit.* (Filosoofia on meile palju õpetanud.) *Pātrēm sūbītām filiī mortēm cēlāre nōn pōtui.* (Ma ei saanud isa eest varjata poja äkilist surma.) *Caesar exercitum Rhēnum trādūxit.* (Caesar viis sõjaväe üle Reini.)

Märkus 2. Verbide juures *posco, pōposci, —, 3* (nõudma) ja *flāgito, 1* (tungivalt nõudma) tarvitatakse kas kaht akusatiivi või *acc. + prepositsioon ab.* Näit. *Caesar Aeduōs ~ ab Aeduīs frumentum flagitābat.* (Caesar nõudis äädulastelt vilja.)

80. c) Accusatīvus tempōris.

Acc. tempōris väljendab tegevuse kestust, vastates küsimusele: kui kaua?

Näit. *Dēeem annōs Troia a Graecis oppugnāta est.* (Troojat piirati kreeklaste poolt kümme aastat.) *Multōs annōs bellum gestum est.* (Sõda peeti palju aastaid.)

Märkus: Küsimusele: millal? kunas? vastab *abl. tempōris* (vt. § 93).

81. d) Accusativus spātii.

Acc. spātii väljendab pikkust, laiust, kõrgust, sügavust, kaugust, vastates küsimustele: kui pikk? kui lai? kui kõrge? kui sügav? kui kaugel? *Acc. spatii* esineb harilikult ühenduses sõnadega *longus* (pikk), *lātus* (lai), *altus* (kõrge, sügav) jt.

Näit. *Fossa pēdēs trecentōs longa est, dēcēm pēdēs lāta, sex pēdēs alta.* (Kraav on 300 jalga pikk, 10 jalga lai, 6 jalga sügav.)

82. e) Accusativus exclāmātīvus.

Acc. exclāmātīvus esineb harilikult ühenduses hüüdsõnaga (o! heu!) imestuse, valu jne. väljendamiseks.

Näit. *Heu me misērum!* (Oh, ma õnnetu!) *O fallācem hōmīnum spēm!* (Küll on petlik inimeste lootus!) *O tempōra, o mōrēs!* (Oh ajad, oh kombed!)

Märkus. Hüüdsõnad *ēn* ja *ecce* (ennäe) esinevad ühenduses nominatiiviga. Näit. *Ecce hōmo!* (Ennäe inimest!)

83. Ablātīvus.

Ablatiivi tarvitust on väga laialdane, sest selles käändes on õieti ühendatud algladina kolme käände funktsioonid: 1) *pāris ablātīvus* — väljendab eset, millest midagi eraldatakse või eemaldatakse otseses või kaudses mõttes (*ab-lātio* — eemaldamine, vrd. eesti ablatiiv — alaltütlev); 2) *instrūmentālis* — väljendab abinõu laiemas mõttes (millega? mille abil? mille läbi? mil teel? kuidas?); 3) *locātīvus* — algupäraselt kohakääne, kuid väljendab ka aega, vastates küsimustele: kus? millal? *Locativus*'e lõpuks oli *ī*, mis on alal hoidunud ainult üksikuis sõnus, nagu: *dōmī* (kodu), *rūrī* (külas), *hūmī* (maa peal, maas) — vt. § 95.

84. a) Ablatīvus sēpārātiōnis.

Abl. sēpārātiōnis väljendab lahutamist, eraldamist, eemaldamist, ilmajätmist, ilmaolemist. Ta vastab küsimustele: kust? kellest? millest? ja tõlgitakse eesti keelde seestütleva või ilmaütleva käändega. *Abl. separatiōnis* on sageli ühendatud eessõnadega *ab* (a), *de*, *ex* (isikute puhul ainult *ab*).

Ilma prepositsioonita tarvitatakse *abl. separatiōnis* verbide juures: vabastama (*libēro*, 1); ilma jätma (*privo*, 1; *nūdo*, 1); ilma olema, puudust tundma, puuduma (*cāreo*, 2; *ēgeo*, *ui*, —, 2); ka adjektiivi *liber* (vaba) juures.

Näit. *Magnō me mētū libērābis*. (Sa vabastad minu suurest hirmust.) *Militēs frumentō cāruērunt*. (Sõdurid olid ilma teraviljata.)

Ilma prepositsioonita või ühes prepositsiooniga tarvitatakse *abl. separatiōnis* verbide juures: eemaldama, välja ajama (*mōveo*, *mōvi*, *mōtum*, 2; *expello*, *pūli*, *pulsum*, 3); eemalduma, ära minema (*cēdo*, *cessi*, *cessum*, 3; *excēdo*, *ssi*, *ssum*, 3); eemale hoidma (*abstīneo*, *tīnui*, *tentum*, 2; *prōhibeo*, *bui*, *bītum*, 2); eemale hoiduma, loobuma (*dēsisto*, *sīiti*, *sītum*, 3).

Näit. *Helvetii Germānōs suīs finībus prohibent*. (Helveetslased hoiavad germaanlasi oma piiridest eemale.) *Caesar suōs a proeliō continēbat*. (Caesar hoidis oma mehi lahingust eemale.) *Helvetii hōc conātū dēsītērunt*. (Helveetslased loobusid sellest kavatsusest.)

Märkus. *Dis-* ja *se-*liitelised eraldamist väljendavad verbid ühendatakse alati prepositsiooniga *ab* (a): Näit. *Secerne-te a bōnīs*. (Eraldu headest!)

85. b) Ablatīvus līmītātiōnis.

Abl. līmītātiōnis väljendab suhet (suhteadverbiaal) ja vastab küsimustele: mis suhtes? mille poolest? missuguselt seisukohalt? Tõlgitakse eesti keelde omastavaga ühes sõnaga: poolest, suhtes, seisukohalt; ka alalütleva (ablatiivi) abil.

Näit. *Galli omnēs linguā, institūtis, lēgībūs inter se diffērunt.* (Kõik gallid erinevad üksteisest keele, kommete ja seaduste poolest.) *Helvetii rēliquōs Gallōs virtūte praecēdunt.* (Helveetslased ületavad teisi gallisid vapruse poolest.) *Nōmine* (nime poolest); *gēnēre* (soo poolest); *natiōne* (rahvusest, rahvuse poolest); *nūmērō* (arvult); *maior nātū* (vanem); *meā sententiā* (minu arvates).

Siia kuulub ka *ablativus* adjektiivide *dignus, a, um* (vääriline, väärt) ja *indignus, a, um* (mittevääriline) juures. Näit. *dignus laude* (kiiduväärt).

86. c) Ablativus compārātiōnis.

Abl. compārātiōnis (võrdlusadverbiaal) tarvitatakse komparatiivi juures *quam* (kui) + *nominat.* või *accusat.* asemel. Tõlgitakse eesti keelde seestütleva käändega.

Näit. *Lūce sunt clāriōra nōbis tua cōnsilia omnia = clāriōra quam lux sunt nōbis t. c. omn.* (Päevavalgusest selgemad = selgemad kui päevavalgus on meile kõik sinu plaanid.) *Pātria mīhi vitā meā multō est cārior.* (Isamaa on mulle mu elust palju kallim.)

Märkus: Adverbide järel *plūs, amplius* (rohkem, enam), *minus* (vähem) ja *longius* (kaugemal, kauemini) tarvitatakse harilikult nominatiivi (ilma sidesõnata *quam*). Näit. *non longius mille et quingenti passūs = n. l. mille et quingentis passibus* (mitte kaugemal kui 1500 sammu). *Plūs duo milia milītum occidērunt.* (Langes üle 2000 sõduri.)

87. d) Ablativus instrūmenti.

Abl. instrūmenti väljendab abinõu, vahendit, mille abil tegevust sooritatakse (abinõu-adverbiaal), ja vastab küsimustele: millega? mille abil? Tõlgitakse eesti keelde harilikult kaasaütleva abil.

Näit. *Vēhimur currū, ēquō.* (Sõidame vankriga, ratsa). *Proeliāri pēdibūs.* (Võitlema jalgsi.) *C. Servilius Ahāla Sp. Maelium mǎnū suā occidit.* (C. Servilius Ahala surmas oma käega Sp. Maelius'e.)

Kui tegevuse vahendiks, abinõuks on isik, siis tarvitatakse prepositsiooni *per* (läbi, abil).

Näit. *Caesar per exploratōrēs trēs iam partēs cōpiarum Helvetiōs id flūmēn trāduxisse certior factus est.* (Caesar sai luurajate läbi teada, et helveetslased olid juba kolm osa vägesid sellest jõest üle viinud.)

Abl. instrumenti tarvitatakse terve rea verbide juures, nagu: *compleo, ēvi, ētum, 2* (täitma); *ūtor, ūsus sum, 3* (tarvitama, kasutama); *abūtor, abūsus sum, 3* (kurjasti tarvitama); *fruor, frūitus* ehk *fructus sum, 3* (nautima); *vescor, —, 3* (toituma, sööma) jt.

Näit. *Quō ūsque tandem abūtēre, Catilina, patientiā nostrā?* (Kui kaua viimaks tahad sa, Catilina, tarvitada kurjasti meie kannatust?) *Druīdēs Graecīs littēris ūtuntur.* (Druiidid tarvitavad kreeka tähti.) *Vitā frui.* (Elu nautima.) *Carne vesci.* (Liha sööma.)

88. e) Ablatīvus causae.

Abl. causae väljendab põhjust (põhjusadverbiaal) ja vastab küsimustele: mispärast? mis põhjusel? mille tõttu? Tõlgitakse eesti keelde omastavaga ühes postpositsiooniga: pärast, tõttu, läbi; ka seestütleva või kaasaütleva abil.

Näit. *Concordiā rēs parvae crescunt, discordiā maximae dilābuntur.* (Üksmeelega kasvavad väikesed asjad, lahkmeele tõttu hävinevad suurimadki.)

Sageli tarvitatakse *abl. causae* passiivses lauses. Passiivse konstruktsiooni aktiivseks muutudes läheb *abl. causae* üle nominatiivi, saades subjektiks (vrd. § 78).

Näit. *Dūcis virtūte patria est servāta.* (Juhi vaprusel läbi päästeti isamaa.)

Märkus 1. Tegeva isiku (agentadverbiaal, tegijamäärus) väljendamiseks passiivses lauses tarvitatakse eessõna *ab* (*a*) ühes ablat. (*ablativus auctōris*). Näit. *Mundus a Deō administrātur.* (Maa valitsetakse Jumala poolt.) Vt. § 78.

Abl. causae tarvitatakse elamusi, tundmusi väljendavate verbide (*verba affectuum*) juures.

Näit. *Delictō dōlēre, correctiōne gaudēre oportet.* (Vääratuse pärast tuleb kurvastuda, paranemise pärast rõõmustuda.) *Helvetii victōriā suā glōriābantur.* (Helveetslased kiitlesid oma võiduga.)

Märkus 2. Sääraste verbide (*verba affectuum*) partic. perf. pass. võib *abl. causae* kõrval jääda tõlkimata. Näit. *hīs rēbus adducti* (nende asjaolude tõttu); *hāc oratiōne adducti* (selle kõne tagajärjel); *rēgni cupiditāte inductus* (valitsemishimu pärast); *irā inflammātus, incensus, commōtus* (viha pärast). *Mētū ~ timōre perterriti fūgērunt.* (Nad põgenesid kartusest ~ hirmu pärast).

Märkus 3. *Abl. causae* on ka postpositsioonidena tarvitatavad ja genitiiviga ühendatavad (vt. § 59, märkus) *causā* ja *grātiā* (pärast, tõttu, põhjusel). Näit. *Omnia pecūniae causā facit.* (Ta teeb kõik raha pärast.) Kuid: *meā, tuā, suā, nostrā, vestrā, causā ~ gratiā.* (Minu, sinu jne. pärast.)

89. f) Ablativus mōdi.

Abl. mōdi väljendab teoviisi (viisiadverbiaal) ja vastab küsimustele: kuidas? mil viisil? mil kombel? Tõlgitakse eesti keelde harilikult kaasa- või alalütleva käändega. *Abl. mōdi* ilma täiendita (ühesõnaline) ühendatakse üldiselt prepositsiooniga *cum*; näit. *cum voluptāte lēgo* (loen naudinguga). Ainult adjektiivse atribuudiga ühendatud *abl. mōdi* (kahesõnaline) esineb harilikult ilma prepositsioonita *cum*.

Näit. *maximā voluptāte lēgo* (loen suurima naudinguga); *hōc mōdō ~ eā rātiōne* (sel viisil, kombel); *quōdam mōdō* (kuidagi, mingil kombel); *quō pactō* (mil kombel, mil moel); *tācītō murmurē nūmen vērāntur* (nad kummardavad jumalust vaikse sosinaga); *aequō ānīmō* (ükskõikselt, rahulikult); *eā condiciōne* (sel tingimusel).

Alati ilma prepositsioonita tarvitatakse mõnesid ühesõnalisi *abl. modi*: *iūre* (õiglaselt, õigusega), *iniūriā* (ülekohtuselt), *mōre* (kombe kohaselt), *lēge* (seaduse järgi), *silentiō* (vaikides), *dōlō* (kavalusega) jt.

90. g) Ablatīvus mēnsūrae.

Abl. mēnsūrae vastab küsimusele: kuivõrd? ja tarvitatakse mõõdu, määra väljendamiseks (mõõduadverbiaal) komparatiivi ja teiste võrdlust tähendavate sõnade juures, nagu: *ante* (enne, varem), *post* (hiljem) jts.

Näit. *multō* *māgīs* (palju rohkem); *paulō* *maior* (natuke suurem); *nihilō* *minus* (mitte sugugi vähem, sellest hoolimata, siiski); *multō* *fācilius* (palju kergemini); *quō* — *eō* = *quantō* — *tantō* (kuivõrd — niivõrd, mida — seda); *paulō* *ante* *lūcem* (natuke enne valget); *viginti annis post* (kakskümmend aastat hiljem). *Patria mihi vitā meā multō est cārior*. (Isamaa on mulle mu elust palju kallim.) *Quō ~ quantō maior, eō ~ tantō mēlior*. (Mida suurem, seda parem.)

91. h) Ablatīvus prētii.

Abl. prētii väljendab hinda, vastates küsimustele: mis hinna eest? kui kallilt? kui palju? ja tarvitatakse ühenduses järgmiste verbidega: maksma (*sum, fui, esse; sto, stēti, stātum, 1; cōnstō, stīti, stātum, 1*); ostma (*ēmo, ēmi, emptum, 3*); välja ostma, üles ostma (*rēdīmo, ēmi, emptum, 3*); müüma (*vendo, dīdi, dītum, 3; pass. vēneo, ii, itum, ire*); üürima (*condūco, xi, ctum, 3; lōco, 1*).

Näit. *magnō, magnō prētio* (kallilt); *parvō, parvō prētiō* (odavalt); *permagnō, plūrimō* (väga kallilt); *minīmō* (väga odavalt). *Viginti talentis unam orationem Isocrātes vendidit*. (Isokrates müüs ühe kõne kahekümne talendi eest.)

Märkus. Viis adjektiiv (võrdleva tähendusega) esinevad abl. asemel genitiivis (*gen. pretii*, vt. § 72): *plūris* (kallimalt), *minōris* (odavamalt), *tantī* (nii kallilt), *tantīdem* (niisama kallilt), *quantī* (kui kallilt).

92. i) Ablatīvus quālītātis.

Abl. quālītātis väljendab omadust, vastates küsimusele: missugune? ja on alati ühendatud adjektiivse atribuudiga (kahesõnaline, vrd. *abl. mōdi*, § 89). Ta võib

esineda nii atribuudina kui ka predikatiivina ja tõlgitakse eesti keelde harilikult kaasaütlevaga.

Näit. *Hōmīnēs inimicō ānīmō* (vaenulikud inimesed). *Druīdēs magnō sunt āpūd Gallōs honōre*. (Druiidid on gallide juures suures lugupidamises.) *Cicēro maximā fuit eloquentiā*. (Cicero oli väga suure kõneandega.) *Vir summā hūmānitāte*. (Väga haritud mees.)

Märkus. Omadust väljendab ka *gen. qualitātis* (vt. § 70), mis esineb enamasti ühenduses numeraaliga.

93. j) Ablatīvus tempōris.

Abl. tempōris väljendab aega (ajaadverbiaal), vastates küsimustele: millal? kunas? missuguse aja jooksul? ja tõlgitakse eesti keelde harilikult alalütlevaga. Ilma prepositsioonita *in* esinevad a) otsesed aja nimetused ja b) adjektiivse atribuudiga ühendatud ajaadverbiaalid (kahesõnalisised; vrd. *abl. mōdi* ja *qualitātis*, § 89 ja 92); muil juhtumeil tarvitatakse prepositsiooni *in*.

Näit. *vēre* (kevadel); *aestāte* (suvel); *hiēme* (talvel); *diē* (päeval); *eō tempōre* (sel ajal); *diē septīmō* (seitsmendal päeval); *priōre nocte* (eelmisel ööl); *brēvi, brēvi tempōre* (kiiresti, lühikese ajaga); *Kalendis Novembribus* (esimesel novembril); *primā lūce* (koidu ajal); *multō diē* (päise päeva ajal); *bellō Pūnicō secundō* (teises Puunia sõjas, teise Puunia sõja ajal); *eōdem proeliō* (samas lahingus); *diēbus viginti* (kahekümne päeva jooksul).

Kuid: *in bellō* (sõja ajal, sõjas), *in proeliō* (lahingus), *in pueritiā* (lapsepõlves).

Märkus. Küsimusele: kui kaua? vastab *acc. tempōris* (vt. § 80).

94. k) Ablatīvus lōci.

Abl. lōci väljendab kohta (kohaadverbiaal), vastates küsimusele: kus? ja tõlgitakse eesti keelde seesütlevaga või ka alalütlevaga. Ilma prepositsioonita *in* esinevad ainult a) sõna *lōcus* (koht), ühendatud atribuudiga, ja b) atribuudiga *tōtus* (kogu, terve, kõik) ühendatud kohaadverbiaalid; muil juhtumeil tarvitatakse prepositsiooni *in*.

Näit. *nonnullis locis* (mõnes kohas), *tota urbe* (terves linnas). *Romani alieno loco cum equitatu Helvetiorum proelium committunt.* (Roomlased astuvad ebasoodsas kohas lahingusse helveetslaste ratsaväega.)

Kuid: *in urbe* (linnas), *in mari* (meres, merel).

Märkus 1. Ilma prepositsioonita *in* esineb ka väljend *terra marique* (maal ja merel, maad ja merd mööda).

Liikumise sihi, tee määramiseks (küsim.: missugust teed mööda?) tarvitatakse samuti ablatiivi ilma prepositsioonita (*abl. lineae*). Näit. *Appia via*. (Appia teed mööda.) *Caesar eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit.* (Caesar ruttab nende juurde sedasama teed mööda, mida mööda vaenlased olid läinud.)

Märkus. Sageli esineb *abl. lineae* kujul ainult adjektiivi või pronoomeni naissoo *abl. sing.*; neile sõnadele on juurdemõeldav *via: recta* (otseteed), *qua* (missugust teed mööda, kus), *ea* (seda teed mööda).

1) Ablativus absolūtus — vt. § 99, p. 2.

95. Linnade ja väiksemate saarte nimed kohaadverbiaalidena. Dõmus, rūs, hūmus.

Linnade ja väiksemate saarte nimed esinevad: a) küsimuse puhul: kuhu? akusatiivis; b) küsimuse puhul: kust? ablatiivis; c) küsimuse puhul: kus? I ja II deklinatsiooni *singularia genitiivis*, kõik muud nimed ablatiivis.

Näit. *Rōmam* (Rooma), *Rōmā* (Roomast), *Rōmae* (Roomas); *Athēnās* (Ateenasse), *Athēnīs* (Ateenast, Ateenas); *Dēlum* (Deelosele), *Dēlō* (Deeloselt), *Dēli* (Deelosel); *Carthāginem* (Kartaagosse), *Carthāgine* (Kartaagos, Kartaagost).

Kuid: *in Siciliā* (Sitsiilias).

Kohaadverbiaalidena esinevad ilma prepositsioonita ka sõnad *dõmus*, *rūs* ja *hūmus*, ja nimelt: *dõmum* (koju), *dõmō* (kodunt), *dõmī* (kodus); *rūs* (külla), *rūre* (külast), *rūrī* (külas); *hūmī* (maha, maas, maa peale, maa peal). Samuti: *dõmī bellique* (sõja ja rahu ajal, kodus ja sõjas); kuid: *in bellō* (sõjas, sõja ajal).

III. Verbi vormide tarvitamine.

96. Infinitivus.

Infinitiivi tarvitatakse:

1) subjektina, mis tõlgitakse eesti keelde *da*-infinitiiviga: *Dulce et decōrum est prō patriā mōri.* (Magus ja ilus on isamaa eest surra.) *Errāre humānum est.* (Eksida on inimlik.) *Hōmīni necesse est mōri.* (Inimesel on tarvis surra. ~ Inimene peab surema.) *Helvetiis ērat in ānimō itēr per provinciam fācēre.* (Helveetslastel oli kavatsus minna läbi provintsi.)

2) objektina paljude verbide juures, kokkukõlas eesti keele *ma-* või *da*-infinitiivi tarvitamisega: *Vincēre scis, Hannibal, victōriā ūti nescis.* (Sina, Hannibal, oskad võita, aga ei oska võitu kasutada.) *Helvetii eā viā ire nōn pōtērant.* (Helveetslased ei võinud seda teed mööda minna.) *Caturigēs iīnēre exercitum prōhibēre conantur.* (Katurii glased katsuvad sõjaväge teekonnal takistada.) *Helvetii audācius subsistēre coepērunt.* (Helveetslased hakkasid julgemini vastu panema.) *Nequēo dicēre.* (Ma ei või ütelda.)

3) predikatiivina, mis tõlgitakse eesti keelde *da*-infinitiiviga: *Vivēre est militāre.* (Elada tähendab võidelda. ~ Elu on võitlus.)

4) lausekonstruktsioonides *accusativus cum infinitivō* (vt. § 97) ja *nominativus cum infinitivō* (vt. § 98).

Märkus. *Infinitivus historicus* kohta vt. § 104, märkus 2.

97. Accūsativus cum infinitivō.

Verbide juures *dōceo, dōcui, doctum, 2* (õpetama); *cōgo, cōgēi, coactum, 3* (sundima); *prōhibeo, bui, bitum, 2* (takistama) ja *assuefācio, fēcī, factum, 3* (harjutama, õpetama) võib tarvitada samaaegselt kaht laiendit — akusatiivi ja infinitiivi: *Dionysius tondēre filiās suās dōcuit.* (Dionysius õpetas oma tütreid juukseid lõikama.) *Orgetorigem ex vinculis causam dicēre cōgērunt.* (Nad sundisid Orgetorix'it vangiraudades vastust andma.)

Aja jooksul on ladina keeles säärane akusatiivi ja infinitiivi ühend — *accūsativus cum infinitivō* — võetud

tarvitusele paljude verbide juures ja ta täidab (uute keelte) subjekt- või objektlausel funktsioone. *Acc. c. inf.* tõlgitakse eesti keelde sidesõnaga et algava kõrvallausega, kusjuures ladina *accusativus* saab lause subjektiks, *infinitivus* — predikaadiks. Konstruktsioon *acc. c. inf.* esineb järgmiste verbide juures:

1. *Verba dicendi, sentiendi ja affectuum* (rääkimist, meeltetegevust, mõtlemist ja tundeid väljendavad verbid): *dico, dixi, dictum*, 3 (ütleva, rääkima); *nego*, 1 (eitama); *narro*, 1 (jutustama, edasi andma); *döceo, cui, ctum*, 2 (seletama, teatama); *sëntio, sënsi, sënsu*, 4 (tundma, märkama); *intellëgo, lexi, lectum*, 3 (aru saama, mõistma); *püto*, 1 (arvama); *scio*, 4 (teadma); *nescio*, 4 (mitte teadma); *gaudeo, gavissus sum*, 2 (rõõmutsema); *mïror*, 1 (imestama); *quëror, questus sum*, 3 (kaebama) jt.

Näit. *Scio te lëgëre* (ma tean, et sa loed; tean sind lugevat).

Scio te lëgisse (tean, et sa lugesid).

Scio te lectûrum esse (tean, et sa loed tulevikus).

Scio epistûlam lëgi (tean, et kirja loetakse; ma tean kirja loetavat).

Scio epistûlam lectam esse (tean, et kirja loeti).

Scio epistûlam lectum ïri (tean, et kirja loetakse tulevikus).

Dico te priõre nocte vënisse in M. Laecae dõmum. (Kin- nitan, et sa eelmisel ööl tulid Marcus Laeca majja.) *Pätëre tua consilia nõn sentis?* (Kas sa ei märka, et sinu plaanid on avalikult teada?) *Mëmïnistine me ante diem XII Kalendäs Novembrës dicëre in senätü före in armis certõ dië C. Män- lium?* (On sul meeles, et ma 21. oktoobril rääkisin senatis, et teatud päeval on Gaius Manlius sõjariistus?) *Gaudeo vër appropinquäre.* (Ma rõõmutsen, et kevad läheneb.)

Märkus 1. Verbide juures *spëro*, 1 (lootma); *iüro*, 1 (vanduma); *mïnor*, 1 (ähvardama); *promitto, mïsi, missum*, 3 ja *polliceor, citus sum*, 2 (lubama, tõotama) tarvitatakse harilikult *acc. c. inf. futûri*. Näit. *Polliceor võbis tantam in nõbis consülibus före diligentiam.* (Luban teile, et teil konsulitel on nii suur hool.) *Spëro te scriptûrum esse.* (Loodan, et sa kirjutad.) *Catilina se urbem Rõmam incendiõ dëlëtûrum esse mïnätus est.* (Catilina ähvardas hävitada Rooma linna tulikahjuga.)

2. Järgmised *verba voluntatis* (tahtmist väljendavad verbid): *vōlo, vōlui, velle* (tahtma, soovima); *nōlo, nōlui, nōlle* (mitte tahtma); *mālo, mālui, mälle* (enam tahtma, eelistama); *cūpio, iui, itum, 3* (himustama, ihaldama); *iūbeo, iussi, iussum, 2* (käskima); *vēto, ui, itum, 1* (keelama); *sīno, sīvi, sītum, 3* ja *pātiōr, passus sum, 3* (lubama).

Näit. *Exire ex urbe iūbet consul hostem.* (Konsul käsib vaenlast linnast välja minna.) *Sequāni per finēs suōs Helvetiōs ire passi sunt.* (Sekvanlased lubasid helveetslasi oma maast läbi minna.) *Hoc fiēri vōlo.* (Ma tahan, et seda tehtaks.)

Kui isik, keda kästakse, keelatakse, lubatakse, on nimetatud, siis tarvitatakse *acc. c. inf. activi*; on aga isik nimetamata, siis tarvitatakse *acc. c. inf. passivi*. Näit. *Caesar Titum Labiēnum summum iūgum montis ascendere iūbet.* (Caesar käsib Titus Labienus't mäe kõige kõrgema tipu otsa minna.) *Caesar pontem, qui erat ad Gēnāvam, iūbet rescindi.* (Caesar käsib purustada silla, mis oli Genfi ligidal.) *Caesar Divitiacum ad se vocāri iūbet.* (Caesar käsib Divitiacus'e enese juurde kutsuda.)

3. Mõned impersonaalsed verbid, nagu: *cōstat, stītit, 1* (on teada); *oportet, uit, 2* (peab, tuleb); *appāret, uit, 2* (on selgesti näha, silmanähtav).

Näit. *Ad mortem te, Catilina, dūci iussū cōsūlis iam pridēm oportēbat.* (Juba ammu oleks tulnud sind, Catilina, surmata konsuli käsul.)

4. Väljendid *fāma ~ rūmor est* (on kuuldus), *iūstum ~ aequum est* (on õiglane), *mīrum est* (on imelik), *necesse est* (on tarvilik), *fās est* (on lubatud, on õige), *vērum est* (on tõsi), *vērismīle est* (on tõenäoline) jts.

Näit. *Fīlium pātri crēdēre aequum est.* (Et poeg isa usaldab, on õiglane.) *Hoc fiēri fās nōn est.* (Pole õige seda teha.) *Rūmor erat hostes discessisse.* (Oli kuuldu, et vaenlased on lahkunud.)

Kui kolmanda isiku pronoomen (tema, nemad) käib pealause subjekti kohta, siis väljendub ta refleksiivse pronoomeni abil: *sui, sibi, se* ja *suus*.

Näit. *Helvetii angustōs se finēs habēre arbitrābantur.* (Helveetslased arvasid, et neil on kitsad piirid.) *Ad eās rēs conficiendas biennum sibi sātis esse duxērunt.* (Nad arvasid, et selle täidesaatmiseks piisab neile kahest aastast.)

Acc. c. inf. lauses on ka predikatiiv akusatiivis. Üldse ei esine *acc. c. inf.* lauses kunagi nominatiivi.

Näit. *Cūpio me esse clēmentem.* (Ma soovin väga olla pehme.) *Te nostrā caede contentum esse dcēbas.* (Sa ütlesid rahulduvat meie tapmisega.) *Iam se ad eam rem parātōs esse arbitrāti sunt.* (Nad arvasid endid selleks juba valmis olevat.) *Anīmōs immortālēs esse crēdo.* (Ma usun, et hinged on surematud.) *Cōstat Cicērōnem oratōrem clārissimum fuisse.* (On teada, et Cicero oli väga kuulus kõnemees.)

Nagu esitatud näiteist nähtub, tarvitatakse konstruktsioonis *acc. c. inf.* alistava ja kõrvallause tegevuse üheaegsuse korral *inf. praes.*; on kõrvallause tegevus sündinud enne alistava lause tegevust, siis — *infin. perf.*; sünnib aga kõrvallause tegevus pärast alistava lause tegevust, siis — *infin. futuri*.

Märkus 2. Kui infinitiiviks on liitvorm (kahest sõnast koosnev), siis võib sõna *esse* ära jääda, nii et infinitiivi asemel esineb ainult *participium* või *gerundivum*.

Näit. *Allobrogibus sese vel persuasūrōs existimābant vel vī coactūrōs.* (Nad arvasid, et nad allobroglasi kas veenavad või sunnivad väevõimuga.) *Caesar, quod mēmōriā tēnēbat L. Cassium consūlem occisum exercitumque eius ab Helvetiis pulsum et sub iūgum missum, concēdendum nōn pūtābat.* (Kuna Caesaril oli meeles, et konsul L. Cassius oli helveetslaste poolt surmatud ja tema sõjavägi löödud ning ikke alt läbi aetud, ei arvanud ta võimaliku olevat lubada.)

Märkus 3. Kui objektlause on umbisikuline (subjektita), siis esineb konstruktsioon *acc. c. inf.* ilma akusatiivita (ainult infinitiiv). Näit. *Caesar nōn expectandum sibi stātuit.* (Caesar otsustas mitte oodata.)

Samuti esineb *acc. c. inf.* ilma akusatiivita kõrvallause väljendamiseks, mille subjektiks pole käändsõna, vaid mõniteine sõnaliik (näit. verbi infinitiiv). Näit. *Caesari renuntiātur Helvetiis esse in ānimō per agrum Sequānōrum et Aeduōrum iter in Santōnum fines fācēre.* (Caesarile tuuakse teade, et helveetslastel olevat kavatsus minna läbi sekvanlaste ja äädulaste maa santonlaste maale.)

Märkus 4. Mõnikord, eriti kui verbil puudub supinum ning seepärast *inf. fut.* kujundamine võimatu, asendatakse *inf. fut.* väljendiga *fore, ut (consecutivum, vt. § 114)*. Näit. *Spēro fore, ut te paeniteat levitātis*. (Loodan, et sa kahetsed oma kergemeelsust.)

Märkus 5. Konstruktsiooni *acc. c. inf.* abil väljendatakse vahel ka imestust, pahameelt või valu avaldavaid pealauseid. Näit. *Ludibrio esse urbis glōriam et põpūli Romāni nōmēn!* (Kas Rooma linna kuulsus ja rooma rahva nimi võiksid olla naeruks!)

Märkus 6. *Acc. c. inf.* on kaunis sarnane eesti keelele, veel lähemal aga inglise ja saksa keele objekt-lause lühendile. Vrd. *vīdi eum vēnīre* = eesti: nägin teda tulevat = ingl.: I saw him come = saksa: ich sah ihn kommen. Eesti murdeis tarvitatakse ka infinitiivset konstruktsiooni; näit.: Nägin venda tulema. Kaugel näen kodu kasvama (Kreutzwald, „Kalevipoeg“).

Mõnest *v. voluntātis* sõltuv *acc. c. inf.* on ka eesti kirjakeelde tõlgitav infinitiivse konstruktsiooni abil. Näit. *Caesar mīlītēs pontēm fācere iussit*. (Caesar käskis sõdureid ehitada silla.)

98. Nōmīnātīvus cum infīnītīvō.

Nōmīnātīvus cum infīnītīvō on lausekonstruktsioon, mida tarvitatakse samuti sidesõnaga *et* algavate subjekt-ja objektlausete väljendamiseks, kusjuures lause subjekt on nominatiivis, predikaat infinitiivis, kuna sidesõna ladina keeles puudub. *Nom. c. inf.* esineb järgmiste passiivsete *verba dicendi, sentiendi* ja *voluntātis* juures: *dīcor* (räägitakse); *vīdeor* (näin); *pūtor, existīmor, iūdīcor* (arvatakse); *fertur* — *fēruntur, trādītur* — *trāduntur* (räägitakse, jutustatakse); *iūbeor* (kästakse); *vētor* (keelatakse); *sīnor* (lubatakse). Predikatiiv on muidugi ka nominatiivis. *Verbum dicendi, sentiendi* või *voluntātis* kongruueerub pöördes ja arvus konstruktsiooni *nom. c. inf.* nominatiiviga kui subjektiga.

Näit. *Fēlix esse dīcor* (räägitakse, et mina olen õnnelik);
fēlix fuisse dīcēris (räägitakse, et sina olid õnnelik);
fēlix fuisse dictus est (räägiti, et tema oli õnnelik);
fēlicēs esse dīcīmur (räägitakse, et meie olevat õnnelikud);

fēlicēs futūri (esse) dicimīni (räägitakse, et teie saate õnnelikuks);

fēlicēs esse dicēbantur (räägiti, et nemad on õnnelikud).

Disciplīna druidum in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur. (Arvatakse, et druiidide õpetus tekkis Britannias ja kandus sealt üle Galliasse.) *Aedui frumentum dare iussi sunt.* (Äädulastel kästi teravilja anda.) *Nos autem, viri fortēs, sātis facere rei publicae videmur.* (Meile aga, vahvaile mehile, näib, et me küllalt teeme riigi heaks.) *Hōmērus caecus fuisse dicitur.* (Räägitakse, et Homeros oli pime.) *Rōmulus Rōmam cōndidisse traditur.* (Räägitakse, et Romulus olevat asutanud Rooma.)

Märkus. Väljendite *trāditum est* (on räägitud, jutustatud) ja *dīcendum est* (peab ütlema) juures tarvitatakse *acc. c. inf.*: *Trāditum est Homerum fuisse caecum.* (On räägitud, et Homeros oli pime.)

99. Participium.

Participium võib esineda: a) *attributivina*: näit. *arbor florēns* (õitsev puu), *hostes victi* (võidetud vaenlased); b) *adverbiaalause lühendina*. Aja-, põhjus-, tingimus-, mööndus- ja viisi-lausete lühendena käsitatakse kaht partitsipiaalkonstruktsiooni: *participium coniunctum* ja *ablativus absolūtus*.

1. Kui kõrvallause subjekt esineb ka alistasavas lauses — ükskõik missuguse lauseliikmena —, siis tarvitatakse lause lühendamiseks konstruktsiooni *participium coniunctum*: kõrvallause subjekt ja sidesõna jäävad ära, kuna predikaat muutub partitsiibiks, mis kongrueerub alistava lause selle sõnaga, mis on ühtlasi (lühendamata) kõrvallause subjektiks.

Näit. *Leonidas, cum pugnāret, cecidit.* (Leonidas langes, kui ta võitles.) = *Leonidas pugnans cecidit.* (Leonidas langes võideldes.) *Cum Troia delēta esset, Graeci eam reliquērunt.* (Kui Trooja oli hävitatud, jätsid kreeklased tema maha.) = *Troiam delētam Graeci reliquērunt.* (Kreeklased jätsid maha hävitatud Trooja.) *Eōs inopinantēs aggressus magnam partem eōrum concidit.* (Rünnanud neid ootamatult, ta surmas neist suure osa.)

Helvetii flentēs pācem pētivērunt. (Nuttas palusid helveetslased rahu.) *Quis pōtest mortem mētuen s esse beātus?* (Kes võib surma kartes olla õnnelik?) *Militēs fortiter pūgnantēs sē recēpērunt.* (Vahvasti võideldes tõmbusid sõdurid tagasi.)

2. Kui kõrvallause subjekt alistavas lauses ei esine, siis tarvitatakse adverbiallause lühendamiseks konstruktsiooni *ablātivus absōlūtus*: sidesõna puudub, kõrvallause subjekt on ablatiivis, predikaat aga esineb partitsiibi näol, mis on kongrupeerunud subjektiga käändes, soos ja arvus.

Näit. *Cum Priāmus regnāret, Trōia cēcīdit.* (Kui Priamus valitses, langes Trooja.) = *Priāmō regnante Troia cēcīdit.* (Priamuse valitsedes langes Trooja.) *Cum Troiā dēlētā esset, Graeci dōmum rēdiērunt.* (Kui Trooja oli hävitatud, pöördusid kreeklased koju tagasi.) = *Troiā dēlētā Graeci dōmum rēdiērunt.* (Trooja hävitatud, pöördusid kreeklased koju tagasi.) *Hōc responsō dātō discessit.* (See vastus antud, ta lahkus. ~ Andnud selle vastuse, ta lahkus.) *Num dūbitas id impērante mē fācēre?* (Kas tõesti sa kõhkled seda teha minu käsul?) *Hostibus victis Caesar exercitum nōn dimisit.* (Kuigi vaenlased olid võidetud, ei lasknud Caesar sõjaväge vabaks.)

Kui adverbiallause predikaadiks on verb o l e m a, siis jääb see konstruktsioonis *abl. absolutus* üldse väljendamata, kuna predikatiiv esineb ablatiivis.

Näit. *Cum Marcus Messālā et Marcus Piso consūles essent.* = *Marcō Messālā et Marcō Pīsōne consūlibus.* (Kui M. Messala ja M. Piso olid konsulid.) *Eā viā Sequānis invitīs ire nōn pōtērant.* (Seda teed mööda nad ei võinud vastu sekvanlaste tahtmist minna.)

Nagu esitatud näiteist nähtub, tarvitatakse partitsipiaal-konstruktsioonides *partic. praes.* sel korral, kui kõrvalla ja alistava lause tegevused on samaaegsed (eesti keeles *des*-vorm, s. o. *da*-infinitiivi seesütlev); kui aga kõrvallause tegevus on sündinud enne alistava lause tegevust, siis tarvitatakse *partic. perf.* (eesti keeles mineviku partitsiip). *Partic. fut.* partitsipiaal-konstruktsioonides ei tarvitata.

Märkus. Keeleajalooliselt pole partitsipiaalkonstruksioonid tekkinud mitte kõrvallause teel, vaid *participium coniunctum* on õieti eriliigiline atribuut (vrd. *Troiam delētā Graeci reliquērunt*), kuna *ablativus absolutus* on oma päritolult *abl. instrumenti, tempōris* vms.; näit. võib lauset *Id flūmen Helvetii rātibus ac lintribus iunctis transibant* tõlkida kahte viisi: Sellest jõesst olid helveetslased üle minemas kokkuseatud parvede ja lootsikutega (*abl. instr.*) ~ olles kokku sidunud parved ja lootsikud (*abl. abs.*); samuti: *Vēre ineunte sērītō* (Külvatagu algaval kevadel ~ kevade algul ~ kevade alates.) — *abl. temp. või abs.*; *Rōmāni glādiis destrictis impētum fēcērunt* (Paljastanud mõõgad ~ paljastatud mõõkadega tungisid roomlased peale.) — *abl. abs. või instr.*

100. Gerundium ja gerundivum.

Gerundium on teonimi, mis deklioneerub II deklinatsiooni järgi, kuid ainult singulari *gen., dat., acc.* ja *abl.* (nominatiivi funktsioone täidab *infinit. praes. act.*), kusjuures *accusativus* esineb ainult sõltumuses prepositsioonist (harilikult *ad*). *Gerundium* tõlgitakse eesti keelde teonime (ka *da*-infinitiivi) abil. Kuna eesti keeles on teonime laiendiks adjektiiv või substantiiv omastavas käändes, on ladina keeles *gerundiumi* laiendiks *adverb* ja *gerundiumil* on üldiselt verbi rektisioon (s. t. *gerundium nõuab verbi käänat*).

Näit. *ad. beāte vivendum* (õnnelikuks elamiseks); *bēne rem gerendō* (asja hea ajamisega, asja hästi ajades); *ars rectē scribendi* (kunst õigesti kirjutada).

Gerundivum on verbaaladjektiiv, mis väljendab tarvidust passiivses mõttes. *Gerundivum* deklioneerub I ja II deklinatsiooni järgi nagu tavaline *-us, -a, -um* lõpuline adjektiiv. Näit. *amandus, a, um* (see, keda ~ mida tuleb armastada); *legendus, a, um* (see, mida tuleb lugeda, mida peab lugema).

Gerundivum esineb:

1. atribuudina, mis kongrukeerub oma põhisõnaga käändes, soos ja arvus.

Näit. *liber legendus* (raamat, mida tuleb lugeda; lugemisväärne raamat); *puella laudanda* (tütarlaps, keda tuleb kiita; kiiduväärt tütarlaps); *hōmo nōn fērendus* (väljakannatamatu inimene);

2. ühes verbiga *esse*, kujundades *coniugatio periphrastica passivi* (vt. § 48);

3. eesmärgi väljendamiseks verbide juures: *cūro*, 1 (hoolitsema, hoolt kandma); *do*, *dēdi*, *dātum*, 1 (andma); *mitto*, *mīsi*, *missum*, 3 (saatma); *relinquo*, *liqui*, *lictum*, 3 (jätma) jts.

Näit. *Caesar pontem in Arāre faciendum cūrat*. (Caesar hoolitseb silla ehitamise eest üle Arari jõe.) *Urbem dux militibus diripiendam dedit*. (Pealik andis linna sõdureile riisumiseks.) *Urbs a dūce militibus diripienda data est*. (Linn anti pealiku poolt sõdureile rüüstamiseks.);

4. gerundiumi asemel, kui gerundiumist sõltub objekt. Seejuures objekt siirdub gerundiumi käändesse ja temaga kongruuerub (käändes, soos ja arvus) gerundiumi asemele astunud *gerundivum*.

Näit. *ars scribendi epistulam* > *ars epistulae scribendae* (kunst kirjutada kirja, kirja kirjutamise kunst), *spēs liberandi patriam* > *spēs liberandae patriae* (lootus vabastada isamaa, isamaa vabastamise lootus), *in eligendō amicōs* > *in amicis eligendis* (sõprade valimisel ~ valikus). *Ad eas res conficiendas Orgetorix deligitur*. (Nende asjade ~ selle kordasaatmiseks valitakse Orgetorix.) *Multi principēs civitātis Rōmā nōn tam sui conservandi quam tuōrum consiliōrum rēprimendōrum causā profūgērunt*. (Paljud riigi tähtsad mehed põgenesid Roomast — mitte niivõrd endi päästmiseks, kui võrd sinu plaanide takistamiseks.) *Lēgibus cognoscendis stūdebāt*. (Ta püüdis seadusi tundma õppida.) *Galli sunt in consiliis capiendis mōbīlēs*. (Gallid on otsuste tegemises muutlikud.)

Gerundium asendub alati gerundiiviga, kui ta oleneb prepositsioonist või on daativis. Nii on asendus kohustav väljendeis, nagu *de gerendō rem* > *de rē gerendā* (asja ajamise üle), *in liberandō patriam* > *in liberandā patriā* (isamaa vabastamisel), *diem dicere oppugnandō castra* > *diem dicere castris oppugnandis* (määrama tähtpäeva laagri ründamiseks.)

Gerundium ei asendu gerundiiviga — ebaselguse vältimiseks —, kui objektiks on pronoomen või adjektiiv kesksoo. Näit. *stūdiūm aliquid cognoscendi* (püüd midagi teada saada), *cūpiditās plūra discendi* (himu rohkem õppida), *cōnsiliūm id faciendi* (otsus seda teha).

101. Supīnum.

1. *I supīnum* (um-lõpuline) väljendab eesmärgi, vastates küsimustele: misjaoks? milleks? ja esineb ainult pärast liikumist tähendavaid verbe, nagu: *eō, ii, itum, ire* (minema); *vēnio, vēni, ventum, 4* (tulema); *convēnio, vēni, ventum, 4* (kokku tulema); *mitto, misi, missum, 3* (saatma) jt. Tõlgitakse eesti keelde *ma-infinitiiviga*.

Näit. *Aedui lēgātōs ad Caesārem mittunt rōgātum auxilium.* (Äädulased saadavad Caesari juurde saadikuid abi paluma.) *Exclūsi eōs, quōs tu ad me salūtātum mănē misēras.* (Ma ei võtnud vastu neid, keda sa olid hommikul minu juurde saatnud tervitama.) *Bellō Helvetiōrum cōnfectō tōtius fērē Galliae lēgāti ad Caesarem gratūlātum convēnērunt.* (Sõda helveetslastega lõpetatud, tulid peaaegu kogu Gallia saadikud Caesari juurde õnnitlema.) *Lēgāti sunt missi pācem pētītum.* (Saadeti saadikud rahu paluma.)

2. *II supīnum* (ā-lõpuline) esineb üksikuis väljendeis kui *abl. limitatiōnis* (vt. § 85) ja tõlgitakse eesti keelde *da-infinitiiviga*.

Näit. *horribīle dictū* (hirmus öelda), *optimum factū* (kõige parem teha), *iucundum audītū* (meeldiv kuulda), *nēfās dictū* (patt öelda, lubamatu öelda), *fācīle intellectū* (kerge aru saada).

Märkus. Keeleajalooliselt on *I supīnum accus.* ja *II supīnum ablat. us-lõpulisest* verbaalsubstantiivist (IV dekl.).

102. Impērātīvus.

1. *Impērātīvus praesentis* väljendab käsku, mida tuleb täita praegu, otsekohe või alati.

Näit. *Egrēdēre ex urbe, Catilīna, libērā rem pūblicā mētū, in exsiliū prōfīciscēre!* (Lahku linnast, Catilīna, vabasta riik hirmust, asu teele maapakku!) *Orā et lābōrā!* (Palu ja tee tööd!)

Märkus. Keelu väljendamiseks, mis on pööratud 2. isiku poole, on tarvitusel kas *coniunct. prōhibītīvus* (vt. § 110, p. 6) või *nōlī, nōlīte*

ühes infinitiiviga ¹⁾. Näit. *Nē iēris* = *nōlī ire* (ära mine); *nē dixēritis* = *nōlite dicere* (ärge rääkige). *Nōlī mē tangere!* (Ära puuduta mind!)

2. *Impēratīvus futūri* väljendab käsku, mida tuleb täita tulevikus; teda tarvitatakse peamiselt seadustes, testamentides, lepingutes ja sundmäärustes.

Näit. *Hōmīnem mortuum — inquit lex — in urbe nē sēpē-litō nēve aritō.* (Surnut — ütleb seadus — ärgu maetagu ega põletatagu linnas.) *Crās pētītō, dabitur.* (Homme palu, siis antakse.)

Indikatiivi ajavormide tarvitamine.

103. Praesens.

Praesens vastab eesti keele olevikule, väljendades praegu, käesoleval ajal toimuvat, kestvat tegemist või seisundis olemist.

Näit. *Scrībō epistūlam longam.* (Kirjutan pikka kirja.)

Märkus. *Praesens historicum* kohta vt. § 105, märk.

104. Imperfectum.

Imperfectum väljendab minevikus kestvat, lõpetamata või korduvat tegemist või seisundis olemist. Teda tarvitatakse sageli kommete, maakohtade jne. kirjeldustes.

Näit. *Scrībēbam epistūlam longam, cum pāter intrāvit.* (Kirjutasin pikka kirja ~ olin pikka kirja kirjutamas, kui isa sisse astus.)

Märkus 1. Mõnikord *imperfectum* väljendab ainult tegemise kavatsust, katset, valmisolekut, algamist (*imperfectum dē conātū*).

Näit. *Id flūmen Helvetii rātibus transībant.* (Helveetslased katsusid sellest jõest parvedega üle minna.) *Quid est, Catilīna? Num dūbītas id impērante me faciēre, quod iam tuā sponte faciēbas?*

¹⁾ Viimane väljendusviis on tavalisem.

(Mis on, Catilina? Kas tõesti sa kõhkled teha minu käsul seda, maid juba vabatahtlikult olid valmis tegema?) *Quō nunc ī bās?* (Kuhu sa kavatsesid ~ tahtsid nüüd minna?)

Märkus 2. Elavas kõnes tarvitatakse mõnikord *imperf.* asemel *infin. praes. (infinitivus historicus)*.

Näit. *Intērim cotīdiē Caesar Aeduōs frūmentum flāgitāre.* (Vahepeal nõudis Caesar igapäev aädulastelt vilja.) *Diem ex die dūcere Aedui: frumentum conferri, comportāri, adesse dicere.* (Päevast päeva venitasid aädulased: nad ütlesid, et vilja kantavat kokku, veetavat kokku, ta olevat juba kohal.)

105. Perfectum.

Perfectum väljendab lõppenud tegemist või seisundis olemist (*perf. historicum*) või lõppenud tegevuse resultaati olevikus (*perf. praesens*).

Näit. *Scripti epistulam longam.* (Kirjutasin pika kirja.) *Vēni, vīdi, vīci.* (Tulin, nägin, võitsin.) *Nōvi.* (Ma olen teada saanud ~ tean.) *Abiit.* (Ta on ära läinud ~ on ära.)

Märkus. Elavas kõnes tarvitatakse — nagu eesti keeleski — *perf.* asemel *praes. (praesens historicum)*.

Näit. *Caesari cum id nuntiātum esset, in Galliam ulteriorem contendit et ad Genāvam pervēnit. Provinciae tōti quam maximum pōtest mīlitum nūmerum impērat; pontem, qui erat ad Genāvam, iūbet rescindi.* (Kui sellest Caesarile teatati, tõttab ta Tagagalliasse ja jõuab Genfi linna juurde. Tervel provintsil käsib ta saata võimalikult suurema arvu sõdureid; silla, mis oli Genfi juures, käsib ta purustada.)

106. Plusquamperfectum.

Plusquamperfectum vastab eesti keele enneminevikule, väljendades tegemist või seisundis olemist, mis on toimunud enne teist mineviku sündmust.

Näit. *Helvetii iam per angustias et fines Sequanorum suas copias traduxerant et in Aeduorum fines pervenerant eorumque agris populabantur.* (Helveetslased olid juba oma sõjaväed maakitsusest ja sekvanlaste maast läbi viinud ja olid jõudnud aädulaste maale ning rüüstasid nende põlde.) *Caesar ad eam partem pervēnit, quae nōndum flūmēn transierat.* (Caesar jõudis selle osa juurde, mis polnud veel jõest üle läinud.)

107. Futūrum I.

Futurum I väljendab tulevikus toimuvat tegemist või seisundis olemist.

Näit. *Scrībam epistulam longam.* (Kirjutan pika kirja.)
Quando redibis? (Millal sa tagasi tuled?)

108. Futūrum II ehk exactum.

Futūrum II ehk *exactum* väljendab tuleviku tegemist või seisundis olemist, mis toimub enne teise tuleviku tegemise algamist.

Näit. *Vix fēram sermōnes hōmīnum, sī id fēcēris; vix mōlem istius invīdiae, si in exsiliū iussū cōnsūlis iērīs, sūstinēbo.* (Vaevalt suudan ma välja kannatada inimeste jutte, kui sa seda teed; vaevalt panen vastu sellele vihakoormale, kui sa lähed maapakku konsuli käsul.) *Ut sementem fēcēris, ita mētes.* (Nagu külvad, nõnda lõikad.)

109. Täiendavaid märkusi.

Tuleb silmas pidada, et eesti preesens (olevik) ja ladina *praesens*, eesti imperfekt (lihtminevik) ja lad. *imperfectum*, eesti perfekt (täisminevik) ja lad. *perfectum* pole kaugeltki mitte samatähenduselised. Nii võib eesti olevikku tõlkida ladina keelde *praes.*, *fut. I* või *fut. II* abil (vt. näiteid §§ 103, 107 ja 108). Samuti võib eesti lihtminevikku tõlkida ladina keelde *imperf.* või *perf.* abil (vt. näiteid §§ 104 ja 105). Tõlkimisel tuleb silmas pidada eesti objekti tarvitamist, ja nimelt: eesti olevik + osasihitis = lad. *praesens* (*scrībō epistulam longam*); eesti olevik + täissihitis = lad. *futurum I* (*scrībā epistulam longam*); eesti lihtminevik + osasihitis = lad. *imperfectum* (*scribēbam epistulam longam*); eesti lihtminevik + täissihitis = lad. *perfectum* (*scripsi epistulam longam*).

110. Konjunktiivi tarvitamine pealauses.

1. *Coniunctivus* pōtentiālis väljendab tagasihoidlikku väidet, oletust, võimalust. Ole-

viku puhul tarvitatakse *coniunct. praes.* (või *perf.*), mineviku puhul — *coniunct. imperf.* Eituseks on *nōn*.

Näit. *Dīcās.* (Sa vahest ütled. ~ Võib-olla sa ütled.) *Quis hoc crēdat!* (Kes võiks seda uskuda!) *Quis nēget?* (Kes võiks eitada?) *Quis unquam arbitrarētur?* (Kes oleks kunagi võinud arvata?) *Hoc nōn cōnfirmāvērīm.* (Seda ma ei saaks väita ~ ei kinnitaks.)

2. **Coniunctīvus dūbītātīvus** esineb retoorilistes küsimustes kõhkluse väljendamiseks. Olevikku väljendab *coniunct. praes.*, minevikku — *coniunct. imperf.* Eituseks on *nōn*.

Näit. *Quid faciām?* (Mis teha? Mis ma peaksin tegema?) *Quid faciērem?* (Mis mul tuli teha? Mis ma pidin tegema?)

3. **Coniunctīvus irreālis** esineb konditsionaal-lausele järgnevas järelduslauses (vt. § 121, p. 3).

4. **Coniunctīvus optātīvus** väljendab soovi ja on harilikult ühendatud sõnaga *ūtīnam* (oh kui, oh et). Eituseks on *nē*.

Kui avaldatakse soovi, täideminemise võimalust arvestamata, siis esineb *coniunct. praes.*

Näit. *Utīnam vēniat!* (Oh kui ta tuleks! Tuleks ta!) *Utīnam nē vēniat!* (Oh kui ta ei tuleks! Peaks ta mitte tulema!)

Kui aga soov on teostamatu, siis tarvitatakse *coniunct. imperf.* (oleviku puhul) ja *coniunct. plusquamperf.* (mineviku puhul).

Näit. *Utīnam vēnīret!* (Oh kui ta tuleks! Kahjuks ta ei tule!) *Utīnam nē vēnisset!* (Poleks ta tulnud! Kahjuks ta tuli!) *O utīnam possem pōpūlōs rēpārāre paternīs artībūs!* (Oh võiksin ma uuesti luua rahvaid isa kunstidega!)

Märkus. Teostamatut soovi väljendava *coniunct. optativus'* e-ajavormide tarvitamine langeb ühte konditsionaallauseste *casus irrealis'* ega (vt. § 121, p. 3).

5. **Coniunctīvus hortātīvus** väljendab üleskutset või manitsust, mis on pööratud 1. või 3. isiku poole. Ajavormiks on *praesens coniunct.* Eitusena esineb *nē*. Eesti keelde tõlgitakse imperatiivi abil.

Näit. *Eāmus!* (Mingem!) *Nē eāmus!* (Ärgem mingem!) *Videant cōnsulēs, nē quid rēs pūblica detrimenti cāpiat.* (Valvaku konsulid, et riik ei saaks mingit kahju.) *Quāre sēcēdant imprōbi, sēcernant sē a bōnis, ūnum in lōcum cōgrēgentur!* (Seepärast lahkugu autud, eraldugu häist kodanikest, kogunegu ühte kohta!)

Märkus. Mõnikord esineb *coniunct. hortātivus* ka ains. 2. pöördes, millel on umbisikuline tähendus. Näit. *Quidquid āgis, prūdentē āgās et respice finem!* (Mis sa ka ei teeks, tee arukalt ja arvesta tulemust!)

6. **Coniunctivus prōhibītīvus** väljendab keeldu, mis on pööratud 2. isiku poole. Ta on ühendatud eitava sõnaga *nē* ja esineb *coniunct. perfecti* vormis.

Näit. *Nē dixēris!* (Ära ütle!) *Nē ierītis!* (Ärge minge!) *Nē fūgēris!* (Ära põgene!) *Nihil tīmuērītis!* (Ärge kartke midagi!)

Märkus. Keelu väljendamiseks tarvitatakse ka *nōlī, nōlite* ühes infinitiiviga: *nē dixēris = nōlī dicēre, nē ierītis = nōlite ire* (vt. § 102, märk.).

7. **Coniunctivus concessīvus** väljendab mõõndust. Oleviku puhul tarvitatakse *coniunct. praes.*, mineviku puhul — *coniunct. perf.* Eituseks on *nē*. *Coniunct. concessīvus* esineb mõnikord ühenduses sõnaga *licet* (olgu).

Näit. *Sit hoc vērum. ~ Licet hoc vērum sit.* (Olgugi see tõsi. ~ Olgu see pealegi tõsi.) *Nē fuērīt irātus.* (Oletame, et ta ei olnud vihane.)

Kõneviiside ja ajavormide tarvitamine kõrvalauseis.

111. **Consēcūtio tempōrum.**

Kui kõrvallauses esineb konjunktiiv, siis oleneb selle ajavormide tarvitamine alistava lause ajavormist, samuti ka alistava ja kõrvallause tegevuse ajalisest vahekorra: kas sünnib kõrvallause tegevus alistava lause tegevusega võrreldes ühel ajal, enne või pärast. Juhis, mis määrab kindlaks konjunktiivi ajavormide tarvitamise kõrvallauses, kannab nime — *cōnsēcūtio tempōrum*.

Cōnsecūtio tempōrum.

Kui alista- vas lauses esineb:	siis tarvitatakse kõrvallauses, kui selle tegevus sünnib alistava lause tegevusega		
	ühel ajal:	enne:	pärast:
olevik või tulevik ¹⁾ (<i>praesens, futu- rum I</i> või <i>futu- rum II</i>)	<i>praesens coniunct.</i>	<i>perfectum coniunct.</i>	<i>-ūrus sim</i> ²⁾
minevik (<i>im- perfectum, per- fectum</i> või <i>plus- quamperfectum</i>)	<i>imperfectum coniunct.</i>	<i>plusquam- perfectum coniunct.</i>	<i>-ūrus es- sem</i> ³⁾

Näiteks (kaudne küsimus, vt. § 125):

<i>Quaero</i> (küsin), <i>quaeram</i> , <i>quaesivēro</i> (küsin tulevikus), <i>quaere</i> (küsi)	}	<i>quid fācias</i> (mis sa teed). <i>quid fēcēris</i> (mis sa tegid). <i>quid factūrus sis</i> (mis sa teed tulevikus).
---	---	--

<i>Quaerēbam</i> (küsisin), <i>quaesivi</i> (olen küsinud), <i>quaesivēram</i> (olin küsinud),	}	<i>quid fācēres</i> (mis sa teed). <i>quid fēcisses</i> (mis sa tegid). <i>quid factūrus esses</i> (mis sa teed tulevikus).
--	---	--

Märkus 1. *Consecutio temporum* on maksev ka kõrvallause kohta, mis alistub teisele kõrvallausele (seepärast ongi reegel sõnastatud: „Kui alistavas lauses esineb...“)

Märkus 2. *Consecutio temporum* seisukohalt on *praesens historicum* (vt. § 105, märk.) käsitatav niihästi oleviku kui mineviku ajavormina. Näit. *Helvetii legātōs ad Caesārem mittunt, qui dicant ~ dicērent...* (Helveetslased saadavad Caesari juurde saadikuid, kes ütlesid...) Vrd. ka § 112, märk. 1 ja § 113, märk.

¹⁾ ka *imperativus*, millel on ju oleviku ja tuleviku vormid.

²⁾ *praesens coniunctivi coniugationis periphrasticae activi* (vt. § 48).

³⁾ *imperfectum coniunctivi coniugationis periphrasticae activi* (vt. § 48).

Märkus 3. Pealauses esinev *perf. coniunct. potentialis* või *pröhibiti*. (vt. § 110, p. 1 ja 6) on *consecutio temporum* seisukohalt käsitatav oleviku ajavormina. Näit. *Quis dübitävërit, quïn in virtüte maximae divitiae sint?* (Kes võiks kahelda, et vooruses peitub suurim rikkus?)

Märkus 4. *Consecutio temporum* pole maksev tagajärjelauses, mille alistavas lauses on mineviku ajavorm (vt. § 114).

Märkus 5. Ladina keeles puuduv *coniunctivus futuri* asendatakse, nagu *consecutio temporum* tabelist nähtub, *coniugatio periphrastica activi* vormidega (*-urus sim, -urus essem*). Nii sünnib kaudses küsimuses (vt. § 125) ja pärast *non dübito, quïn; non est dübium, quïn* (vt. § 112, p. 4). Kui aga alistav lause on juba ise tuleviku ajavormis, tuleviku tähendusega või tulevikku viitav, nii et kõrvallause tegevuse kuuluvus tulevikku on iseenesestki ilmne, siis tarvitatakse *coniunct. fut. I* asemel *coniunct. praes.* või *imperf.* ja *coniunct. fut. II* asemel *coniunct. perf.* või *plusquamperf.* (olenevalt alistava lause ajavormist). Nii sünnib näit. otstarbe-lauseis (vt. § 113), pärast *verba timendi* (vt. § 112, p. 2) ja mujal. Näit. *Pollicentur Galli se omnia factürõs, quae Caesar impëret* ehk *impërävërit*¹⁾. (Gallid lubavad teha kõik, mis Caesar käsib.) *Polliciti sunt Galli se omnia factürõs, quae Caesar impëraret* ehk *impërävisset*¹⁾. (Gallid lubasid teha kõik, mis Caesar käsib.)

112. Objektlaused.

Objektlause konstruktsioon oleneb sellest, missugune verb on objektlause põhisoõnaks (s. o. missugune verb on alistava lause predikaadiks).

1. Kui alistavas lauses on **verbum cürandi** (hoolitsemist väljendav verb) või **postülandi** (nõudmist, palumist, manitsust, õhutust väljendav), siis tarvitatakse kõrvallause sidesõnu *üt obiectivum* (et), *nē obiectivum* (et ei, et mitte) või *nēvë* (ja et ei). Neis kõrvallauseis esineb *coniunct. praesentis*, kui alistavas lauses on oleviku või tuleviku ajavorm (s. o. *praesens, futurum I* või *futurum II*), ja *coniunct. imperfecti*, kui alistavas lauses on mineviku ajavorm (s. o. *imperfectum, perfectum* või *plusquamperfectum*).

¹⁾ Konjunktiiiv on tingitud kaudsest kõnest (vt. § 126). Otseses kõnes oleks: *Fäciemus omnia, quae impëräbis* ehk *impërävëris*. (Me teeme kõik, mis käsib.)

Näit. *Videant cōsülēs, nē quid rēs pūblica detrimenti cāpiat.* (Valvaku konsulid, et riik ei saaks mingit kahju.) *Cūrā, ut vāleas.* (Hoolitse selle eest, et sa oleksid terve.) *Orgetōrix civitāti persuāsīt, ut de finibus suis cum omnibus cōpiis exirent.* (Orgetorix veenis kodanikke, et nad läheksid kogu varandusega oma maalt välja.) *Rōgasti, ut dōmi meae te āsservārem.* (Sa palusid, et ma sind oma majas varjul hoiaksin.) *Orandum est, ut sit mens sāna in corpore sānō.* (Tuleb paluda, et oleks terves kehas terve vaim.)

Märkus 1. Kui alistavas lauses on *praesens histōricum* (vt. § 105, märk.), võib kõrvallauses esineda *coniunct. praes.* asemel ka *coniunct. imperf.* (vrd. § 111, märk. 2). Näit. *Dumnorīgi Aeduo, ut idēm cōnārētur, persuādet.* (Ta veenab äädulast Dumnorix'it, et see katsuks teha sedasama.)

Märkus 2. Mõnikord puudub objektlauses sidesõna *ut*. Näit. *Caesar rōgat, finem ōrandi fāciat.* (Caesar palub, et ta lõpetaks palumise.)

Märkus 3. Mõnede verbide järel võib tarvitada nii *ut object.* kui ka *acc. cum infinitivo*, olenevalt sellest, kas verbil on *verbum curandi et postulandi* või *verbum dicendi et sentiendi* (vt. § 97) tähendus. Eestikeelses tõlkes esineb *acc. c. inf.* korral kindel kõneviis, *ut object.* korral tingiv kõneviis. Näit. *Persuādeo tibi, ut hoc fācias.* (Veenan sind, et sa seda teeksid.) *Persuādeo tibi hoc ita esse.* (Ma veenan sind, et see nõnda on.)

2. Kui alistavas lauses on *verbum timendi* (kartmist väljendav verb): *timeo, ui, —, 2; metuo, ui, —, 3; vereor, veritus sum, 2 jt.* — siis tarvitatakse objektlauses sidesõna *nē* (et) ja *nē nōn ~ ut* (et mitte, et ei). Neis lauseis esineb *coniunct. praes.* või *imperf.* (nagu *verba curandi et postulandi* järel).

Näit. *Timeo, nē vēniat.* (Kardan, et ta tuleb.)

Timēbam, nē vēnīret. (Kartsin, et ta tuleb.)

Timeo, nē nōn (ut) vēniat. (Kardan, et ta ei tule.)

Timēbam, nē nōn (ut) vēnīret. (Kartsin, et ta ei tule.)

Caesar vērebātur, nē eius supplicīō Divitiaci ānimum offendēret. (Caesar kartis tema karistamisega haavata Divitiacus't.) *Labiēnus veritus est, nē hostium impētum sustinēre nōn posset.* (Labiēnus kartis, et ta ei suuda vastu panna vaenlaste rünnakule.) *Pericūlum est, nē id fācere nōn possit.* (On hädaoht, et ta seda teha ei saa.)

Märkus 4. Tuleb eriti tähele panna, et v. *timendi*’st sõltuvas kõrvallauses tõlgitakse *ne* eesti keelde et abil, *ut* aga et ei abil. See näilik vastuoksus on tingitud sellest, et uutes keeltes käsitatakse kõnealuseid lauseid objektlauseina, ladina keeles aga soovlauseina: kui soovitakse, et tegevus ei sünniks, tarvitatakse *ne* (eesti k.: kardan, et...); soovitakse aga, et tegevus sünniks, tarvitatakse *ne non* või *ut* (eesti k.: kardan, et ei...).

3. Kui alistavas lauses on **verbum impediendi** (takistamist, vastutöötamist väljendav verb): *impedio*, 4 (takistama); *dēterreo*, *terrui*, *terrūm*, 2 (ära hirmutama, eemale hoidma); *obsisto*, *stīti*, *stītum*, 3 (vastu seisma, vastu töötama) jt. — siis tarvitatakse kõrvallauses sidesõnu *quōminus* või *nē* (et mitte, et ei). Neis lauseis esineb *coniunct. praes.* või *imperf.* (nagu v. *curandi et postulandi* järel).

Näit. *Impedio*, *nē vēniās*. (Ma takistan, et sa ei tuleks. ~ Takistan sind tulemast.) *Vis imbrium impediōit, quōminus agricolae frūges collīgērent*. (Alatised vihmad takistasid põllumeestel vilja koristamist.)

Märkus 5. Kui *verbum impediendi* on eitavas kõnes, tarvitatakse kõrvallauses sidesõna *quīn* (et ei, et mitte). Näit. *Germāni retinēri nōn pōtērant, quīn in hostēs tēla conicērent*. (Germaanlased ei võinud hoiduda vaenlastele nooli heitmast.)

Märkus 6. Verbi *prohibeo*, *ui*, *itum*, 2 (takistama) järel tarvitatakse harilikult *acc. c. inf.* Näit. *Britanni Rōmānōs nāvibus egrēdi prohibēbant*. (Britanlased katsusid takistada roomlasi laevadest välja tulemast.)

4. Kui alistavas lauses on eitav kahtlust väljendav verb: *nōn dūbīto* (ma ei kahtle), *nōn est dūbium* (ei ole kahtlust) jt. — siis algab kõrvallause sidesõnaga *quīn*. Sääraseis kõrvallauseis tarvitatakse konjunktiiv (consecutio temporum järgi).

Näit. *Nōn est dūbium, quīn tōtius Galliae plūrimum Helvetii possint*. (Pole kahtlust, et terves Gallias kõige vägevamad on helveetslased.) *Neque abest suspicio, quīn ipse sibi mortem conscivērit*. (Ja ei puudu kahtlus, et ta ise oma elu võttis.) *Quis dūbitet¹⁾, quīn in virtūte divītiaē sint?* (Kes võiks kahelda, et rikkus seisneb vooruses?)

¹⁾ Lause on sisult eitav.

Märkus 7. Kui verb *dūbito* on jaatavas vormis, siis järgneb kaudne küsimus (vt. § 125).

5. Kui alistavas lauses on *verbum dicendi, sentiendi, affectuum* või *voluntatis*, siis tarvitatakse sidesõnaga *et* algava kõrvallause väljendamiseks konstruktsiooni *accusativus cum infinitivo* (vt. § 97) või *nominativus cum infinitivo* (vt. § 98).

6. Kui objektlause on küsivat laadi (kaudne küsimus), siis tarvitatakse temas alati konjunktiiv (vt. § 125).

113. Otstarbelaused (finaallaused).

Otstarbe- ehk finaallaused algavad sidesõnadega *ut finale* (et, selleks et), *nē finale* (selleks et mitte, et ei) ja *nēvõ* (ja et ei). Neis lauseis tarvitatakse (nagu *ut* ja *ne obiect.* puhul, vt. § 112) *coniunct. praesentis*, kui alistavas lauses on oleviku või tuleviku ajavorm (s. o. *praesens, futurum I* või *futurum II*), ja *coniunct. imperfecti*, kui alistavas lauses on mineviku ajavorm (s. o. *imperfectum, perfectum* või *plusquamperfectum*.)

Näit. *Edimus, ut vivāmus, nōn vivimus, ut edāmus.* (Me sööme, et elada, aga ei ela selleks, et süüa.) *Per eos, nē causam dicēret, sē erīpuit.* (Nende abil pääses ta lahti, et mitte kohtu ees vastust anda.)

Märkus. Kui alistavas lauses on *praesens historicum* (vt. § 105, märk.), võib finaallauses esineda *coniunct. praes.* asemel ka *coniunct. imperf.* (vrd. § 111, märk. 2.) Näit. *Helvetii frumentum omne combūrunt, ut dōmum reditiōnis spē sublātā paratiōres ad omnia pericūla subeunda essent.* (Helveetslased põletavad ära kõik vilja, et koju tagasitulemise lootuse kaotanud, olla enam valmis vastu minema kõigile hädaohtudele.)

114. Tagajärelaused (konsekutiivlaused).

Tagajärje- ehk konsekutiivlaused algavad sidesõnadega *ut cōnsēcūtivum* (et, nii et, nõnda et), *ut nōn* (et mitte, nii et ei), *quīn* (nii et ei, ilma et ei). Neis lauseis esineb alati konjunktiiv, kuid selle ajavormide tarvitamine on

kokkukõlas *consecutio temporum* reegliga ainult siis, kui alistavas lauses on oleviku või tuleviku ajavorm (s. o. *praesens*, *futurum I* või *futurum II*); kui aga alistavas lauses on mineviku ajavorm (s. o. *imperfectum*, *perfectum* või *plusquamperfectum*), siis tarvitatakse kõrvallauses *coniunct. praesentis*, kui tagajärg avaldub olevikus, ja *coniunct. imperfecti*, kui tagajärg avaldus minevikus.

Näit. *Sicillam Verres ita vexavit, ut ea restitui in antiquum statum non possit.* (Verres laastas nõnda Sitsiiliat, et teda ei saa tagasi viia endisesse seisukorda.) *Atticus ita vixit, ut Atheniēnsibus esset carissimus.* (Atticus elas nõnda, et ta oli ateenlastele väga armas.) *Non is es, Catilina, ut te aut, metus a periculo aut ratio a furore revocaverit.* (Sina, Catilina, ei ole niisugune, et sind oleks hoidnud tagasi kas kartus hädaohust või mõistus hullustusest.) *Nunquam accedo, quin abs te abeam doctior.* (Ialgi ma ei tule sinu juurde, ilma et ma sinu juurest ei lahkuku targemana.) *Nullus liber est tam malus, ut non aliquā parte prosit.* (Ükski raamat pole nii halb, et ta ei tooks mingil viisil kasu.)

115. Võrdluslaused (komparatiivlaused).

Võrdlus- ehk komparatiivlaused algavad sidesõnadega *ut comparativum* (nagu), *quam* (kui); asesõnadega *qualis* (missugune), *quantus* (kui suur), *qui* (missugune); määrsõnadega *quōt* (kui palju), *quōtiēns* (kui mitu korda) jt. Kõneviisiks on *indicativus*.

Näit. *Gallia sub septentriōnibus, ut ante dictum est, posita est.* (Nagu varem öeldud, asub Gallia põhja pool.) *Quōt hominēs, tōt sententiae.* (Kui palju inimesi, nii palju arvamus.) *Hominēs quo plūrā habent, eō cūpiunt ampliōra.* (Mida rohkem inimestel on, seda enam nad ihaldavad.) *Ut sementem feceris, itā mētes.* (Nagu külvad, nõnda lõikad.) *Qualis dōminus, tālis servus.* (Milline isand, selline ori.)

Märkus 1. Sidesõnadega *quāsi* ja *tamquam* (just nagu, just kui) algavais tingimus-võrdluslauseis tarvitatakse konunktiivi (nagu eesti keeles). Näit. *Civēs, quāsi vicissent, inter se grātulābantur.* (Kodanikud õnnitlesid vastastikku, just nagu oleksid nad võitnud.)

Märkus 2. *Ut quisque* (+ superlat.) — *itā* (+ superlat.) tõlgitakse eesti keelde: *mida* (+ komparat.) keegi — *seda* (+ komparat.). Näit. *Eōrum ut quisque est gēnēre amplissimus, itā plūrimōs circum sē clientēs hābet.* (Mida suursugusem keegi neist on, seda rohkem kliente on ta ümber.)

116. Ajalauseid (temporaallauseid).

Aja- ehk temporaallauseid algavad sidesõnadega *cum* (kui); *dūm, quōd* (kuni, seni kui); *antēquam, priusquam* (enne kui); *postquam* (pärast seda kui); *ūt, ūbi, ūt primum, ūbi primum, cum primum, simūlac, simūlatque* (niipea kui).

117. Cum ajalauseite algul.

1. **Cum historicum** (kui) esineb möödunud, ajalooliste sündmuste käsitlel. Kui kõrvallause tegevus sünnib alistava lause tegevusega ühel ajal (kui = sel ajal kui), siis tarvitatakse *coniunct. imperfecti*; on aga kõrvallause tegevus sündinud enne alistava lause tegevust (kui = pärast seda kui), siis tarvitatakse *coniunct. plusquamperfecti*.

Näit. *Haec cum plūribus verbis a Caesāre pētēret, Caesar eius dextram prendit.* (Kui ta seda paljude sõnadega Caesarilt palus, võttis Caesar tema paremast käest kinni.) *Caesāri cum id nuntiātum esset, matūrat ab Urbe prōficisci.* (Kui sellest Caesarile oli teatatud, ruttas ta Rooma juurest teele.) Vt. ka näiteid § 99.

Märkus 1. *Cum historicum*'i lauseis allub konjunktiiv ajavormide tarvitamine *consecutio temporum* reeglile. Ainult kahe ajavormi (*coniunct. imperf.* ja *plusquamperf.*) tarvitamine neis lauseis on tingitud sellest, et alistavas lauses esineb alati mineviku ajavorm — jutustatakse ju ajaloolisest sündmusest.

2. **Cum temporāle** (kui, sel ajal kui) tarvitatakse aja täpseks määramiseks ja ühendatakse indikaatiiviga. Alistavas lauses võib esineda nii oleviku, tuleviku kui mineviku ajavorm (*cum historicum*'i korral ainult mineviku ajavorm!)

Näit. *Tum dēniquē interficiēre, cum iam nēmo tam imprōbus, tam perditus, tam tui simīlis invēniri pōtērit, qui id nōn iūre*

factum esse fāteātur. (Siis viimaks sind surmatakse, kui enam ei või leiduda kedagi nii autut, nii langenut, nii sinu sarnast, kes tõendaks, et see on tehtud ülekohtuselt.) *Cum* (= *eo tempore, cum*) *Caesar in Galliam vēnit*, *altērius factiōnis principiēs ērant Aedui, altērius Sequāni*. (Kui Caesar tuli Galliasse, olid ühe partei juhid äädulased, teise — sekvanlased.)

Märkus 2. Kui alistavas lauses on mineviku ajavorm, võib ajalauses esineda nii *cum historicum* kui ka *cum temporale*; sagedam on siiski *cum historicum*. Viimane väljendab ka seesmist, sisulist sidet peaja kõrvallause tegevuse vahel, kuna *cum temporale* puhul on side ainult väline, puht-ajaline (vt. viimast näidet: *Cum Caesar in Galliam vēnit* ..). Ühendite *eo tempore cum* (sel ajal, kui), *eo die cum* (sel päeval, kui), *tum cum* (siis, kui) jts. puhul on alati tarvitusel *cum temporale*.

3. **Cum itērātīvum** (iga kord kui) väljendab tegevuse kordumist ja ühendatakse indikatiiviga. Olevikus korduva tegevuse väljendamiseks esineb pealauses *praesens*, kõrvallauses *perfectum*; minevikus kordunud tegevust väljendavad pealauses *imperfectum*, kõrvallauses *plusquamperfectum*; tuleviku puhul tarvitatakse pealauses *futurum I*, kõrvallauses *futurum II*.

Näit. *Cum tē vīdi, gaudeo*. (Iga kord kui ma sind näen, ma rõõmustun.) *Cum tē vīdēram, gaudēbam*. (Iga kord kui ma sind nägin, ma rõõmustusin.) *Cum tē vīdēro, gaudēbo*. (Igakord kui ma sind tulevikus näen, ma rõõmustun.) *Cum cēcīdit, surgit*. (Igakord kui ta kukub, ta tõuseb üles.) *Cum cēcīdērat, surgēbat*. (Iga kord kui ta kukkus, ta tõusis üles.) *Cum epistūlam ā tē accēpi, dēlector*. (Iga kord kui ma sult kirja saan, ma rõõmutsen).

Märkus 3. Samasugune ajavormide tarvitamise kord valitseb ka teistes korduvat tegevust väljendavais lauseis. Näit. *Si qui aut privātus aut pōpūlus druidum dēcrētō nōn stētīt, sacrificiis interdīcunt*. (Kui kas keegi eraisik või rahvas ei alistu druiidide otsusele, keelavad tal ohverdamise.)

4. **Cum inversum** (kui, kui äkki, kui korraga) väljendab ootamatut, äkilist pööret sündmustikus ja ühendatakse *indic. perf.* (või *praes. histor.*). Kõrvallause asetseb ikka pealause järel.

Näit. *Vix agmen nōvissimū extra mūnitiōnes processerat, cum Galli committēre proelium nōn dūbītant ~ non dūbītā-*

vērunt. (Vaevast oli järelevägi astunud üle kindlustuste piirkonna, kui gallid ei kahtle ~ ei kahelnud alustada lahingut.)

5. *Cum explicativum* ehk *coincīdens* (sellega et) väljendab pea- ja kõrvallause tegevuse sisulist ühtesattumist, ühtsust, identsust. Pea- ja kõrvallausel on ühine subjekt ja neis tarvitatakse ühesugust indikatiivi ajavormi.

Näit. *De tē autem, Catilina, cum quiēscunt, prōbant; cum pātiuntur, decernunt; cum tācent, clāmant*. (Aga sinu suhtes, Catilina, sellega et nad on rahulikud, nad kiidavad heaks; sellega et nad lubavad mul kõnelda, nad otsustavad; sellega et nad vaikivad, nad kisendavad.)

Märkus 4. *Cum causāle* kohta vt. § 120, *cum concessivum* kohta vt. § 123.

118. *Dūm, dōnec, quoad, antēquām, priusquām*.

Dūm, dōnec, quoad (kuni, seni kui) ja *antēquām, priusquām* (enne kui) ühendatakse hnrilikult indikatiiviga.

Näit. *Hōmīnēs, dum dōcent, discunt*. (Seni kui inimesed õpetavad, nad õpivad.) *Exspectāvi, dum ille vēnit*. (Ma ootasin, kuni ta tuli.) *Germāni nōn prius fūgēre destītērunt, quam ad flūmēn Rhenum pervēnērunt*. (Germaanlased ei lakanud enne põgenemast, kui jõudsid Reini jõeni.) *Dum spīro, spēro*. (Seni kui hingagan, loodan.) *Dōnec ēris fēlix, multōs nūmērābis āmicōs*. (Seni kui oled õnnelik, loed palju sõpru.)

Kui aga sidesõnaga *dum, dōnec, quoad, antēquam* või *priusquam* algav lause ei väljenda ainult aega, vaid ka eesmärki (*dum, quoad* = et selle aja jooksul, et vahepeal; *antēquam, priusquam* = et mitte, et ei), siis esineb selles lauses *coniunctivus praes*. või *imperf.*, nagu *ut fināle* puhul (vt. § 113); ka eesti keeles tarvitatakse sääraseis lauseis tingivat kõneviisi (mõnikord ka *da*-infinitiivi).

Näit. *Caesar, ut spātium intērcēdēre posset, dūm milītes, quōs impēravērat, convēnīrent, legātis respondit diem sē ad*

dēlibērandum sūmptūrum. (Et aega vōita, kuni sõdurid, keda ta oli käskinud saata, kokku tuleksid, vastas Caesar saadikuile, et ta võtab endale tähtaja järelemõtlemiseks.) *Horatius Cocles impētum hostium sōlus sustinuit, quoad cetēri pontem interrumpērent.* (H. C. pidas üksi vastu vaenlaste pealetungile, kuni teised purustaksid silla.) *Caesar, priusquam se hostēs ex terrōre recipērent, ad oppidum contendit.* (Caesar ruttas linna juurde, enne kui vaenlased jõuaksid toibuda hirmust.) *Itāque prius, quam quicquam conārētur, Caesar Divitiacum ad se vocāri iūbet.* (Seepärast, enne kui midagi ette võtta, käsib Caesar Divitiacus'e enese juurde kutsuma.) *Priusquam incipiās, cōnsulītō!* (Enne kui alata, küsi nõu!)

119. *Postquam, ūbi, ūt tempōrāle, cum primum, sīmūl-atque.*

Sidesõnadega *postquam* (pärast seda kui) ja *ūt* (*tempōrāle*), *ūbi*, *ūt primum*, *ūbi primum*, *cum primum*, *sīmūlac*, *sīmūl-atque* (niipea kui) algavais lauseis tarvitatakse harilikult *perf. indicativi*.

Näit. *Ubi de eius adventū Helvetii certiōrēs facti sunt, lēgātōs ad eum mittunt.* (Niipea kui helveetslased said teada tema tulekust, saadavad nad tema juurde saadikuid.) *Eō postquam Caesar pervēnit, obsidēs, arma, servōs pōpōscit.* (Pärast seda kui Caesar sinna jõudis, nõudis ta pantvange, relvi ja orje.) *Omnēs cōnsulāres, sīmūl atque assēdisti, partem istam subselliōrum inānem rēliquērunt.* (Niipea kui sa istusid, jätsid kõik endised konsulid selle pinkide osa tühjaks.) *Cum primum pōtlui, dōmum contendi.* (Niipea kui ma võisin, ruttasin koju.)

Märkus. Sidesõnad *ūbi*, *ūt*, *sīmūlac* tähenduses „iga kord kui“ ühendatakse indikatiivi ajavormidega nagu *cum iterativum* (vt. § 117, p. 3).

120. Põhjuslaused (kausaallaused).

Põhjus- ehk kausaallausete algul seisvad sidesõnad *cum* (*causāle*), *quōd* (*causāle*), *proptērēa quod* ja *quōniām* tõlgitakse eesti keelde: „et“, „sest et“, „sellepärast et“. Side-

sõnaga *cum causale* algavais lauseis tarvitatakse alati konjunktiivivi. *Quod causale* ja teiste sidesõnadega algavais lauseis tarvitatakse harilikult indikatiivi; ainult sel juhul, kui põhjust esitatakse mitte autori, vaid mõne teise isiku (harilikult alistava lause subjekti) arvamuseks, tarvitatakse ka neis lauseis konjunktiivivi (*coniunctivus obliquus*, vt. § 127).

Näit. *Aedui, cum se suäque ab iis dēfendere nōn possent, lēgātōs ad Caesārem mittunt rōgātum auxilium.* (Et äädulased ei võinud ennast ega oma varandust nende eest kaitsta, saadavad nad saadikud Caesarile juurde abi paluma.) *Dumnōrix Helvetiis ērat āmicus, quod ex eā civitāte Orgetorigis filiam in matrimōnium dūxerat.* (Dumnorix oli helveetslaste vastu sõbralik, sest et ta oli sellest riigist nainud Orgetorix'i tütre.) *Galli Caesāri grātiās ēgērunt, quod eōs magnō periculō libērāvērat.* (Gallid tänasid Caesarit, sest et ta oli neid vabastanud suurest hädaohust.) *Galli Caesāri grātiās ēgērunt, quod sē magno periculō libērāvisset.* (Gallid tänasid Caesarit, sest et ta olevat neid vabastanud suurest hädaohust.) *Caesar grāvīter Aeduōs accūsāt, quod ab iis nōn sublevētur.* (Caesar süüdistab raskesti äädulasi, et teda nende poolt ei aidatavat.) *Gallōrum omnium fortissimī sunt Belgae, proptērea quod ā provinciā longissimē absunt.* (Kõigist gallidest vahvaimad on belglased, sest et nad asuvad kõige kaugemal provintsis.) *Perfacile factū esse illis prōbat conātā perficēre, proptērea quod ipse suae civitātis impērium obtentūrus esset.* (Ta tõendab neile, et olevat väga kerge ettevõtet teostada, sellepärast et ta ise kavatsesvat oma riigi valitsust enda kätte võtta.)

Märkus 1. Kõneviisi tarvitamine kausaallauseis (peale *cum causale*) sarnaneb eesti keelega, ja nimelt vastab ladina indikatiivile ka eesti keeles kindel kõneviis, ladina konjunktiivile aga kaudne kõneviis (vt. eelmisi näiteid).

Märkus 2. *Quod causale*'st tuleb lahus hoida *quod explicatīvum* („et“, „see et“, „see asjaolu et“), mida tarvitatakse mingit pealause liiget selgitavais kõrvallauseis. *Quod explicatīvum* ühendatakse alati indikatiiviga. Näit. *Illā nīmīs antiquā prae-tēreo, quod C. Servilius Ahāla Sp. Maelium mǎnū suā occīdit.* (Ma vaikin noist liiga vanadest sündmustest, et C. Servilius Ahala surmas oma käega Spurius Maelius'e). *Hōmīnēs hōc plūrimum a bestiīs diffērunt, quod rātiōnem hābent.* (Inimesed erinevad loomadest kõige enam selle poolest, et neil on mõistus.)

121. Tingimuslaused (konditsionaallaused).

Tingimus- ehk konditsionaallaused algavad sidesõnadega: *sī* (kui), *nī si* (kui ei, kui mitte), *sī n* (kui aga). Lausepõimis asetseb konditsionaallause harilikult esikohal (*protāsis*), pealause — järeldust sisaldav — aga teisel kohal (*apodōsis*). Tingimuslaused on kolme liiki:

1. **Cāsus indēfīnītus** ehk *realis* (umbmäärane juhtum). Tegevust esitatakse lihtsalt järeldusena antud tingimusest, kusjuures kõneleja ei avalda mingit arvamust selle kohta, kas tegevus tõeliselt toimub või võiks toimuda. Säärases konditsionaallauses tarvitatakse indikaatiivi (nagu eesti keeleski).

Näit. *Sī hoc dīcis, erras.* (Kui sa seda ütled, siis eksid.)
Sī hoc dixisti, erravisti. (Kui sa seda ütlesid, siis eksisid.)
Sī hoc dicēs, errābis. (Kui sa seda tulevikus ütled, siis eksid.)
Sī vīs pācem, pārā bellum. (Kui tahad rahu, valmistu sõja vastu.)

2. **Cāsus pōtentiālis** (võimalik, kujuteldav juhtum). Tegevust esitatakse võimalikuna, tõenäolisena, kujuteldavana. Nii kõrval- kui ka pealauses tarvitatakse *coniunct. praesentis*, harvemini ka *coniunct. perfecti* (eesti keelde tõlgitakse tingiva kõneviisi abil).

Näit. *Sī hoc dicās, errēs.* (Kui sa seda ütleksid, siis eksiksid. S. t.: sa võiksid seda öelda ja ka eksida.)

3. **Cāsus irreālis** (võimatu, mittetõeline juhtum). Tegevust esitatakse võimatuna, tõele mittevastavana. Nii kõrval- kui ka pealauses tarvitatakse *coniunct. imperfecti*, kui kõneldakse oleviku sündmusest, ja *coniunct. plusquamperfecti*, kui kõneldakse mineviku sündmusest (eesti keelde tõlgitakse tingiva kõneviisiga).

Näit. *Sī hoc dicēres, errāres.* (Kui sa seda ütleksid, siis sa eksiksid. S. t.: tõeliselt sa seda ei ütle ega eksi ka mitte.) *Sī hoc dixisses, errāvisses.* (Kui sa oleksid seda ütelnud, siis sa oleksid eksinud. S. t.: tõeliselt aga sa seda ei ütelnud ega eksinud.) *Sī alās hābērem, vōlārem.* (Kui mul oleksid tiivad, siis ma lendaksin.) *Sī tē parentēs tīmērent atque ōdissent tui, ab eōrum ōcūlis aliqūō concēdēres.*

(Kui su vanemad kardaksid ja vihkaksid sind, sa läheksid kuhugi ära nende silmist.) *At sī hoc idem P. Sēstiō, sī P. Marcellō dixissem, iam mihi senātus vim et mănūs intulisset.* (Aga kui ma oleksin sedasama ütelnud Publius Sestius'ele või Marcus Marcellus'ele, siis senat oleks tarvitanud minu vastu vägivalda.)

122. Tingimus-soovlaused.

Tingimus-soovlause algab sidesõnadega *dum, mōdo, dum mōdo* (kui aga, kui aga ainult). Sääraseis lauseis tarvatakse konjunktiiivi.

Näit. *Odērint, dum mētuant.* (Vihaku nad, kui nad ainult kardaksid.) *Magnō me mētū libērābis, dum mōdo inter mē atque tē mūrus intersit.* (Sa vabastad mind suurest hirmust, kui ainult minu ja sinu vahel oleks müür.)

Märkus. Tingimus-võrdluslausetega kohta vt. § 115, märkus.

123. Mõondlaused (kontsessiivlaused).

Mõond- ehk kontsessiivlaused algavad järgmiste sidesõnadega: a) indikatiiviga ühendatavad: *quamquam, etsi, tāmetsi* (ehk küll, kuigi, ehkki); b) konjunktiiiviga ühendatavad (*consecutio temporum* järgi): *cum concessivum, ūt concessivum, quamvis* (olguigi et, kuigi, ehk küll); c) indikatiivi ja konjunktiiiviga ühendatav (nagu sī, vt. § 121) *etiamsi* (kuigi, isegi kui). Pealauses vastab neile sidesõnule harilikult *tāmēn* (siiski).

Näit. *Supēriōra illā, quamquam fērenda nōn fuērunt, tāmēn, ut pōtui, tūli.* (Neid ülalmainitud seiku, kuigi neid ei tulnud kannatada, ma siiski kannatasin, nagu võisin.) *Ūt dēsīnt vīrēs, tāmēn ēst laudānda vōlūntās.* (Ehk küll puuduvad jõud, siiski tuleb kiita tahet.) *Sed nec coniūgis artēs nec gēnūs ambōrum sīc plācuēre illi, quamvis eā cunīā plācērent, ut sua prōgēniēs.* (Kuid ei abikaasa kunstivõimed ega mõlemate pärit-

olu — ehk küll ka kõik see meeldis — ei meeldinud talle nõnda, nagu ta järeltulijad.) *Quamvis sint sub aqua, sub aqua maledicere temptant.* (Kuigi nad on vee all, ka vee all nad püüavad sõimata.) *Etsi ~ tã metsi mē offendisti, tibi ignosco.* (Kuigi sa mind solvasid, andestan sulle.)

Märkus. Mõnikord seisab *quamquam* pealause algul, piirates või parandades eelnevat väidet (*quamquam correctivum*: kuid, muide). Näit. *Quamquam quid loquor?* (Kuid milleks ma räägin?)

124. Atribuutlauseid.

Atribuutlauseid algavad enamasti siduvate asesõnadega (*qui, quae, quod*), mõnikord ka määrsõnadega, nagu *ubi* (kus), *quō* (kuhu) jt. Atribuutlauseste kõneviisiks on harilikult indikatiiv.

Näit. *Caesar pontem, qui erat ad Genavam, iubet rescindi.* (Caesar käsib ära lõhkuda silla, mis oli Genfi linna juures.) *Post eius mortem Helvetii id, quod cōstituērant, facere conantur.* (Pärast tema surma helveetslased katsuvad teha seda, mis nad olid otsustanud.) *Caesar trēs lēgiōnēs, quae circum Aquileiam hie mābant, ex hibernis edūcit.* (Caesar viib talvekorterist välja kolm leegioni, mis Aquileia ümbruses talvitasid.) *Relinquēbatur ūna per Sequānōs via, quā Sequānis invitis ire nōn pōtērant.* (Jäi üle üks tee läbi sekvanlaste maa, mida mööda nad vastu sekvanlaste tahtmist ei võinud minna.)

Sageli aga on kõrvallause atribuutlauseks ainult väliselt kujult (algab asesõnaga *qui, quae, quod*), sisult aga asendab ta mõnd teist kõrvallausest; et aga viimases tarvitatakse konjunktiivi, siis esineb ka säärases atribuutlause konjunktiiv (ajavormid asendatava kõrvallause konjunktiivi tarvitamise juhiste kohaselt). Atribuutlauseis tarvitatakse konjunktiivi järgmisil juhtumel:

1. Atribuutlause väljendab otstarvet, eesmärki: *qui=ut* (*finale*, vt. § 113) *ego, ut tu, ut is* (selleks et mina, sina, tema); *cui=ut mihi, ut tibi, ut ei*; *quō=ut eō* (et seda) jt.

Näit. *Helvetii diem dicunt, quā (=ut eā) diē omnēs convēniant.* (Helveetslased määravad kindlaks tähtpäeva, millal

kõik kokku tuleksid). *Missi sunt lēgāti, qui (= ut ii) pācem pētērent.* (Saadeti saadikuid, kes rahu paluksid.) *Lēgem brēvem esse oportet, quō (= ut eō) fācilius tēneātūr.* (Seadus peab olema lühike, et teda seda kergemini täidetakse.) *Caesar explōrātōrēs praemittit, qui (= ut ii) lōcum idōneum castris dēligant.* (Caesar saadab ette luurajaid, kes valiks id laagrile sobiva koha.)

Märkus 1. Nagu esitatud näidete tõlkest nähtub, tarvitatakse sääraseis kõrvallauseis ka eesti keeles tingivat kõneviisi (samal põhjusel).

2. Atribuutlause väljendab tagajärge: *qui = ut (consecutivum, vt. § 114) ego, ut tu, ut is* (nii et mina, sina, tema); *cuius = ut eius* jne.

Näit. *Nihil āgis, nihil mōliris, nihil cōgītas, quod (= ut id) non ego non mōdo audiam, sed etiam vīdeam plānēque sentiam.* (Mitte midagi sa ei tee, midagi ei sepiitse, midagi ei mõtle, mida mina mitte ainult ei kuuleks, vaid ka ei näeks ning lausa ei tunneks.) *Sed quam longe vīdētur a carcēre atque a vincūlis abesse dēbēre, qui (= ut is) sē ipse iam dignum custōdiā iudicārit.* (Aga kui kaugel peab nähtavasti vangikojast ja -raudadest eemal olema see, kes juba ise on pidanud ennast järelevalve vääriliseks.) *Nōn is sum, qui (= ut ego) mortis pēricūlō terrear.* (Ma ei ole niisugune inimene, et hirmuksin surmaohust.) *Nōn is es, qui (= ut tu) mortis pēricūlō terreāris.*

Märkus 2. Ladina keeles esineb konjunktiiv atribuutlauseis võrdlemisi sagedasti. Mõne atribuutlause konsekutiivne varjund on vaevu tajutav. Nii tarvitatakse alati konjunktiivi väljendeis, nagu: *sunt, qui* (on inimesi, kes); *inveniuntur, qui* (leidub neid, kes); *nēmo est, qui* (pole kedagi, kes); *quid est, quod* (mis on niisugust, et; mis?) jt.

Näit. *Sunt, qui cēnseant unā ānimum et corpus occidēre.* (On inimesi, kes arvavad, et hing ja ihu üheskoos hukkuvad.) *Quid est, Catilina, quod te iam in hāc urbe delectare possit, in quā nēmo est extra istam conīūrātiōnem perdītōrum hōmīnum, qui te nōn mētuat, nēmo, qui nōn ōdērit?* (Mis on, Catilina, mis sind veel võiks rõõmustada selles linnas, milles ei ole väljaspool seda kõlvatute inimeste vandeseltsi mitte kedagi, kes sind ei kardaks, mitte kedagi, kes sind ei vihkaks?) *Non dēsunt, qui dūbītent.* (Ei puudu inimesi, kes kahtlevad.)

Märkus 3. Tagajärge väljendavais atribuutlauseis võib *qui nōn, quae nōn, quod nōn* (kes ei, mis ei) asemel esineda *quīn* (vrd. § 114).

Näit. *Nēmo erat mīlitum, quīn* (= *qui non = ut is non*) *vulnērārētur*. (Ei olnud kedagi sõdureist, kes poleks olnud haavatud.) *Quis est, quīn dūbītet?* (Kes on, kes ei kahtleks?)

3. Atribuutlause väljendab **põhjust**: *qui = cum* (*causale*, vt. § 120) *ego, cum tu, cum is* (sest et mina, sina, tema) jt.

Näit. *Alexander: O fortunāte, inquit, ādūlēscēns, qui* (= *cum tu*) *tuae virtūtis Hōmērum praecōnem invēnērīs*¹). (Aleksander ütles: „Oh õnnelik noormees, kes sa oled leidnud Homeroses oma vaprust kuulutaja.“)

125. Küsilaused.

Küsimus võib olla otsene (*quaestio recta*) või kaudne (*quaestio obliqua*). Otsene küsimus on väljendatud pealauses, kaudne küsimus kõrvallauses. Kuna eesti keeles pole otsesel ja kaudsel küsimusel mingit olulist vahet, erinevad nad seevastu ladina keeles tunduvalt, ja nimelt: kaudses küsimuses tarvitatakse alati konjunktiiivi (*consecutio temporum* järgi).

Näit. Otsene küsimus: *Quid fācis?* (Mis sa teed?) Kaudne küsimus: *Dic mīhī, quid fācias*. (Ütle mulle, mis sa teed.) Ots. küs.: *Quis vēnit?* (Kes tuli?) Kaudne küs.: *Quaero ex tē, quis vēnērit*. (Küsin sult, kes tuli). Ots. küs.: *In utram partem fluit Arar?* (Kummale poole voolab Arar?) Kaudsed küs.: *Ocūlis iūdicāri nōn pōtest, in utram patrem fluat Arar*. (Silmadega ei või otsustada, kummale poole voolab Arar.) *Caesar commonefācit, quae ipsō praesente in conciliō Gallōrum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, quae separātim quisque de eō apud se dīxērit*. (Caesar tuletab meelde, mis oli tema juuresolekul gallide koosolekul öeldud Dumnorix'i kohta, ja seletab, mis salaja tema juures igaüks Dumnorix'i kohta ütles.) *Quid vesper vēhat, incertum est*.

¹) Aleksander Suure sõnad Achilles'e haua.

(Mis õhtu toob, on teadmata.) *Quid sit futurum crās, fūge quaerere!* (Mis tuleb homme, seda ära küsi!)

Küsilause algavad: 1) küsivate asesõnadega: *quis?* (kes?) *quid?* (mis?) *qui?* *quae?* *quod?* (missugune? milline?) *ūter?* (kumb?) *quālis?* (missugune?) *quantus?* (kui suur?); 2) küsivate määrsõnadega: *ūbi?* (kus?) *quō?* (kuhu?) *unde?* (kust?) *quando?* (millal? kunas?) *quōmōdō?* (kuidas? mil kombel?) *cūr?* (mispärast? miks?) jt.; 3) küsivate sidesõnadega *nūm?* (kas tõesti? kas siis? ega ometi?) *nōnnē?* (kas tõesti mitte? kas siis ei? eks?) ja küsiva liitega *-ne* (kas?)

Liidet *-ne* tarvitatakse siis, kui küsija ei anna mingit vihjet, kas ta ootab jaatavat või eitavat vastust. Liide *-ne* liitub sõnale, millel asub lauserõhk. Näit. *Vēniēs ne?* (Kas sa tuled?) — Vastus: *Vēniam* (jah) või *nōn vēniam* (ei).

Nūm tarvitatakse siis, kui oodatakse eitavat vastust. Näit. *Nūm vēniēs?* (Kas sa tõesti tuled? Ega sa ometi tule?) — Oodatav vastus: *Nōn vēniam* (ei).

Nōnne tarvitatakse siis, kui oodatakse jaatavat vastust. Näit. *Nōnne vēniēs?* (Kas sa tõesti ei tule? Sa ju tuled?) — Oodatav vastus: *Vēniam* (jah).

Kaksiküsimuses algab esimene pool sõnaga *utrum* või liitega *-ne* (võib ka täiesti puududa), teine pool — sõnaga *an*. Näit. *Utrum hoc vērum est an falsum?* = *Vērumne hoc est an falsum?* = *Hoc vērum est an falsum?* (Kas see on tõsi või vale?)

Märkus. Kõhkleva küsimuse (*coniunctivus dubitativus*) kohta vt. § 110, p. 2.

126. Kaudne kõne (*ōrātio obliqua*).

Kui kellegi mõtted või väljendid on edasi antud sõnasõnalt sel kujul, nagu nad olid avaldatud, siis nimetatakse säärast väljendusviisi otseseks kõneks (*ōrātio recta*). Kui aga laused väljendavad kellegi mõtteid või ütlusi kol-

manda isiku jutustusena, sõltumuses mingist *verbum dicendi* või *sentiendi* (vt. § 97), siis nimetatakse seesugust väljendusviisi kaudseks kõneks (*oratio obliqua*).

Ladina autorid esitavad sageli pikki kõnesid kaudse kõne näol; eesti keelde on neid soovitatav tõlkida otsese kõnena. Eesti keeles erineb kaudne kõne otsesest peamiselt asesõnade poolest, kuna ajavormid ja kõneviisid on kaudses kõnes üldiselt samad, mis otseseski; ainult kindla kõneviisi asemel tarvitatakse vahel kaudset kõneviisi. Ladina keeles aga erineb kaudne kõne otsesest õige tunduvalt, ja nimelt:

1. Kõneviisid.

Jutustavais pealauseis esineb *accusativus cum infinitivo*, soov- ja käsklauseis — *coniunctivus* (eituseks *nē*), 1. või 3. isiku poole pööratud küsivais pealauseis — *acc. c. inf.*, 2. isiku poole pööratud küsivais pealauseis — *coniunctivus*, kõrvallauseis — *coniunctivus* (ainult *acc. c. inf.* jääb muutmata).

Märkus. Kaudse kõne kõrvallauses, mis sisaldab autori enda seletust või märkust, tarvitatakse indikatiivi. Näit. *Exploratōrēs Caesāri refērunt apud Suēbōs esse silvam infinitā magnitudīne, quae appellātur Bacēnis.* (Luurajad teatavad Caesarile, et sveebide juures on lõpmata suur mets, mida nimetatakse Bacenis'eks.)

2. Ajavormid.

Konjunktivi ajavorme tarvitatakse *consecutio temporum* järgi, olenevalt kaudset kõnet sissejuhatava pöördsõna (*verbum rēgēns*) vormist.

3. Asesõnad.

3. isiku asesõna, mis vastab otsese kõne 1. isikule (*ēgo, nōs, meus, noster*), väljendatakse *sui, sibi, se, suus* abil (nominatiivis ja vastuseade korral *ipse*); otsese kõne 2. isiku asesõna (*tu, vōs*) vasteks on *ille* või *is*.

Oratio recta.

Divico ita cum Cae-
sare ēgit: Si pācem
pōpulus Romānus cum
Helvetiis fāciet, in
eam partem ībunt
atque ibi ērunt
Helvetii, ūbi eōs
tu constituēris;
sin bellō persēqui
persēvērābis, rē-
miniscēre pristī-
nae virtūtis Helve-
tiōrum. Quod imprō-
visō ūnum pāgum
ādōrtus es, nē ob
eam rem aut tuae
magnōpērē virtūti tri-
buēris aut nōs
dēspexēris. Nōs
itā a patribus maiō-
ribusque nostris
dīdicimus, ūt mā-
gis virtūte quam dō-
lō contendāmus.
Quārē nōlī com-
mittēre, ūt is lō-
cus, ūbi constiti-
mus, ex calamitāte
pōpuli Romāni et in-
ternēcione exercitūs
nōmēn cāpiat aut
memōriam prōdat.

Oratio obliqua.

Divico itā cum Cae-
sare ēgit: Si pācem
pōpulus Romānus cum
Helvetiis fācēret, in
eam partem itūrōs
atque ibi futūrōs
Helvetiōs, ūbi eōs
Caesar constitu-
set; sin bellō persēqui
persēvērāret, rē-
miniscērētur pristī-
nae virtūtis Helve-
tiōrum. Quod imprō-
visō ūnum pāgum
ādōrtus esset, nē ob
eam rem aut suae
magnōpērē virtūti tri-
buēret aut ipsōs
dēspicēret. Sē
itā a patribus maio-
ribusque suis dīdi-
cisse, ūt māgis vir-
tūte quam dōlō con-
tendērent. Quārē
nē committēret,
ūt is lōcus, ūbi con-
stitissent, ex ca-
lamitāte pōpuli Ro-
māni et internēcione
exercitūs nōmēn ca-
pēret aut memō-
riam prōdēret.

Divico itā cum Cae-
sare āgit: . . .
fāciat . . .
itūrōs . . .
futūrōs . . .
constituē-
rit . . .
persēvēret, rē-
miniscātur . . .
ādōrtus sit, nē...
tri-
buat . . .
dēspiciat . . .
dīdi-
cisse . . .
conten-
dant . . .
nē commit-
tat . . .
constitērint . . .
cāpiat . . .
prōdat.

(Divico kõneles Caesariga nõnda: „Kui rooma rahvas teeb helveetslastega rahu, siis helveetslased lähevad sinna- poole ja jäävad elama sinna, kuhu sina neid määrad; kui sa aga jätkad kangekaelselt nende jälitamist sõjaga, siis tuleta meelde helveetslaste endist vaprust. Mis puutub sellesse, et sa ootamatult ründasid üht suguharu, siis ära omista seepärast suurt tähtsust oma vahvusele ja ära halvusta meid. Meie oleme oma isadelt ning esivanematelt õppinud võitlema rohkem vaprust kui kavalusega. Seepärast ära vii asja nii- kaugele, et see koht, kus me seisame, saaks nime või hoiaks alal mälestust rooma rahva kaotusest ja sõjaväe hävitamisest.“)

127. *Coniunctivus obliquus.*

Konjunktivi (*coniunctivus obliquus*) tarvitatakse igas kõrvallauses, mille mõtte pole esitatud mitte autori arvamusega, vaid pealause subjektiks oleva isiku mõttena, arvamusega, seisukohana. Eesti keeles tarvitatakse sääraseis- lauseis kaudset kõneviisi.

Märkus. Konjunktivi ajavormid esinevad *consecutio temporum* alusel.

Näit. *Eō postquam Caesar pervēnit, obsidēs, armā, servōs qui ad eōs perfūgissent, popōscit.* (Pärast seda kui Caesar sinna jõudis, nõudis ta pantvange, relvi ja orje, kes olivat nende juurde üle joosnud.) *Intērim cōtidie Caesar Aeduōs frumentum, quod essent publice polliciti, flāgitāre.* (Vahe- peal nõudis Caesar igapäev äädulastelt vilja, mida nad ole- vat ametlikult lubanud.) *Galli Caesāri grātiās ēgērunt, quod se magnō periculō libērasset.* (Gallid tänasid Caesarit, sest et ta olivat neid vabastanud suurest hädaohust.) *Orge- torix perfācile factū esse illis prōbat conāta pērficere, propterea quod ipse suae civitātis impērium obtentūrus esset.* (Orge- torix tõendab neile, et olivat väga kerge ettevõtet teostada, sest ta ise kavatsesvat oma riigi valitsust enda kätte võtta.) *Noctū ambulābat Themistoclēs, quod somnum cāpēre nōn posset.* (Themistokles jalutas öösi, sest et ta ei olevat saanud magada jääda.)

Lisa I.

Mõnda prosoodikast ja meetrikast.

A. Prosoodikast.

Prosoodika ehk prosoodia on silbimõõdu-õpetus, õpetus silpide vältusest ehk kvantiteedist.

Silp võib olla pikk (*syllāba longa*) või lühike (*syllāba brēvis*): a) loomu poolest (*natūrā*) või b) seisu poolest (*pōsitiōne*).

Kui silbi vokaal on lühike ning sellele ei järgne üle ühe lihtkonsonandi, siis on silp lühike loomu poolest (*syllāba brēvis natūrā*); näit. *lĕgĭt*, *ānĭmāl*.

Loomu poolest lühike on preesensi tüve esimene silp: a) -io-lõpulistel verbidel, nagu *fācio*, *cāpio*, *vĕnio*; b) verbidel mille *perf. ind. act.* on -ui-lõpuline, nagu: *hābeo* (*perf. hābui*), *mōneo* (*perf. mōnui*), *dōceo* (*perf. dōcui*).

Seisu poolest lühike (*syllāba brēvis pōsitiōne*) on silp, mille vokaalile järgneb teine vokaal või *h*; näit. *deus*, *traho*, *suus*, *mihi*. Siit on järgmised erandid:

a) Viienda deklinatsiooni sõnade *gen.* ja *dat. sing.* lõpp -ei on pika ē-ga, kui eelneb *i* (vt. § 25); näit. *dīēi*, *glaciēi* (aga: *rēi*, *fidēi*).

b) *Gen. sing.* lõpp -ius on pika ī-ga (vt. § 35): näit. *ānīus*, *sōlīus*; luules võib *i* siiski olla ka lühike: *hic illīus arma* (Verg., Aeneis I, 16).

c) Pöördsõna *fīo* mõnes vormis on vokaali-eelne *i* pikk (vt. § 53); näit. *fīunt*, *fīam*.

d) Pärisnimedel lõpuga -aius ja eius on *voc. sing.* lõpuks -ai ja ei (vt. § 14, p. 1); näit. *Gāi*, *Pompēi*.

Loomu poolest pikk (*syllāba longa natūrā*) on silp, milles on pikk vokaal või diftong; näit. *fāmā*, *mūtā*, *caedō*, *audī*. Kahe hääliku liitumisest tekkinud vokaal on alati pikk; näit. *cōgo* (= *co* + *āgo*), *nīl* (*nihil*).

Seisu poolest pikk (*syllāba longa pōsitiōne*) on silp, mille vokaalile järgneb :

- a) kaks või enam konsonanti; näit. *defendens*, *ferrent*;
- b) kaksikkonsonant *x* või *z*; näit. *axis*, *gaza*;
- c) *j*-na hääldatav *i*; näit. *maior*, *cuius*.

Seisu poolest pikaks loetakse värsis ka ühe konsonandiga lõppevat sõna lõppsilpi, kui järgmine sõna algab konsonandiga, välja arvatud *h* (eelmise sõna lõpul ja järgmise sõna algul on kokku kaks konsonanti). Näit. *Nitūmur in vēiitum semper cūpimusquē nēgātā*.

Kui vokaalile järgneb konsonantühend *bl*, *dl*, *gl*, *pl*, *tl*, *cl*, *fl*, *br*, *dr*, *gr*, *pr*, *tr*, *cr*, *fr* — *mūta* (*b*, *d*, *g*, *p*, *t*, *c*, *f*) *cum liquida* (*l*, *r*) — siis võib luules silp olla niihästi pikk kui ka lühike (*syllāba anceps*).

Näit. *tenebrae*, *volucris*, *integra*.

Märkus 1. Kui üks sõna lõpeb *muta*'ga [ja järgmine algab *liquida*'ga, siis loetakse luules sõna lõppsilpi alati pikaks seisu poolest; näit. *o b rem*.

Lõppsilpide kvantiteedi kohta peetagu silmas järgmisi juhiseid :

1. Sõna lõppvokaalid, peale *e*, on harilikult pikad; näit. *audī*, *laudā*, *meministī*, *āmō*, *factū*, *quī*, *anteā*. Erandina on -*ā* lühike nominatiivis ja akusatiivis: *corpōrā*, *templā bōnā*, *terrā* (aga abl. sing.: *bōnā*, *terrā*); peale selle sõnus *itā* (nii, nõnda) ja *quīā* (sest et).

Lühikese lõppvokaaliga on veel järgmised sõnad: *ēgō* (mina), *duō* (kaks), *mōdō* (alles, ainult); *nīsī* (kui ei), *quāsī* (just nagu).

Sõnalõpuline -*e* on harilikult lühike; näit. *āmārē*, *lēgē*, *hōmīnē*, *audītē*. Erandina on -*ē* pikk:

- a) viienda deklinatsiooni abl. sing.: *diē*, *rē*;
- b) teise konjugatsiooni imperat. praes. sing. 2 p.: *dōcē*, *dēlē*.

c) I—II deklinatsiooni adjektiividest tuletatud adverbidel: *maximē, pulchrē, longē* (erandid: *bēnē, mālē*);

d) ühesilbilisis sõnus: *mē, tē, nē*.

2. Lihtkonsonandiga lõppevad lõppsilbid — peale *-ās, -ēs, -ōs* ja *c-lõpuliste* — on harilikult lühikesed; näit. *mēl, vīr, quamquā, laudāt, laudātūr, laudātīs* (kuid: *laudās, laudēs, crās, pēs, bōs, hortōs, sīc, hūc*).

Erandid:

a) *-īs* on pikk dat. ja abl. plur. ja IV konjug. sing. 2. p.; näit. *hortīs, puerīs, vōbīs, terrīs, audīs, mūnīs* (ka *sīs, possīs, vēlīs, nōlīs, mālīs*).

b) *-ūs* on pikk III deklinatsiooni nom. sing., kui gen. sg. on pika *-ū-ga*, ja IV deklin. pluur. ja gen. sing.; näit. *iūs* (gen. *iūris*), *virtūs* (gen. *virtūtis*), *pālūs* (g. *palūdis*), *tellūs* (g. *tellūris*), *plūs* (g. *plūris*), *fructūs, cornūs* (kuid nom. sing. *fructūs, exercītūs*).

c) Pika vokaaliga on mitmed ühesilbilised sõnad: *ēn* (ennäe), *nōn* (ei), *quīn* (et), *sīn* (kui aga), *cūr* (miks, mispärast), *pār* (võrdne), *vēr* (kevad), *sōl* (päike).

Märkus 2. Kreeka sõnades säilib kreeka keele kvantiteet; näit. *Agesilāus, Athēnae*. Ainult lõpp *-or* on alati lühike; näit. *Hectōr*.

B. Meetrikast.

Kreeka ja rooma luule värsiehitus põhineb lühikeste ja pikkade silpide reeglipärasel vaheldumisel.

Iga värss koosneb värsijalgadest (*pēdēs*).

Sagedamini esinevad värsijalad on: *trochaeus* ehk *chorēus*, *iambus*, *spondēus*, *daetylus* ja *anapaestus*.

Värsi lugemist vastavalt värsimõõdu nõudeile muudetud rõhuga nimetatakse skandeerimiseks. Skandeerimisel tuleb üht osa värsijalast hääldada suurema rütmilise rõhuga (*arsis* — tõus), teist osa vähem rõhutatult (*thēsis* — langus). Daktülis näit. kujundab 1. silp *arsis'e*, 2. ja 3. silp *thesis'e* (*— —*).

M ä r k u s 1. Antiikajal tarvitati nimetusi *arsis* ja *thesis* vastupidises tähenduses.

Värsi skandeerimisel tuleb silmas pidada *elisiooni* (*eliso*), mis seisneb selles, et vokaaliga (ka diftongiga) või *m*-ga lõppevas sõnas jääb see lõppvokaal või *-m* ühes eelneva vokaaliga hääldamata, kui järgmine sõna algab vokaaliga või *h*-ga; erandiks on sõna *est*, mis kaotab ise algushääliku *e*-, kui eelmine sõna lõpeb vokaaliga või *m*-ga.

Näit. *Monstr(um) horrend(um) inform(e) ingens, cui lūmen ademptum.*

. . . *lācēr(e) hōs post tergā iūbēmur.*

. . . *cert(ae) occumbērē mortī.*

Aurea primā sāta (e)st aetās . . .

Sic vīsum (e)st sūpērīs — hōmīnumqu(e) exemplā mănēmus. perqu(e) hiēmēs aestusqu(e) ēt īnaequālēs autumnōs

M ä r k u s 2. Elisiooni esinemine sõna *m*-ga lõpppedes on tingitud sellest, et roomlased ei hääldanud sõnalõpulist *m*-i konsonandina; *m* oli vaid eelneva vokaali nasaalsuse näitajaks.

M ä r k u s 3. Elisiooni ei tule teha, kui järgmine sõna algab *i*-ga, mida hääldatakse *j*-na. Näit.

. . . *pressīquē iūgō gēmuērē iūvenci.*

Elisiooni puudumist nimetatakse *hiātus*'eks. *Hiātus* esineb:

a) alati ühesilbiliste hüüdsõnade puhul, nagu: *o, heu*.
Näit.

○ *ūtīnam possem pōpūlōs rēpārārē pāternīs*

○ *et praesīdi(um) et dulcē dēcus meum!*

b) harilikult ka siis, kui sõna on lahutatud järgmisest sõnast pikemat peatust nõudva kirjavahemärgiga (punkt, koolon, semikoolon).

Näit. *posthābitā cōluisse Sāmō : hic illius arma.*

Sageli hääldatakse värsis kaht sama sõna eri silpidesse kuuluvat vokaali diftongina; seda nähtust nimetatakse *syni-*
zēsi'eks: *cūi, hūic, dēin, dēinde*. Näit.

dēinde tōrus iunxit, nunc ipsā pēricūlā iungunt.

Maior sum, quam cūi possit Fortūnā nōcēre.

Iga vārsi lõppsilbi pikkus on vaba, s. o. ta võib olla nii pikk kui ka lühike (*syllāba anceps*).

Viimne vārsijalg vārsis on sageli lühem (näit. heksameetris 3 silbi asemel 2 silpi); säärast vārssi nimetatakse *versus catalecticus*.

Tsesuuriks (*caesūra*) nimetatakse vārsilõiget, kus sõna lõpp ei satu ühte vārsijala lõpuga.

Tsesuuri, mis asetseb pärast arsis, nimetatakse mees-
tsesuuriks; näit.

Dōnēc ě/rīs fē/lix, || māl/tōs nāmē/rābīs ā/mīcōs.

Lühikese silbi järel asetsevat tsesuuri nimetatakse nais-
tsesuuriks. Näit.

Sī plācēt | hóc mērū/iqūē, || quīd | ō tua | fulmīna | cēssant?

Meestsesuurid on palju sagedamad kui naistsesuurid.

Diereesiks (*diaerēsis*) nimetatakse vārsijala lõpu ja sõna lõpu ühtesattumise teel tekkinud vārsipoolitust. Näit.

īnstābī | lēmquē lō | cūm Dē | lōs dēdīt. || Īllā du | ōrum...

Kreeka ja rooma luules kõige sagedamini esinevaks vārsiks on **heksameeter** (*hexāmētēr*)¹⁾. Heksameeter koosneb viiest daktülist, kuna kuues vārsijalg on kahesibiline (*versus catalecticus*). Vārsi viimne silp on muidugi *anceps* (⊔). Neljaks esimeseks vārsijalaks võib daktüli asemel olla ka spondeus, knna viies vārsijalg on harilikult daktül. Seega kujuneb heksameetri skeem järgmiseks:

⊔ ⊔⊔ / ⊔ ⊔⊔ / ⊔ ⊔⊔ / ⊔ ⊔⊔ / ⊔ ⊔⊔ / ⊔ ⊔

Erandina võib ka viiendaks vārsijalaks olla spondeus; säärast vārssi nimetatakse *versus spondiacus*. Näit.

pērqu(e) hīē/mēs aē/stūsqu(e) ēt īn/aēquā/lēs aū/tūmnōs

Kõige sagedamini esineb tsesuur heksameetri kolmandas vārsijalas pärast arsis; seda tsesuuri nimetatakse *caesūra*

¹⁾ koosneb kreeka sõnust: *hex* (lad. *sex*) ja *metron* (lad. *metrum*).

semiquināria ehk *penthemimerēs* (s. o. viiepooleline¹). Näit.

Poēnā mē/tūsqu(e) ābē/rānt, || nēc | vērbā mī/nācīā | fīxō

Harvemini esineb tsesuur neljandas vārsijalas pärast arsis; säärane tsesuur kannab nime *caesūra semiseptēnāria* ehk *hephthemimerēs* (s. o. seitsmepooleline). Selle tsesuuriga paralleelselt esineb harilikult tsesuur teises vārsijalas pärast arsis; viimast tsesuuri nimetatakse *caesūra semiter-nāria* (ka *semitrināria*) ehk *thithemimerēs* (s. o. kolme-pooleline). Näit.

nōn gālē/aē, || nōn | ēnsīs ē/rānt: || sīnē | mīlītīs | ūsū

Mõnes vārsis esinevad kõik tsesuurid (*trithemimerēs*, *penthemimerēs* ja *hephthemimerēs*) koos: Näit.

Nēc caē/lō || nēc hū/mō || nēc ā/quīs || dēā | vēstrā rē/cēptā(e)st.

Harva esineb tsesuur kolmandas vārsijalas pärast esimest lühikest silpi (naistsesuur); seda tsesuuri nimetatakse *caesūra post tertium trochaeum* ehk *katá triton trochaion* (s. o. „pärast kolmandat trohheust“). Näit.

mēmbrā sō/lō pōsū/ērē, || sī/mūl sū/prēmā iā/cētēs

Diereesidest esineb mõnikord nn. bukoooliline — neljanda ja viienda vārsijala vahel. Näit.

Dūmqūē rō/gāt, prō | quā rōgāt, | ōccīdīt. || Ōrbā rē/sēdīt

M ä r k u s 4. Nagu esitatud skandeerimis-näiteist nähtub, ei satu heksameetri esimeses pooles sõnarõhud ja vārsirõhud mitte ühte, kuna vārsi teises pooles langevad sõnarõhud ja vārsirõhud enamasti samadele silpidele.

Sageli leiame kreeka ja rooma luules heksameetrit seoses pentameetriga²). Pentameeter koosneb kahest poolest, kummaski 2¹/₂ daktülit: kaks täit daktülit, kolmas aga ainult ühe rõhulise pika silbiga (ainult *arsis*): $\text{—} \cup \cup / \text{—} \cup \cup / \text{—}$.

¹) Asetseb ta ju pärast viiendat vārsijala-poolt (igas vārsijalas on kaks poolt: *arsis* ja *thesis*).

²) koosneb kreeka sõnust: pente (s. o. 5) + metron.

Esimeses pooles võivad daktülite asemel esineda ka spon-
deused, teises pooles aga ainult daktülid. Värsi viimne silp
on *anceps* (⊖). Seega kujuneb pentameetri skeem järgmiseks:

⊕ ⊖ / ⊕ ⊖ / ⊕ // ⊕ ⊖ / ⊕ ⊖ / ⊖

Pentameetrit ei tarvitata kunagi iseseisvalt, vaid ainult
vaheldamisi heksameetriga: enne heksameeter, siis pentameeter.
Säärast värsipaarikut nimetatakse eleegiliseks distih-
honiks ehk kaksikvärsiks. Näit.

Dōnēc ě/ris fē/līx, māl/tōs nūmē/rābis ā/mīcōs;

tēmpōrā | sī fūē/rīnt || nūbilā, | sōlūs ě/ris.

Lisa II.

Rooma kalender.

Romulus olevat jaotanud aasta 10 kuuks ja andnud
neile järgmised nimed: *Martius* (sc. *mensis*), *Aprīlis*,
Maius, *Iūnius*, *Quintīlis*, *Sextīlis*, *September*,
Octōber, *November*, *December*¹⁾. Numa Pompilius
olevat juurde lisanud veel kaks kuud: *Iānuārius* ja *Febru-*
ārius. Augustuse ajal anti *Quintilis'*ele C. Iulius Caesar'i
auks uus nimi *Iūlius*, *Sextilis'*ele Augustus'e auks nimi *Au-*
gustus. Vanasti algas aasta 1. märtsil; Caesar'i ajal (a. 46
e. m. a. a.) viidi aasta algus üle 1. jaanuarile (konsulid astusid
ametisse 1. jaanuaril juba a. 153 e. m. a. a. alates).

Aastaid arvati konsulite järgi, Augustus'e aegadest alates
ka *ab urbe conditā* — Rooma linna asutamisest (s. o. 753 e.
m. a. a.).

Igas kuus oli kolm tähtpäeva, mille järgi arvati teisi
kuupäevi:

Kalendae (*Kal.*) — iga kuu esimene päev,

*Nōnae*²⁾ (*Non.*) — 5. või 7. kuupäev,

Idūs, uum (*Id.*) — 13. või 15. kuupäev.

¹⁾ Nimed *Quintilis*, *Sextilis*, *September*, *Octōber*, *November*, *December*
tuletuvad arvsõnust *quintus*, *sextus*, *septēm*, *octō*, *nōvēm*, *dēcēm*.

²⁾ Nimetus *Nōnae* on tulnud järgarvust *nōnus*, oli ju see üheksas päev
enne *Idus't* (kui võtta arvesse nii *Nōnae* kui *Idus'e* päev).

Nōnae oli 7. ja *Idūs* 15. kuupäeval märtsis, mais, juulis ja oktoobris¹⁾; teistes kuudes oli *Nōnae* 5. ja *Idūs* 13. kuupäeval.

Kuude nimed lisati neile adjektiividenä (naissoo pluuralis):

<i>Kalendae</i>	}	<i>Iānuāriāe, Februāriāe, Martiāe, Apriles,</i>
<i>Nōnae</i>		<i>Maiae, Iāniae, Quintilēs, Sextilēs,</i>
<i>Idūs</i>		<i>Septembrēs, Octōbrēs, Novembrēs, Decembrēs.</i>

Kuupäevi (küsimusele: millal? kunas?) nimetati järgmiselt:

a) tähtpäevi — *abl. temporis*:

Kalendīs Iānuāriīs (*Kal. Ian.*) — 1. jaanuaril,

Kalendīs Aprilibus — 1. aprillil,

Nōnīs Februariīs (*Non. Febr.*) — 5. veebruaril,

Nōnīs Octōbribus — 7. oktoobril,

Idibus Iānuāriīs (*Id. Ian.*) — 13. jaanuaril,

Idibus Martiīs — 15. märtsil.

b) *Kalendae*, *Idūs* või *Nōnae* eelmist päeva tähendati sõnaga *pridīē + ace.*:

Pridīē Kalendās Iānuāriās (*prid. Kal. Ian.*) — 31. detsembril;

pridīē Nōnās Ianuariās (*prid. Non. Ian.*) — 4. jaanuaril;

pridīē Idūs Octōbrēs (*prid. Id. Oct.*) — 14. oktoobril.

c) Teisi kuupäevi tähendati arvudega, mis näitasid, mitu päeva jääb aega järgmise tähtpäevani; seejuures võeti arvesse niihästi määratav päev kui ka järgmine tähtpäev. Niisiis oli rooma arvestuse järgi:

2. jaan. — *ante diem quartum Nōnās Iānuāriās* (*a. d. IV Non. Ian.*),

6. jaan. — *ante diem octāvum Idūs Iānuāriās* (*a. d. VIII Id. Ian.*),

14. jaan. — *ante diem undevicēsimum Kalendās Februariās* (*a. d. XIX Kal. Febr.*),

3. okt. — *ante diem quintum Nōnās Octōbrēs* (*a. d. V Non. Oct.*),

30. dets. — *ante diem tertium Kalendās Iānuāriās* (*a. d. III Kal. Ian.*).

¹⁾ Nende kuude nimede mälusse jäädvustamiseks peeti meeles sõna *m i l m o*: *m* (= *Martius*) + *il* (= *Iulius*) + *m* (= *Maius*) + *o* (= *Octōber*).

Kuopāēvad (meie kalendri jārgi)	Mārts, mai, juuli, oktoober (31 pāeva)	Jaunar, august, detsember (31 pāeva)	Aprill, juuni, sep- tember, november (30 pāeva)	Veebruar (28 pāeva)
1.	Kalendis Martiis etc.	Kalendis Iānuāriis etc.	Kalendis Aprili- bus etc.	Kalendis Febru- āriis
2.	a. d. { VI Nōnās V Martiās, IV Maiās etc. III	a. d. { IV Nōnās III lān. etc. Pridiē Nōn. lān. etc. Nōnis lān. etc.	a. d. { IV Nōnās III Apr. etc. Pridiē Nōn Apr. etc. Nōnis Apr. etc.	a. d. { IV Nōn. III Febr. Pridiē Nōn. Febr. Nōnis Febr.
3.				
4.				
5.	Pridiē Nōn. M. etc. Nōnis Mart. etc.	a. d. { VIII VII VI Idūs V Iānuā- riās etc. IV III	a. d. { VIII VII VI Idūs V Apr. etc. IV III	a. d. { VIII VII VI Idūs V Febr. IV III
6.				
7.				
8.	a. d. { VIII VII VI Idūs V Mar- tiās etc. IV III	Prid. Idūs lān. etc. Idibus Iān. etc.	Prid. Idūs Apr. etc. Idibus Apr. etc.	Pridiē Idūs Febr. Idibus Febr.
9.				
10.				
11.	Prid. Idūs M. etc. Idibus Mart. etc.	a. d. { XIX XVIII XVII XVI XV XIV XIII XII XI X IX VIII VII VI V IV III	a. d. { XVIII XVII XVI XV XIV XIII XII XI X IX VIII VII VI V IV III	a. a. { XVI XV XIV XIII XII XI X IX VIII VII VI V IV III
12.				
13.				
14.	a. d. { XVII XVI XV XIV XIII XII XI X IX VIII VII VI V IV III	Kalendās Iānuāriās, Septembrēs vōi Iānuāriās.	Kalendās Māiās. Quintilēs, Octōbrēs vōi Decembrēs.	Kalendās Martiās.
15.				
16.				
17.	Kalendās Aprilēs, Iuniās, Sextilēs vōi Novembrēs	a. d. { XIX XVIII XVII XVI XV XIV XIII XII XI X IX VIII VII VI V IV III	a. d. { XVIII XVII XVI XV XIV XIII XII XI X IX VIII VII VI V IV III	Pridiē Kalendās Martiās.
18.				
19.				
20.	Pridiē Kalendās (jārgm. kuu).	Pridiē Kalendās (jārgm. kuu).	Pridiē Kalendās (jārgm. kuu).	
21.				
22.				
23.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.
24.				
25.				
26.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.
27.				
28.				
29.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.	Kalendās Martiās.
30.				
31.				

Lisa III.

Lühendeid (compendia scripturae ehk nōtae).

1. Praenõmina (eesnimed).

A. — Aulus	L. — Lūcius	Q. — Quintus
App. — Appius	M. — Mārcus	Sex. — Sextus
C. — Gaius	M'. — Mānius	Ser. — Servius
Cn. — Gnaeus	Mam. — Māmercus	Sp. — Spūrius
D. — Dēcimus	Num. — Nūmērius	T. — Titus
K. — Kaeso	P. — Pūblius	Ti. — Tibērius

2. Ameti- ja asutiste nimesid.

Aed. — aedilis	Imp. — impērātor	S. — senātus
Cos. — cōsul	Leg. — lēgātus või lēgio	S. C. — senātūs consultum
Coss. — cōsules	P. C. — patrēs conscripti	S. P. Q. R. — senātus pō-
Proc. — prōconsul	P. M. — pontifex maximus	pūlusque Rōmānus
Des. — dēsignātus	P. R. — pōpūlus Rōmānus	Tr. Pl. — tribūnus plēbis
D. — dīvus	Resp. — rēs publica	Pr. — praetor

3. Aja määranguid.

A. Chr. — ante Christum (nātum)	A. U. C. — annō urbis con- ditae ~ ab urbe conditā	(Muude aega määravate lühendite kohta vt. Lisa II.)
p. Chr. n. — post Christum nātum		

4. Lühendeid kirjades.

S. D. — salūtem dicit (dico)	S. D. P. — salutem dicit plūrīmam	S. V. B. E. E. V. — sī vāles, bēnē est ; ēgo vāleo
---------------------------------	--------------------------------------	---

5. Muid lühendeid.

F. — fillus	HS — sestertius (um, -a)	Q. B. F. F. F. S. — quod bōnum fēlix
N. — nēpos	O.M. — optimus maximus	faustum fortunatumque sit

Sisukord.

	Lk.
Kolmanda trüki eessõna	3
Häälikuõpetus (foneetika)	5—8
§ 1. Tähed (litterae)	5
§ 2. Hääldamine	5
§ 3. Liithäälikud	6
§ 4. Vältus (kvantiteet)	6
§ 5. Rõhk (accentus)	7
§ 6. Sõnade jaotamine silpidesse	8
 Vormiõpetus (morfoloogia)	 9—67
I. Käändsõnad (noomenid)	9—31
§ 7. Substantiivide sugu (genus)	9
§ 8. Käänded (casus)	10
§ 9. Deklinatsioonid	10
§ 10. Esimene deklinatsioon	11
§ 11. Esimese deklinatsiooni erandlikud vormid	11
§ 12. Esimese deklinatsiooni sõnade sugu	11
§ 13. Teine deklinatsioon	11
§ 14. Teise deklinatsiooni erandlikud vormid	12
§ 15. Teise deklinatsiooni sõnade sugu	12
§ 16. Esimese ja teise deklinatsiooni adjektiivid	13
Kolmas deklinatsioon	14—20
§ 17. Kolmanda deklinatsiooni substantiivid	14
§ 18. Erijuhtumid	16
§ 19. Kolmanda deklinatsiooni sõnade sugu	16
§ 20. Kolmanda deklinatsiooni adjektiivid	18
§ 21. Erandlikult deklioneeruvad adjektiivid	20
§ 22. Neljas deklinatsioon	20—21
§ 23. Neljanda deklinatsiooni erandlikud vormid	20
§ 24. Neljanda deklinatsiooni sõnade sugu	21
§ 25. Viies deklinatsioon	21

	Lk.
§ 26. Viienda deklinatsiooni sõnade sugu	21
§ 27. Adjektiivide kompareerimine	22—23
§ 28. Erandlikud võrdlusastmed	23
§ 29. Numeraalid	24—26
§ 30. Liitavud	25
§ 31. Numeraalide dekloneerimine	25
§ 32. Numeraalide tarvitamine	26
Pronoomenid	26—31
§ 33. Isikulised asesõnad (pronomina personalia). Ene- sekohane asesõna (pronomem reflexivum)	26
§ 34. Omastavad asesõnad (pronomina possessiva)	27
§ 35. Näitavad asesõnad (pronomina demonstrativa)	27
§ 36. Siduvad asesõnad (pronomina relativa)	29
§ 37. Küsivad asesõnad (pronomina interrogativa)	30
§ 38. Umbmäärased asesõnad (pronomina indefinita)	30

II. Verbid 31—61

§ 39. Verbi vormid	31
§ 40. Põhivormid	32
§ 41. Sum, fui, esse	33
§ 42. Konjugatsioonid	35
§ 43. Verbi vormide tabel	36—43
§ 44. Kolmanda konjugatsiooni io-lõpulised verbid	44
§ 45. Verba deponentia	45
§ 46. Verba semideponentia	48
§ 47. Verbide lühendatud vormid	48
§ 48. Coniugatio periphrastica	49
§ 49. Possum, potui, posse	51
§ 50. Fero, tuli, latum, ferre	52
§ 51. Volo, volui, velle; nolo, nolui, nolle; malo, malui, malle	55
§ 52. Eo, ii, itum, ire	57
§ 53. Fio, factus sum, fieri	58
§ 54. Verba defectiva	60
§ 55. Verba impersonalia	61

III. Abisõnad (partiklid) 62—67

Adverbid	62—63
§ 56. Adverbide kujundamine	62
§ 57. Erandlikult kujundatud adverbid	62
§ 58. Adverbide kompareerimine	63
§ 59. Prepositsioonid	64
§ 60. Konjunksioonid	64

Lauseõpetus (süntaks) 68—126**I. Lauseliikmed ja nende kongruents** 68—71

§ 61.	Subjekt	68
§ 62.	Predikaat ja predikatiiv	69
§ 63.	Atribuut	70

II. Käänete tarvitamine 71—91

§ 64.	Nominativus	71
§ 65.	Genitivus	72—76
§ 66.	a) Genitivus subiectivus	73
§ 67.	b) Genitivus obiectivus	73
§ 68.	c) Genitivus possessivus	74
§ 69.	d) Genitivus partitivus	75
§ 70.	e) Genitivus qualitatis	75
§ 71.	f) Genitivus criminis	76
§ 72.	g) Genitivus pretii	76
	Dativus	77—80
§ 73.	a) Dativus commodi ja incommodi	77
§ 74.	b) Dativus finalis	78
§ 75.	c) Dativus possessivus	78
§ 76.	d) Dativus adverbialina verbide ja adjektiivide juures	79
§ 77.	e) Dativus auctoris	80
	Accusativus	81—84
§ 78.	a) Accusativus obiectivus	81
§ 79.	b) Accusativus duplex	82
§ 80.	c) Accusativus temporis	83
§ 81.	d) Accusativus spatii	84
§ 82.	e) Accusativus exclamativus	84
§ 83.	Ablativus	84—91
§ 84.	a) Ablativus separationis	85
§ 85.	b) Ablativus limitationis	85
§ 86.	c) Ablativus comparationis	86
§ 87.	d) Ablativus instrumenti	86
§ 88.	e) Ablativus causae	87
§ 89.	f) Ablativus modi	88
§ 90.	g) Ablativus mensurae	89
§ 91.	h) Ablativus pretii	89
§ 92.	i) Ablativus qualitatis	89
§ 93.	j) Ablativus temporis	90
§ 94.	k) Ablativus loci	90
§ 95.	Linnade ja väiksemate saarte nimed kohaadverbialidena. Domus, rus, humus	91

III. Verbi vormide tarvitamine . . . 92—126

§ 96. Infinitivus	92
§ 97. Accusativus cum infinitivo	92
§ 98. Nominativus cum infinitivo	96
§ 99. Participium	97
§ 100. Gerundium ja gerundivum	99
§ 101. Supinum	101
§ 102. Imperativus	101
Indikatiivi ajavormide tarvi- tamine	102—104
§ 103. Praesens	102
§ 104. Imperfectum	102
§ 105. Perfectum	103
§ 106. Plusquamperfectum	103
§ 107. Futurum I	104
§ 108. Futurum II ehk exactum	104
§ 109. Täiendavaid märkusi	104
§ 110. Konjunktivi tarvitamine pealauses	104
Kõneviiside ja ajavormide tarvi- tamine kõrvallauseis	106—126
§ 111. Consecutio temporum	106
§ 112. Objektlaused	108
§ 113. Otstarbelaused (finaallauded)	111
§ 114. Tagajärjelaused (konsekutiivlaused)	111
§ 115. Võrdluslaused (komparatiivlaused)	112
§ 116. Ajalaused (temporaallauded)	112—116
§ 117. Cum ajalausetega algul	113
§ 118. Dum, donec, quoad, antequam, priusquam	115
§ 119. Postquam, ubi, ut temporale, cum primum, simul-atque	116
§ 120. Põhjuslaused (kausaallauded)	116
§ 121. Tingimuslaused (konditsionaallauded)	118
§ 122. Tingimus-soovlaused	119
§ 123. Mõõndlaused (kontsessiivlaused)	119
§ 124. Atribuutlaused	120
§ 125. Kõsilauded	122
§ 126. Kaudne kõne	123
§ 127. Coniunctivus obliquus	126
Lisa I. Mõnda prosoodikast ja meetrikast	127
Lisa II. Rooma kalender	133
Lisa III. Lühendeid	136